

**SOSIAALITYÖN EETTISESTI HAASTAVAT TILANTEET
SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN OMISSA KOKEMUKSISSA**

**Kaisa Mahlanen
Pro gradu-tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
kevät 2008**

TIIVISTELMÄ

SOSIAALITYÖN EETTISESTI HAASTAVAT TILANTEET SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN OMISSA KOKEMUKSISSA

Kaisa Mahlanen

Sosiaalityö

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marjo Kuronen

Kevät 2008

78 sivua + liitteet 2 sivua

Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella suomalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia omassa työssään kohtaamistaan eettisesti haastavista tai problemaattisista tilanteista. Tutkimuskysymyksiä ovat se, mitä eettistä harkintaa vaativat tilanteet sosiaalityön arjessa ovat, miten ne koetaan ja miten niistä selvydytään. Edelleen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät puhetavoissaan jäsentävät sosiaalityön etiikalle, ja millaisten moraalikäsitteiden viitekehyksestä he työtään toteuttavat.

Tutkielman aineisto muodostuu yhdeksän sosiaalityöntekijän vapaamuotoisesta sosiaalityön eettisiä kysymyksiä käsittelevästä kirjoitelmasta. Kirjoitelmien kirjoittajat ovat työskennelleet ja työskentelevät parhaillaan sosiaalityön eri osa-alueilla. Kirjoitelmissa sosiaalityöntekijät ovat pohtineet työnsä eettisiä näkökulmia huomioiden nykyisten työtehtäviensä tilanteiden ohella myös aiemmat kokemuksensa sosiaalityöntekijän ammatissa toimimisesta.

Olen tarkastellut sosiaalityöntekijöiden kirjoitelmia kertomuksellisinä jäsentelyinä siitä sosiaalisesta todellisuudesta, jossa he työtehtäviään toteuttavat. Olen etsinyt tutkielman analyysiosassa kirjoitelmista teemoja, jotka esiintyvät sosiaalityöntekijöiden merkityksenannoissa työn eettisesti vaativina tilanteina. Lisäksi olen hahmotellut kertomuksista toistuvia tarinatyyppisiä, joiden kautta olen valottanut sosiaalityöntekijöiden tapoja puhua työnsä eettisistä ulottuvuuksista. Vaikuttaa siltä, että eettistä harkintaa vaativat tilanteet palautuva usein sosiaalityön perinteiseen ristiriitaan tuen ja kontrollin elementtien yhtäaikaaisuudesta.

Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia hoivan etiikan teoreettisen moraalikäsitteiden valossa. Tutkimuksen johtopäätelmissä totean, että hoivan etiikkaa vaikuttaa olevan tämän tutkimuksen sosiaalityöntekijöiden työhönsä liittämään hyvän moraalisen ajatuksen selvänä taustavaikuttajana. Hoivan etiikan kautta nähtynä sosiaalityö näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden jäsenyyksissä auttamistyönä, inhimillisenä kohtaamisena, sosiaalisena vuorovaikutussuhteena, tilannesidonnaisina moraalilainoina valintoina. Sosiaalityön etiikka ei näyttäydy sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa vain konkreettisina moraalilainojen vaikeuksina, vaan myös yleisemmällä taholla ajateltavana työn olennaisena aspektina. Sosiaalityöntekijät kokivat, ettei eettisten kysymysten käsittelylle jää arkisessa työssä tarpeeksi aikaa. Heillä oli selvä tarve sosiaalityön etiikan yhteiselle määrittelylle alan ja työyhteisöjen keskinäisissä diskursseissa.

Avainsanat: sosiaalityö, etiikka, moraaliset valinnat, hoivan etiikka, sosiaalityöntekijä, sosiaalityön tutkimus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 ETIIKKA JA MORAALI, YHDESSÄ JA ERIKSEEN	4
2.1 Etiikka-käsitteen jaotteluja	4
2.2 Sosiaalityön ammattietiikka	8
2.3 Ammattietiikan ja henkilökohtaisen etiikan suhde.....	12
2.4 Moraalisen päätöksenteon prosessi	15
3 AUTTAMISTYÖN ERITYISKYSYMYKSIÄ – VALTA AUTTAA, AUTTAMISEN VALTA	19
3.1 Huoltapitävä valta.....	20
3.2 Hoivan etiikka	23
3.3 Sosiaalityön etiikkakeskustelujen paikannuksia ajassa	27
3.4 Sosiaalityön moraalidilemmat ja niiden ratkaiseminen eettisissä ohjeissa	29
4 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	34
4.1 Tutkimuskysymykset.....	34
4.2 Kvalitatiivisen aineiston olemus ja aineistonkeruu	38
4.3 Laadullinen sisällönanalyysi	45
4.4 Tutkimusetiikka.....	49
5 KIRJOITELMIEN ANALYYSI JA JOHTOPÄÄTÖKSET	51
5.1 Teemat ja tyypit – sosiaalityön eettisten ongelmien jäsentyminen aineistossa	52
5.2 Suhtautumistavat ja ratkaisut eettisiin kysymyksiin.....	57
6. LOPUKSI	65
LÄHTEET	69

LIITTEET

1 JOHDANTO

Sosiaalityöntekijän ammatissa eteen tulee väistämättä tilanteita, ongelmia ja kysymyksiä, joiden ratkaisemiseen ei mistään tunnu löytyvän yksiselitteistä ohjetta. Se kuuluu sosiaalityön luonteeseen. Työhön sisältyy yhä uusia variaatioita sosiaalisten ongelmien ilmenemisestä asiakkaiden elämäntilanteissa. Vaikka kokemus työstä karttuu, työn asettamien vaatimusten kirjo hämmästyttää aina uudestaan. Jokaisen asiakkaan tilanteeseen sukeltamisen myötä toistuvat yksilöllisen tilannearvion tarve, erilaisten arvomaailmojen välissä luoviminen ja toimintasuunnitelmien joustava muokkaaminen olosuhteiden muutoksiin sopiviksi. Usein tilanteissa vaaditaan nopeaa päätöksentekoa, ja monasti sosiaalityöntekijä on viranomaisena yksin tekemässä toisten ihmisten elämään suuresti vaikuttavia päätöksiä.

Näissä vaihtelevissa tilanteissa sosiaalityöntekijä joutuu ottamaan huomioon monia näkökulmia ja arvioimaan, mitä erilaisilla toimintavaihtoehdoilla todennäköisesti voisi saavuttaa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on löytää paras ratkaisu kuhunkin käsillä olevaan tilanteeseen (Sipilä 1996, 196-197). Tästä seuraa luonnollisesti kysymys siitä, mitä itse asiassa tarkoitetaan ajatuksella ”parhaasta” ratkaisusta. Kuka määrittelee, mikä on yksittäisen ihmisen tai hänen perheensä tilanteessa parasta? Miten sosiaalityössä edetään, jos asiakkaan ja työntekijän käsitykset hyvästä, pahasta, oikeasta, väärästä, parhaasta ja huonosta eroavat toisistaan?

Tällaisten kysymysten kautta kiinnostuin sosiaalityöntekijän työhön liittyvistä eettisistä ongelmatilanteista. Työskenneltyäni muutaman vuoden ajan sosiaalityöntekijänä lastensuojelun avohuollossa olen itse joutunut joidenkin työpäivien jälkeen painiskelemaan yksin ajatusteni kanssa, kysyen itseltäni, olenko toiminut oikein ihmisenä ja viranomaisena. Olen pohtinut, valitsinko oikein lapsen vai vanhemman kannalta katsoen. Olen miettinyt, pyhittääkö tarkoitusperäni tässä ja nyt ikävänä näyttäytyvän päätöksen. Monia kertoja olen kokenut keinottomuutta auttaa asiakasta resurssien rajallisuuteen liittyvän seikan vuoksi. Vaikeimpia kysymyksiä olen kysynyt itseltäni, kun parhaani tehtyäni en silti ole kokenut asiakkaan tulleen autetuksi. Synkimpinä epätoivon hetkinä olen jopa kysellyt itseltäni, mikä

oikeus minulla on edes pyrkiä auttamaan toisia ihmisiä, varsinkaan jos he itse eivät edes koe tarvitsevänsä sosiaalityöntekijän apua.

Halusin pro gradu –työssäni tarkastella sosiaalityöhön kytkeytyviä eettisiä kysymyksiä. Tarkemmin asiaan perehdyttyäni kiinnostuin erityisesti siitä, millaiset asiat tai tilanteet sosiaalityöntekijät itse kokevat eettiseltä kannalta vaikeina työssään. Edelleen ”ihmettelin” eli olin utelias tietämään, miten sosiaalityöntekijät kertovat kokemistaan tilanteista, joissa etiikka ja moraalit ovat heidän mielestään näytelleet merkittävää roolia. Omien kokemusteni kautta tiedän, miten työpaikkojen kahvipöytäkeskusteluissa keskustellaan vaikeista tilanteista, mutta uteliaisuuteni heräsi pysähtyä tutkimaan sosiaalityön etiikasta kertovaa puhetta tarinoina, kokemuksina, sosiaalisen maailmamme jäsenyyksinä ja tuotteina.

Sosiaalityöntekijän ammattia ohjaamaan on laadittu erilaisia eettisiä ohjeistoja (Shardlow 1998, 34; Lindqvist 1992, 61; Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005), mutta minulla ei ollut käsitystä siitä, näyttävätkö eettiset ongelmat sosiaalityöntekijöiden itsensä kokemina arjessa samanlaisina, kuin miten ne kuvastuvat eettisten ohjeistojen kautta. Halusin myös tutkia, miten eettiset ongelmat ratkaistaan käytännön työssä. Kuten todettua, erilaisiin ongelmiin on harvoin valmiita ratkaisumalleja, eikä aina ole mahdollista hakea kollegoiden kanssa keskustelusta uusia näkökulmia käsillä olevaan tilanteeseen. Jotenkin kuitenkin kaikessa työssä edetään, päätöksiä tehdään – mutta millä tavoin, millaisin perustein? Tutustuttuani sosiaalityön etiikasta käytyihin tutkimuskeskusteluihin ja ennen muuta omaan tutkimusaineistooni ymmärsin mielenkiintoni kohdistuvan jälleen syvemmällä tasolla varsinaisesti siihen, miten työssä tehtävistä moraalisisista ratkaisuista puhutaan. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksia tarkastelemalla on myös mahdollista luodata sitä, millaisina eettisinä toimijoina sosiaalityöntekijät itsensä näkevät ja esittävät kertomisen keinoin (Banks & Williams 2005, 1006).

Tässä tutkielmassa tarkastelen käytännön työelämän kautta nousevia kysymyksiä aikaisempia tutkimuskeskusteluja vasten. Teoreettisena viitekehyksenä työlleni toimii ajatus hoivan etiikasta. Viitekehys on tapa hahmottaa tutkittavaa ilmiötä (Alasuutari 2001, 37-38). Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden tapoja jäsentää sosiaalityön eettisiä ongelmia puheessaan, ja

postmodernin hoivan etiikan linssin kautta tutkin näiden puheenvuorojen asettumista yhteiskuntaamme. Tutkimusaineiston analyysissä keskityn ymmärtämään laadullisen analyysin keinoin erilaisia tapoja puhua etiikasta sosiaalityön arjessa.

Etiikkaan ja varsinkin hoivan etiikkaan liittyy dilemmoiksi käsitettävien ilmiöiden lisäksi olennaisesti tunteet. Sekä työntekijä että asiakas tuovat kohtaamistilanteeseensa rationaalisuuden lisäksi emootiot. Työtilanteessa toimitaan enemmän tai vähemmän yhdessä, tunteet muotoutuvat ja vaihtelevat, ja kumpikin osapuoli jatkaa kulkuaan tilanteesta pois omaan suuntaansa, jälleen ainutkertaisen tunnekokemuksensa kanssa. Subjektiiivisia tunteita ei yleensä sisällytetä tutkimukselliseen keskusteluun sosiaalityön etiikasta, ne nähdään itsestään selvästi ammatillisuuteen kuulumattomina (Tarvainen 2007).

Kenties tunteiden suhdetta ammatillisiin ratkaisuihin on vaikea eritellä. Perinteinen etiikkakäsitys on ohjannut meitä tekemään moraalisia valintoja rationaalisin perustein. Olen joskus itsekin säikähtänyt esimerkiksi vihan tunnetta, mikä saattaa seurata turhautumisesta, kun minun käsitykseni työntekijänä ei vaikuta millään tasolla kohtaavan asiakkaan kokemuksen kanssa. Olenko antanut tunteideni vaikuttaa päätöksiini vähentäen ammatillisen osaamiseni arvoa? Ajatuksiani on seurannut luonnollisesti kiinnostus sitä kohtaan, miten muut ammattikuntani edustajat käsittelevät tunteita osana ammattietiikkaa. On kiinnostavaa tutkia, onko hoivan etiikan teoriolla todellisia yhtymäkohtia suomalaisen sosiaalityön arkeen 2000-luvun lopulla, ja onko sosiaalityöntekijän tunteilla sijaa käytännön hoivan etiikan toteuttamisessa.

2 ETIIKKA JA MORAALI, YHDESSÄ JA ERIKSEEN

Sanat ”etiikka” ja ”moraali” tarkoittavat alkuperältään samaa. Molemmat termit juontuvat kreikan sanasta ”ethos”, joka tarkoittaa tapaa, erityisesti hyvää tapaa. Arkipuheessa ei yleensä huomioida eroa etiikan ja moraalin käsitteiden välillä. Eroa ei aina tehdä näkyväksi edes filosofisessa tutkimuksessa. (Pietarinen & Poutanen 1998 12-14.) Tässä esseessä on kuitenkin mielestäni tarpeellista esitellä etiikan ja moraalin käsitteiden välisiä eroja tarkentamaan sitä, mistä kirjoitan. Seuraavassa pyrin havainnollistamaan käsitteiden määritelmiä ja löytämään niistä ne, jotka sopivat sosiaalityön viitekehykseen viitoittamaan keskustelua etiikasta.

Erään sosiaali- ja terveysalan määritelmän mukaan etiikka ja moraali viittaavat oikeiden toimintatapojen valitsemiseen. Moraalilla tarkoitetaan käsitystä oikeasta ja väärästä; sekä yksilön omaa käsitystä että toisten ihmisten käsityksiä. (Aadland 1991, 20-21.) Itse asiassa sen sosiaalisen ympäristömme, jossa elämme, vaikutus niin sanottuun henkilökohtaiseen moraaliin on huomattavan suuri, eikä moraali ehkä koskaan voi olla täysin yksilöllistä tai riippumatonta sosiaalisesta kontekstistaan (Turunen 1992, 181). Moraalissa on kyse siis ajattelu- ja toimintatavoista – moraali on sen ilmiasu, mikä käsitys ihmisillä on tarkoituksenmukaisesta ja soveliaasta toiminnasta kussakin tilanteessa (Räikkö 1998, 10).

2.1 Etiikka-käsitteen jaotteluja

Etiikkaa on tieteenala, joka tutkii moraalista. Etiikkaa kutsutaan myös moraalifilosofiaksi. Etiikka tutkii, millaisia käsitteitä moraalista puhuttaessa käytetään, mikä on näiden käsitteiden merkitys ja luonne, onko merkitys sama kaikille osapuolille ja millaisille periaatteille arkielämän moraali perustuu. Erityisesti analyyttinen etiikka keskittyy tutkimaan moraalikäsitteiden merkityksiä, eli se on käsiteanalyysia. Analyyttisen etiikan keinoin pyritään esimerkiksi selvittämään, miten moraaliväitteet eroavat tosiasioväitteistä. Analyyttinen etiikka ei tarjoa ratkaisuja moraalisesti ongelmallisiin tilanteisiin, eikä niin sanottuja sääntöjä käyttäytymiseen. Moraaliperiaatteiden ja sääntöjen muodostamiseen taas pyrkii normatiivinen

etiikka. Normatiivinen etiikka etsii luotettavia perusteluja moraalista toiminnasta antamilleen ohjeille sekä luotsaa moraaliksi käytävää keskustelua. (Pietarinen ja Poutanen 1998, 11-14.)

Edeltävän analyttinen-normatiivinen -jaottelun ohella etiikka jaetaan joskus deskriptiiviseen ja normatiiviseen etiikkaan (Koskinen 1993, 39). Koen analyttisen- ja deskriptiivisen etiikan käsitteiden vastaavan käytännössä toisiaan. Deskriptiivinen etiikka pyrkii selvittämään, millaisia ovat ihmisten käsitykset oikeasta ja väärästä, sallitusta ja kielletystä, ottaen huomioon ihmisten todelliset tarpeet. Deskriptiivinen etiikka tarkastelee sitä, millaisia moraalikäsitteitä ihmisyhteisöillä on tässä ajassa tai on ollut historiassa. Deskriptiivisen etiikan keinoin ei arvioida, miten jonkin asian olisi pitänyt tai pitäisi olla. Tästä näkökulmasta kartoitetaan, mitkä tekijät vaikuttavat ihmisten tekemiin, todellisiin arjen valintoihin. (Aadland 1991, 23-24; Koskinen 1993, 39.)

Normatiivinen etiikka sitä vastoin pyrkii antamaan ihmisille perusteltuja toimintaohjeita moraalissa valintakäytöksissä (Koskinen 1993, 39; Pietarinen ja Poutanen 1998, 14). Tämän luonnehdinnan lisäksi voidaan ajatella, että normatiivinen etiikka jakautuu teoreettiseen ja käytännön etiikkaan. Teoreettinen etiikka tutkii, miten arvoja ja normeja voidaan selvittää ja käyttää. Käytännön etiikka¹ käsittelee moraalin toteuttamista konkreettisesti toiminnassa. Kaiken kaikkiaan siis normatiivinen etiikka ottaa kantaa oikean ja väärän eroihin. Normatiivisen etiikan näkökulmasta tietyt valinnat, voidaan arvottaa paremmiksi eli eettisesti oikeammiksi kuin toiset. (Aadland 1991, 23-24.) Yksinkertaisesti, etiikka pyrkii kuvaamaan, mitä on hyvä, ”oikea” moraaliksi eli sopiva tapa arvottaa oikeaa ja väärää (Räikkö 1998, 10).

Sosiaalityön etiikka, siten kun siitä tässä esseessä kirjoitan, on mielestäni normatiiviseen etiikkaan sisältyvää käytännön etiikkaa. Selvyyden vuoksi pitäydyn ilmaisussa normatiivinen etiikka, jota kirjallisuudessa laajimmin käytetään. Sosiaalityöntekijän ammatissa etiikka ja moraaliksi konkretisoituvat työn moniulotteisissa ristiriitatilanteissa, jotka sosiaalityöntekijän

---

¹ Käytännön etiikasta voidaan käyttää myös nimitystä soveltava etiikka, lähteestä riippuen (Pietarinen ja Launis 2002, 45).

täytyy ratkaista asiakkaan tilanteen etenemiseksi tai, kuten yleensä sosiaalityön tehtävästä ajatellaan, muuttamiseksi. Käsitän etiikan monissa tilanteissa ikään kuin moraalisten kysymysten ratkaisumallien ”pankiksi”, minne tallentuneesta tietovarannosta voidaan hakea eri tilanteisiin sopivia toimintaohjeita.

Teoreettistakaan etiikkaa ei voi täysin sivuuttaa, sillä sosiaalityöntekijän on tärkeä pyrkiä tunnistamaan omaan arvomaailmaansa ja työssä tehtäviin ratkaisuihin vaikuttavia asioita. Muun muassa Erja Saurama (2005, 260) ja Laura Yliruka (2005; 125, 130) kirjoittavat sosiaalityöntekijän velvollisuudesta pohtia henkilökohtaisen arvomaailmansa perusteita. Heidän mukaansa muutostyö sisältää aina vallankäyttöä, ja muutoksiin rohkaiseminen eli vallankäyttö sosiaalityössä ilman omien moraalikäsitteiden tarkastelua on vastuutonta vallankäyttöä. Sosiaalityössä ”muutos” tarkoittaa yleensä sitä, että asiakkaan elämän jotakin osa-aluetta pyritään normalisoimaan. Tässä valossa työntekijän tulisi reflektoida omia käsityksiään ”normaalista” ja sitä, mistä nämä käsitykset ovat syntyisin. Itsereflektointi on muutostyötä edeltävää väistämätöntä tulkintatyötä, johon kuuluu sen tarkasteleminen, millaisena ja mistä syistä juuri tämä tilanne näyttää minulle, juuri nyt.

Näiden ajatusten tai kehotusten vastaisesti on esitetty myös, että joskus – tai ehkä yllättävän usein – etiikka on nähty vaikeasti käsiteltävänä, sosiaalityön käytännöistä etäällä olevana ja siten epärelevanttina aihepiirinä (Shardlow 1998, 30). Etäisyyden tekeminen moraalisten ratkaisujen tutkimuksellisen tulkinnan ja sosiaalityön todellisuuden välille on varmaankin vaikuttanut suoraan ajoittaiseen eettisen keskustelun puutteellisuuteen sosiaalityössä. Alalla ei kuitenkaan voida välttyä tarpeelta kehittää tätä keskustelua, yksinkertaisesti jo siitä syystä, että sosiaalityön keskipisteessä ovat ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ja ihmisten käyttäytyminen. Erään arkikielisen määritelmän mukaan etiikka on ’moraalin tiedettä ihmisten käyttäytymisessä’, joten etiikan merkityksen poissulkeminen sosiaalityöstä tuntuu mahdottomalta. (Shardlow 1998, 30.)

Aiemmin tässä luvussa läpikäytyjen käsitteiden määrittelyjen lisäksi haluan kiinnittää huomion siihen, mistä fokuksesta käsin eettisiä kysymyksiä lähestytään. Steven M. Shardlow (1998, 31-32) kirjoittaa, että kapeimman fokuksen läpi katsottuna sosiaalityön arvoja ja etiikkaa voidaan tutkia ilmentyminä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisessä vuorovaikutussuhteessa. Esimerkiksi työntekijän toiminnan näkökulman kautta voi peilata hänen toisintamiaan etiikkakäsityksiä. Hieman laajemman ymmärryksen mukaan sosiaalityön eettiset ongelmat voivat näyttäytyä yhteiskunnallista kontekstia vasten, ja eettisiä kysymyksiä voisi lähestyä tutkimalla sosiaalityötä vaikkapa ammatillisena toimintana, osana yhteiskuntajärjestystämme, tai tutkimalla sosiaalityön suhdetta lainsäädäntöön. Laajin konteksti sosiaalityön eettisille dilemmoille voidaan löytää taas alan suhteesta teologiaan tai sosiaalityön tiedon luonteen eli epistemologian kautta. (Shardlow 1998, 31-32.)

Edellä olen tullut siihen tulokseen, että tässä esseessä liikutaan arkisella, käytännön elämän tasolla, sosiaalityön tekemisen normatiivisen- sekä käytännön etiikan areenoilla. Pro gradu-tutkielmassani tutkin enimmäkseen konkreettisia tilanteita, joihin liittyy työntekijän kokemuksia moraalisesta pohdinnasta. Toki tutkimukseeni vastanneiden sosiaalityöntekijöiden teksteistä nousee esille yleistävämmälle tasolle nousevaa pohdintaa moraalikysymysten luonteesta, mutta yhäkin liitän nämä itsetutkiskelut ennen muuta normatiiviseen etiikkaan. Vastaajat ovat ehkä sivunneet esimerkiksi sitä, miten ja millaisiksi heidän omat moraalikäsityksensä ovat elämänsä muotoutuneet, ja miten he soveltavat moraalitietoa työssään. Einar Aadlandin (1991, 23-24) luokitteluun palaten nämä ovat normatiiviseen etiikkaan sisältyvän teoreettisen etiikan piiriin kuuluvia kysymyksiä. Eettisten pulmatilanteiden ratkaisussa on kyse selkeästi normatiivisesta käytännön etiikasta – siitä, miten moraalitoteutuu. Yhtä kaikki, vaikka en ole esimerkiksi havainnoinut sosiaalityöntekijöiden käyttäytymistä asiakastilanteissa eettisten kysymysten näkökulmasta, tutkin heidän henkilökohtaisia kokemuksiaan sosiaalityön eettisistä kysymyksistä ja niihin vastaamisesta toiminnan tasolla (Shardlow 1998, 31-32). Monissa muissa yhteyksissä on tutkittu esimerkiksi sosiaalityön asemaa ja tehtävää yhteiskunnassa.

Lopuksi huomautan, että jatkossa käytän tekstissäni moraalin ja etiikan termejä käytännössä toistensa synonyymeinä. Samoin toimitaan yleensä arkipuheessa. En siis tämän kappaleen alussa esitetyistä käsitteiden määrittelyistä huolimatta toista niitä yhä uudestaan, rajoittaen tekstiäni vain niiden mukaiseksi. Perustelen ratkaisuani paitsi arkisella kielenkäytöllä, myös sillä, että olen huomionnut tutkimukseni empiiriseen osaan vastanneiden sosiaalityöntekijöiden käyttävän säännönmukaisesti termiä 'etiikka' moraalisisista valinnoista puhuessaan. Teen tästä johtopäätöksen, että 'etiikka' on arkipuheessa tullut tutummaksi kuin 'moraali' tarkoittamaan käsityksiä oikeasta ja väärästä. Tukeudun myös Erik Blennbergerin (2005, 20) esimerkkiin; hän toteaa käyttävänsä teoksessaan kahta termiä samaa tarkoittaen.

2.2 Sosiaalityön ammattietiikka

Etiikan ja moraalin käsitteiden tutkimisen jälkeen on paikallaan selvittää vielä erikseen ammattietiikan olemusta. Mitä ammattietiikalla tarkoitetaan, millä tavoin se liittyy työhön? Entä onko ammattietiikka erotettavissa jostakin ”muiden elämänalueiden yleisestä etiikasta” – onko ammattietiikka erityinen moraalin ilmenemismuotojen osa-alue vai kuuluuko se laajempaan moraalikokonaisuuteen? Lyhyen määritelmän mukaan ammattietiikka tutkii sitä, millaisia toimintoja ohjaavia normeja ja periaatteita on tietyssä ammatissa toimivilla ihmisillä (Pietarinen ja Launis 2002, 49).

Lähestytään kysymyksiä ammatillisuuden ja eettisyyden eroista käsin. Toisin sanoen, työssä tehtävät ammatilliset ratkaisut ja työn eettisten ristiriitojen ratkaisut eivät ole sama asia. Auttamistyössä *amatillisia ratkaisuja* ovat esimerkiksi auttamismenetelmien valinta, lainsäädännön huomioiminen ja kokemuksen sekä intuition hyödyntäminen. Einar Aadland (1991, 25) ajattelee, että joskus ammatillisuus on pidettävä hyvinkin tiukasti erossa etiikasta. Yksittäin moraalisesti oikein toimiminen ei hänen mukaansa voi korvata ammatillisuuteen perustuvaa arviointia. Ymmärrän ja allekirjoitan tämän väitteen; ylevä tarkoitus ei joka tilanteessa pyhitä keinoja. Myös suomalaisissa sosiaalialan ammattilaisen eettisissä ohjeissa (2005, 6) todetaan, että hyvät eettiset periaatteet eivät korvaa puutteellista ammattitaitoa, ja vastuu oman ammattitaidon kehittämisestä on jokaisella työntekijällä itsellään.

Toisaalta etiikkaa ei nähdäkseni ole mahdollista täysin erottaa mistään inhimilliseen elämään kuuluvasta. Työnteon näkökulmasta on lisäksi sanottu, että *kaikilla* ammatillisilla ristiriidoilla, työn laadusta riippumatta, on moraaliset ulottuvuutensa (Aadland 1991, 25). Varsinkin hoiva- ja auttamistyössä korostuvat inhimillisyys ja sitä kautta edelleen henkilökohtaiset kokemukset moraalisisista teoista. Sosiaaliset ongelmat ovat hyvin monimuotoisia kaikessa inhimillisyydessään. Sen vuoksi niiden merkityksiä ei voi arvioida pelkästään mekaanisesti, ammatilliselta näkökannalta. Niiden ratkaisemiseksi ei myöskään ole mahdollista laatia täydellisiä ohjeita. Lainsäädäntökään ei tarjoa vastauksia eettisiin ongelmiin (Räikkä 1998, 11).

Sosiaalityön arkeen kuuluu ehdottomasti sosiaalisten ongelmien monisärmäisyys, minkä lisäksi erityisen huomattavaa on sosiaalityön tiedonmuodostuksen tapa; ymmärrys asiakkaan tilanteesta muodostuu dialogissa, vuorovaikutuksessa, hänen kanssaan. Tilannesidonnaisen dialogin kautta sosiaalityöntekijän on mahdollista ymmärtää, mitä käsillä oleva ilmiö merkitsee asiakkaalle ja millaisia arvoristiriitoja tilanteeseen saattaa sisältyä. Ymmärryksen kautta syntyy uusi, juuri tämän ongelman ratkaisemiseksi tarvittava ”teoria” ohjaamaan työntekijän konkreettisia toimia. Asiantuntijuus sosiaalityössä tarkoittaa tällaisen näkökulman mukaisesti sosiaalityöntekijän kyvykkyyttä työskennellä kompleksisessa tilanteessa, huomioiden erilaiset keskenään kilpailevat intressit ja priorisoiden eri tekijöiden vaikutteita niin, että tilanteessa voidaan samalla toteuttaa konkreettisia toimenpiteitä asiakkaan auttamiseksi. (Parton 2003; 4, 6, 11).

Täytyy kuitenkin muistaa, että ymmärtäminen ja tietäminen ovat myös sosiaalityössä moniselitteisiä käsitteitä. Konstruktivistinen käsitys sosiaalityöstä korostaa työntekijän osaamista nimenomaan siitä näkökulmasta, että hänen kuuluu tietää *kuinka* sosiaalisia ongelmia voidaan ratkoa, jättäen samalla tilaa muiden asianosaisten tulkinnoille ja yhdessä käytävälle dialogille. Sosiaalityöntekijä ei ole ongelman asiantuntija, vaan *tietämisen erilaisten mahdollisuuksien* asiantuntija. Ammattitaito merkitsee kykyä ymmärtää konstruktivistinen käsitys maailmamme rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Parton 2003, 5-11.)

Onko moraalisesti oikea, hyvän ammattietiikan mukainen tapa tehdä ratkaisuja työssä siis puhdasta henkilökohtaista moraalialaa, toimenpiteiden suorittamisen hallitsemista tarkoittavaa ammatillista osaamista, inhimillistä reagoitua asiakkaan kokemukseen, vai jotain näiden yhdistelmästä? Kompromissina on ehdotettu ammattietiikan olevan jotain sellaista, joka ohjaa työntekijän toimintaa ammatillisten käytäntöjen ja moraalisien valintojen välimaastossa, mistä muodostuu työn arki (Sosiaalialan ammatilaisen eettiset ohjeet 2005, 5-6). Itse ajattelen ammattietiikan tarkoittavan juuri kaikkien näiden aineksien yhdistelmää kontekstisidonnaisesti. Jokainen osatekijä on kokonaisuuden kannalta tärkeä, mutta ei riittävä yksinään. Moraalisesti oikein toimiminen tarkoittaa paitsi yksilöllisiä ratkaisuja hyväksi ja pahaksi nimeämisen välillä, myös sen tiedostamista, että minä itse työntekijänä konstruoin työssä kohtaamaani tilannetta rinnan asiakkaan kanssa.

Timo Airaksisen (1991, 20) mukaan ammattietiikka luo korkeammalla tasolla ymmärrystä ammattien asemaa ja tehtävää kohtaan yhteiskunnassa. Tätä näkökulmaa on syytä pohtia, koska ammatilla on yhtäläillä suuri vaikutus ihmisen päätöksentekoon kuin esimerkiksi lainsäädännöllä, yksilön omilla moraalikäsitteillä ja yhteisön normeilla. Ammateilla on lisäksi omat, itsenäiset ammatilliset arvonsa ja norminsa, ja melkoisen itsenäisen valta niiden määrittelyn suhteen. Ammatin toteuttaminen, työskentely, antaa työntekijälle runsaasti mahdollisuuksia käyttää valtaa. Valtaa käytettäessä on aina mahdollista käyttää sitä väärin. Ammattietiikalla tavallaan taataan vallan ja vastuun tasapainoa ammattien suhteessa muuhun yhteiskuntaan. (Airaksinen 1991, 20-26.)

Ehkä yksinkertaisemmin, arkisemmin, ammattietiikkaa määrittelee Juha Räikkö (1998, 15-16). Hän kirjoittaa, että ammattietiikan keskeinen kysymys on se, minkälainen toiminta on ammattia harjoittaessa eettisesti hyväksyttävää ja suositeltavaa. Ammattieettiset kysymykset ovat samanlaisia kuin mihin tahansa muuhun asiaan liittyvät eettiset kysymykset, ja ainoa erityispiirre ammattietiikassa on sen keskittyminen tarkastelemaan ammatillisten tekojen eettisyyttä.

Vaikka ammattietiikka on periaatteessa erilaisilla aloilla lähtökohdiltaan samaa, tietyissä ammateissa eettiset ongelmat korostuvat muita enemmän. Jokin ammatti voi olla erityisen ”herkkä” eettisesti. Räikän (1998, 17) mukaan ammatin eettiseen herkkyyteen vaikuttaa ensinnäkin ammatin itsenäisyys vallan ja valintojen suhteen. Lisäksi vaikutusta on sillä, kuinka etäällä ammatti on niin sanotusta arkipäivän moraalista. Esimerkiksi joissain ammateissa voi olla pakko, ja sitä kautta luonnollista, toimia tavalla, jota ihmiset eivät yleensä pitäisi moraalisesti oikeana. Kolmanneksi vaikutusta on sillä, kuinka tunneperäisesti ko. ammatin työntuloksiin suhtaudutaan.

Tämän luonnehdinnan mukaan tunnistan sosiaalityöntekijän ammatin ehdottomasti poikkeuksellisen herkäksi eettisyyden suhteen. Sosiaalityöntekijä tekee työtään hyvin itsenäisesti. Nykyisin yleisestä tiimityöskentelyn tavasta huolimatta sosiaalityössä korostuu yksittäisen työntekijän tai muutamien työntekijöiden subjektiivinen tilannearvio ja muutoksen tarpeen määrittely. Sosiaalityöntekijän työn tuloksiin on helppo suhtautua erittäin tunneperäisesti, varsinkin mikäli työ asemoituu lastensuojelun tai toimeentulotukityön kenttään. Lisäksi väitän, että sosiaalityöntekijän ammatti on tietyissä tilanteissa hyvinkin matkan päässä arkipäivän moraalista. Esimerkkinä voisi käyttää sitä, että yleisen yhteiskuntamme moraalikäsitteen mukaan on väärin estää vanhempaa päättämästä alaikäisen lapsensa kasvatuksesta ja hoidosta. Harvalle ihmiselle tulisi mieleen puuttua toisten perheiden lastenkasvatukseen radikaalein teoin, vaikka omat mielipiteet olisivat erilaisia. Sosiaalityössä on kuitenkin täysin tavallista paitsi puuttua aikuisten kasvatustapoihin kritisoiden, valitettavasti myös joskus rajoittaa voimakkain toimenpitein vanhemman oikeuksia lapseen nähden.

Voisi siis ajatella, että sosiaalityön kohdalla ammattietiikka on työlle leimallista, erityistä. Sosiaalityöntekijän etiikka työn ulkopuolella voisi olla mahdollisesti hyvinkin erilaista. Toisaalta Räikkäkin (1998, 17-18) huomauttaa jälleen kerran, että mikään ammatti ei ole vapaa eettisistä kysymyksistä ja muilla elämän osa-alueilla on yhtäläisiä spesifejä, eettisiä kysymyksenasetteluja. Eettistä harkintaa vaativia tilanteita tulee vastaamme joka paikassa, ja kaikki meitä ympäröivä keskustelu sekä eettinen ilmapiiri vaikuttavat henkilökohtaiseen

moraaliimme. Ammattietiikka ei voi olla erillisenä omaksuttua, vain omaan työhön liittyvää moraalista toimintaa. Seuraavassa luvussa tutkin vielä lähemmin ammattietiikan ja henkilökohtaisen moraalin välistä suhdetta.

2.3 Ammattietiikan ja henkilökohtaisen etiikan suhde

Suomalaisissa sosiaalialan ammattilaisen eettisissä ohjeissa (2005, 6) todetaan, että eettisyys ammatillisella tasolla merkitsee kykyä reflektoida ja kyseenalaistaa omaa ammatillista toimintaa sekä päätöksentekoa. Sosiaalityöntekijän täytyy myös kyetä tarkastelemaan kriittisesti suhdettaan työnantajaorganisaatioon, yhteiskuntaan ja niiden välittämiin arvoihin, ja toimia ammatillisesti sekä näiden tekijöiden että henkilökohtaisen moraalinsa yhteisymmärryksessä. Ammattietiikka on tietysti työyhteisöille ja ammanteille yhteistä, yhteisellä vastuulla ja yhteisesti tuotettavana, mutta kuitenkin pohjautuen viime kädessä yksittäisen työntekijän itsenäisille valinnoille ja vastuulle. Kyse on siis sekä yhteisöllisyydestä että subjektiivisesta moraalista. Näinhän toki on kaikessa ihmiselämässä; elämme vapaasti ajattelevina ja toimivina yksilöinä osana yhteiskuntaa, jonka kaikki muut osatekijät ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat toimintaamme.

Erik Blennberger (2000, 235) yhdistää *sosiaalityön etiikan määrittelyssään* työntekijöiden ammatilliset roolit ja heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa. Ammattieettiset ohjeet lisäävät vaikutteita tähän perusyhdistelmään. Mielestäni merkillepantavaa Blennbergerin määritelmässä on se, että hän korostaa ammattietiikan syntyvän työntekijöistä käsin, heidän henkilökohtaisesta arvomaailmastaan, ajatuksistaan ja suhteestaan harjoittamaansa ammattiin. Käsitän Blennbergerin kirjoituksen niin, ettei hän näe mahdolliseksi määritellä yksiselitteisesti sosiaalityön ammattietiikkaa siten, että se merkitsisi kaikille työntekijöille jotain samankaltaista, vaan ammattietiikka on kuitenkin lopulta henkilökohtaista. Henkilökohtaista lähtökohdissaan, muotoutumisessaan ja ilmenemismuodossaan, tilannesidonnaista ja suhteellista sekä sosiaalityöntekijöille että asiakkaille.

Myös Martti Lindqvist (1992, 20) on todennut, että auttamisen parissa työskentelevien ihmisten toiminta ohjautuu aina jossain määrin hänen henkilökohtaisista tarpeistaan ja pyrkimyksistään. Joskus auttajan ja autettavan tarpeita voi olla vaikea erottaa toisistaan, sillä ne voivat olla aidosti yhteisiä tai täydentää toisiaan. Kyseeseen tulee joskus myös auttajan tietoinen tai tiedostamaton itsekäs tarve.

Samankaltaista keskustelua on sivunnut 1980-luvulla mm. Noel Timms (1983, 21 – 22). Timms pohtii sosiaalityöntekijän ammattiin hakeutumisen syitä, samoin kuin Lindqvist (1992) miltei kymmenen vuotta myöhemmin tarkastelee auttaja-ammatteihin päätyminen polkuja. Timms esittää, että mahdollisesti sosiaalityöntekijät saavat ammatistaan jonkinlaista arvomaailmaansa pohjautuvaa, henkilökohtaista tyydytystä saadessaan toteuttaa henkilökohtaisia moraalikäsitteitä jokapäiväisessä työssään. Myös Blenbergerin (2000, 217) sanoin sosiaalityöntekijän ammatin voi käsittää yksilölliseksi eettiseksi projektiksi, eli kasvuksi, kehitysprosessiksi. Jo sosiaalityöntekijän ammattiin hakeutuminen voi olla moraalinen valinta. Työ toimii yhtenä areenana työntekijän henkilökohtaisen moraalin kehitykselle. Mahdollisia rooliristiriitoja sosiaalityöntekijän ammattilaisroolin ja työn ulkopuolisen arkimielisyyden välille aiheutuu ehkä klassisesta sosiaalityön tuen ja kontrollin ristiriidasta, mutta rooliristiriidat voi kyllä lukea osaksi minkä tahansa muidenkin ammattien, varsinkin niin sanottujen professioammattien, moraalidilemmeja. (emt. 165).

Lindqvist pitää tärkeänä, että ammattietiikka viestii kaikille tahoille selkeästi ja suoraan kyseisen ammatin keskeisintä tarkoitusta. Hänen esimerkkinsä mukaan lääkäri ei ole poliisi, eikä terveydenhoitaja tuomari. Työntekijän ammatillinen uskottavuus on peräisin henkilökohtaisen etiikan ja ammattiroolin yhteensovittamisen sopusoinnusta – tai joskus myös roolien yhteensopimattomuuden vuoksi ammatillinen uskottavuus kärsii. Työntekijän tulee ammattiroolissaankin arvostaa subjektiivista moraalista omaatuntoaan. Itse kunkin tulisi tehdä itselleen selväksi, missä kohdin työn maailmassa kulkee viimeinen, henkilökohtainen raja; milloin on seuraamuksista piittaamatta oman moraalin vuoksi joko kieltäytyttävä määrätystä toimeksiannosta tai vastaavasti tehtävä jotakin työn puitteissa normaalisti kiellettyä? (Lindqvist 1992, 61-62.)

Henkilökohtaisuuden näkökulmaa sosiaalityöhön tuo tiettyssä mielessä myös Anneli Pohjola (2002). Hänen mukaansa ammattitaidon keskeinen kriteeri auttamisammateissa on ihmisen eettisen kohtaamisen taito. Tämä tarkoittaa sitä, että auttaja kohtaa asiakkaan ennen muuta ihmisenä, ja pyrkii yhteiskunnan rakenteiden rajaamissa palvelujärjestelmän resursseissa toimimaan mahdollisimman hyvin asiakkaan parhaaksi. Pelkkä lain kirjaimen noudattaminen auttamistyössä jättää auttajan ja asiakkaan kohtaamisen mekaaniselle tasolle, eikä vastaa inhimillisyyden tarpeeseen. Samaten lain mukaan toimiminen ei suinkaan tarkoita aukottomasti hyvää palvelua, hyvää auttamistyötä. Lakiteksti voi toimia yhtä lailla asiakkaan asioita mahdollistaen tai niitä rajaten. (Pohjola 2002, 46-48 ja 53-56.)

Eettisesti kestävässä muodossaan auttamistyössä tiedostetaan rakenteelliset, työn mahdollisuuksia rajaavat tekijät. Ihanteena on löytää mahdollisuuksia päästä näiden rajoitteiden ylitse tai ulkopuolelle, mutta vähintäänkin auttamissuhteesta tulisi luoda asiakasta tukeva rajoitteista huolimatta. (Pohjola 2002, 46-48 ja 53-56.) Tulkintani mukaan myös yksinkertaisella vastuun ottamisella asiakkaan asiasta on tärkeä osansa ammattietiikassa. Hyvinvointipalveluidemme valitettavan ikävä piirre on vastuun siirtely palveluntuottajalta toiselle. Työn vastuunjako määritettäessä asiakkaan tarpeiden kohtaaminen jää sivuseikaksi, ja tuottaa asiakkaalle helposti välinpitämättömyyden kokemuksen. Asiakas tuntee oman avuntarpeensa mitätöidyksi, ikään kuin auttamistyössäkin luokiteltaisiin ihmisten oikeutta saada apua tilannesidonnaisuudesta riippuen. (Pohjola 2002, 46-48 ja 53-56.)

2.4 Moraalisen päätöksenteon prosessi

Moraalisten valintojen suhteen minua kiinnostaa, miten ihminen tavallisesti tekee päätöksensä tilanteessa, jossa valitsemiseen sisältyy tarve harkita valintoja moraaliselta kannalta? Tässä yhteydessä on parempi nimittää valintatilanteita näin, eettistä harkintaa vaativiksi ilmiöiksi, kuin yksinkertaisesti dilemmoiksi. Kapeimmillaan eettiseksi dilemmaksi määritellään vaikeasti ratkaistavissa oleva tilanne, jossa ihmisen on valittava kahden, yhtä epämieluisalta vaikuttavan vaihtoehdon välillä (Banks & Williams 2005, 1011). Tarkoitan siis tässä valintojen tekoa asiayhteyksissä, joissa valitsijan ei ole helppo päättää, mikä on moraalisesti oikein ja mikä väärin, ja joihin sisältyy yleensä monitahoisuutta enemmän kuin valitseminen kahden, selvästi erilaisen vaihtoehdon välillä.

Ryynänen ja Myllykangas (2000, 19) esittävät aiemmista tutkimuksista kokoavasti, että yleensä ihmiset aloittavat toiminnan eli alkavat käyttäytyä valintansa mukaisesti jo ennen kuin varsinaisesti tiedostavat, mikä heidän päätöksensä itse asiassa oli. Päätöksen perusteluiksi haetaan mielellään sellaisia tosiasioita, jotka näyttävät tukevan jo tehtyä päätöstä. Toisin sanoen, valinnat vaikuttavat tapahtuvan tunne-elämän, intuition, pohjalta, ja vasta valinnan jälkeen etsitään rationaalisia perusteluja. Myös etiikan alueella päätöksentekoprosessi näyttää etenevän näin. Tässä valossa ihmisen elämän valinnat – niin merkittävät kuin arkiset – vaikuttavat tapahtuvan jopa melko irrationaalisesti.

On kuitenkin otaksuttavaa, että päätöksentekoprosessejamme ohjaavat aikaisemmat elämäkokemuksemme ja omaksumamme ulkopuoliset käyttäytymismallit. Erilaisissa päätöksentekotilanteissa valikoimme kokemusrepertuaaristamme vastaavan tilanteen, ja teemme päätöksen tuon kokemuksen meille antamaan tietoon perustuen. Toki on mahdollista joutua sellaiseen tilanteeseen, josta itselle ei ole aikaisemmin karttunut minkäänlaista kokemusta. Todennäköisesti tällaisessa tilanteessa ihminen alkaa etsiä muiden kokemustensa lomaan sopivaa, loogista käyttäytymismallia. (Ryynänen & Myllykangas 2000, 20.)

Ryynänen ja Myllykangas (2000, 20) rinnastavat kunkin ihmisen henkilökohtaisen niin sanotun ”eettisen koodin” edellä kuvattuun päätöksentekoprosessiin. Eettinen harkinta nousee

aikaisemmasta kokemusmaailmastamme. Etiikka ei kuitenkaan voi olla ainoastaan mekaanisen oppimisprosessin tulos. Opitusta, havaitusta ja koetusta täytyy tehdä sovelluksia yhä uusissa tilanteissa. Etiikka vaatii ihmiseltä kykyä arvioida päätöstensä ja toimintansa vaikutuksia, arvoa ja seurauksia. *Tietoisuus* moraalista, arvoista ja etiikasta ei yksin riitä ohjaamaan valintojen tekemistä. (emt. 2000, 20.) Samoin Eileen Gambrell (2006, 43) määrittelee eettisen valitsemisen tarkoittavana arvojen peilaamista eri vaihtoehtoja vasten siten, että kunkin vaihtoehdon aikaansaaman todennäköisen lopputuloksen, eli vaikutusten, arviointi sisältyy päätöksentekoprosessiin.

Mielestäni ”eettisen koodin” ajatus jakautuu näin ollen tavallaan kahtaalle. Toisaalta länsimaisella etiikallamme on yhteinen, modernin maailman arvopohja. Sitä vasten erotamme, mikä on moraalisesti hyväksyttyä ja mikä sopimatonta, ja millaisia seurauksia ”väärillä” valinnoilla on. Ehkä kanssaihmisemme joutuvat kärsimään valintamme vuoksi, mitä ei pidetä suotavana. Toisaalta taas moraaliset päätöksemme ovat hyvin henkilökohtaisia, suhteellisia, intuitiivisia. Joudumme pohtimaan, miten itse asemoidumme suhteessa moderniin, länsimaiseen eettiseen koodistoon. Joudumme harkitsemaan valintojamme paitsi omantuntonne, myös yhteisömme normien valossa - ehkä valinnastamme seuraa henkilökohtainen rangaistus yhteisömme taholta.

Ihmisen henkilökohtainen eettinen intuitio pyrkii turvallisuuteen. Moraalisäännöillä luodaan omaa turvallisuutta muiden ihmisten valinnan mahdollisuuksia rajoittamalla. Oman elämän sattumanvaraisuutta, välillisesti muiden yksilöiden tekojen vaikutuksen kautta, minimoidaan näin. Moraalisääntöjen ajatellaan koskettavan jotenkin ankarammin muita ihmisiä kuin itseä. Esimerkiksi muille ei haluta sallia (hyväksyä) itsekkyyttä, koska tällöin oma itsekkyyys rajoittuisi. Tästä itsekkästä lähtökohdasta huolimatta turvallisuuden maksimoinnin hyöty yhteisölle piilee siinä, että mitään turvattomuustekijöitä ei sallita, kenellekään. (Ryynänen ja Myllykangas 2000, 18.)

Postmodernissa maailmassamme edellä mainittu turvallisuusvaatimus tuottaa nykyään kielteisiä ilmiöitä. Turvallisuuden vaateeseen takerrutaan niin ehdottomasti, että itse asiassa ei enää arvioida sitä, mikä ilmiö tuottaa ihmisille todellista uhkaa. Eettiseksi ongelmiksi koetaan

ne ilmiöt, mitkä saavat eniten tilaa mediassa. Mediassa taas korostetaan aina uutuuden kaltaisia ilmiöitä ”vaarallisina” arvioimatta kriittisesti niiden asettamaa todellista uhkaa. (Ryynänen & Myllykangas 2000, 18.) Tässä kohdin siis jää suuri henkilökohtaisen tulkinnan vastuu yksilölle; jokaisen on tarkasteltava omaa eettistä koodistoaan. Mikä minun moraalikäsitteykseni mukaan on uhaksi minulle, mikä on uhaksi yhteisölleni, mikä yhteiskunnalle?

Erik Blennberger (2005, 59) kuvaa moraalisten valintojen tekemistä kahden vaihtoehdoisen strategian kautta. Ensiksikin on luonnollista arvioida, mitä seurauksia tietyllä toiminnalla tai tietyn ohjeen valitsemisella todennäköisesti olisi. Tätä päätöksentekotapaa Blennberger kutsuu *seurausetiikaksi* – suomenkielinen termi on omaan käännökseeni pohjautuva tulkinta. Muita samasta mallista käytettyjä nimityksiä ovat myös tehokkuusetiikka tai teleologinen etiikka. Käsite teleologinen tulee kreikan sanasta ’teleos’, joka tarkoittaa maalia, päämäärää, tavoitetta. Tämän ajattelutavan mukaan teoissa, toiminnassa, käytännöissä tai ohjeissa itsessään ei ole tiettyä moraalialia, vaan ne saavat moraalisen statuksensa – oikean tai väärän – seuraustensa kautta. Seuraukset voivat olla joko oletettuja tai todellisia.

Toisena vaihtoehtona voidaan ajatella, että teko tai sääntö itsessään pitää sisällään sellaisen ominaisuuden, mikä jo ohjaa toimijaa arvioimaan, onko se moraalisesti oikein vai väärin. Toiminnan tulisi olla eräänlainen hyvään päämäärään pyrkimisen ilmaus. Tästä vaihtoehdosta käytetään nimityksiä *deontologinen etiikka* ja *velvollisuus-* tai *sääntöetiikka*. (Blennberger 2005, 59.)

Blennberger (2005, 61) taipuu pitämään seurauseettistä päätöksentekomallia käytännössä parhaana mahdollisena. Kun tietyssä tilanteessa tehdään (oletettujen seurausten perusteella) arvio parhaasta mahdollisesta toiminnasta parhaan mahdollisen lopputuloksen saavuttamiseksi, on kyse juuri seurausetiikan käyttämisestä päätöksentekostrategiana. Jos taas jälkikäteen tehdään yhteenveto todellisista toiminnan lopputulemista, seurausetiikka toimii ajattelumme oikeutuksena, perusteluina. Käytettäessä seurauseettistä päätöksentekomallia siis nähdään valinta moraalisesti oikeaksi, jos on hyvin perusteltu syy uskoa, että todennäköisintä on juuri tämän valinnan aiheuttavan parhaimmat mahdolliset seuraamukset. Myöhemmin valinta voi tietenkin osoittautua virheelliseksi; seuraukset voivat olla odottamattomia tai ne näyttäisivät olleen todennäköisesti parempia, jos olisi toimittu eri tavoin. Tästä huolimatta tilanearvio ja ennustus, sekä toiminta päätöksentekohetkellä, sen hetkisten tietojen valossa, ovat voineet olla kaikilta osin arvioituna moraalisesti oikein. (Blennberger 2005, 60.)

Moraalisen päätöksentekoprosessin vaiheet ovat Blennbergerin (2005, 92-93) mukaan helposti palasteltavissa. Ensimmäisenä arvioidaan tilanteen yleisvaikutelma; mistä on kysymys ja ketä tilanne koskettaa. Seuraavaksi käydään läpi – aiempaan omaan kokemusmaailmaan – nojautuen tilannetta koskevat ohjeet, säännöt ja niiden rajaamat toimintavaihtoehdot. Heti tämän jälkeen aloitetaan erilaisista valinnoista aiheutuvien seurausten arvioiminen. Seurauksia arvioidaan sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä, ja eri seuraamusten todennäköisyyksiä vertaillaan. Edelleen tarkastellaan, keiden henkilöiden elämää ja millä tavoin seuraamukset ehkä koskettaisivat. Niin sanotun läheisyyden vastuun periaatteen mukaisesti seurauksille annetaan sitä suurempi painoarvo, mitä vahvemmin ne vaikuttavat sellaisten ihmisten elämään, joita kohtaan tunnen olevani suuressa vastuussa. Viimeisenä arvioidaan vielä, millaisia välineellisiä arvoja – kuten terveys, vapaus, oikeudenmukaisuus tai demokratia – päätöksentekoon liittyy, ja ovatko arvot ehkä uhattuina tai mahdollisuudessa kehittyä. Kaikkien näiden näkökohtien nopea yhtäaikainen läpikäyminen tuottaa moraalisesti oikeana pidetyn valinnan, jonka katsotaan todennäköisesti vaikuttavan pitkällä tähtäimellä parhaalla mahdollisella tavalla asianosaisten ihmisten elämään. (Blennberger 2005, 92-93.)

3 AUTTAMISTYÖN ERITYISKYSYMYKSIÄ – VALTA AUTTAA, AUTTAMISEN VALTA

Erilaisten hoiva-ammattien harjoittamiseen liitetään tavallisesti eettisiä ristiriitatilanteita, jotka nähdään juontuviksi yhtäältä pyyteettömän auttamisen ja toisaalta auttajan sekä autettavan epätasa-arvoisen valtasuhteen välisestä ristiriidasta. Erityisesti sosiaalityössä on aina nähty selvä vastakkainasettelu työn toisaalta tukevan, toisaalta kontrolloivan luonteen välillä. Sosiaalityön tutkimukseen on kuulunut pitkään keskustelua vallankäytöstä osana muita ihmisiä kontrolloivaa työtä ja kuitenkin auttamiseen perustuvaa asiakassuhdetta. Auttamalla on puututtu jopa ihmisten perustavanlaatuisiin ihmisoikeuksiin. Valta-keskustelut ovat edenneet muun muassa ehdotuksiin asiakasta osallistavasta ja valtaistavasta työotteesta². Sosiaalityön etiikkaa on tutkittu runsaasti tuen ja vallan, sekä kontrollin, yhtäaikaisuuden näkökulmasta liikkeelle lähtien.³

Auttamisen valtaa (sosiaalityössä) on tutkinut muiden muassa Anneli Pohjola (2002). Epätasaisesti jakautuneen vallan vuoksi auttamistyön kohtaamisiin kätkeytyy moraalisia vaaranpaikkoja, joita Pohjola nimittää pahan säikeiksi. Pohjola on valinnut erityisen tarkastelun alle asiakassuhteessa ilmeneviä, asiakkaan kokemia epäluottamuksen, välinpitämättömyyden ja mitätöinnin riskejä. Paha sisältyy auttamistyöhön useimmiten verhotusti. Työntekijä ei tarkoita aiheuttaa asiakkaalle mielipahaa eikä konkreettista pahaa, mutta auttamiseen perustuvan asiakassuhteen luonnetta määrittää vahvasti hoivatyön rakenteelliset taustatekijät, yhteiskunnalliset normit ja vuorovaikutus, osin tahaton viestintä, epätasapainoisessa valta-asetelmassa. (emt. 42-45.)

---

² Osallisuudesta ja valtaistamisesta, empowermentista, katso esimerkiksi Satka 1993, Väänänen 1993, Kuronen 2004.

³ Tuen ja kontrollin ristiriidasta katso esimerkiksi Day 1981; 121-123 ja 216-217; Mäntysaari 1991; Sipilä 1996, 63-64 ja 67; Aho 1999, 324-326; Blennberger 2005, 165 ja Kjørstad 2005.

3.1 Huoltapitävä valta

Jorma Hänninen (2004, 77) on käyttänyt *huoltapitävän vallan* käsitettä kuvaamaan sosiaalityön erityistä suhdetta hoivan ja vallankäytön yhdistelmään. Joskus esitetään, että sosiaalityöllä on nykyään lähes olematon valta-asema. Vallan puutteen nähdään liittyvän mahdollisesti sosiaalityön naisvaltaisuuteen. Hänninen kuitenkin perustelee sosiaalityön ”vallattomuuden” olevan suurimmaksi osaksi epätotuus. Sosiaalityön valta näkyy ainakin sen oman yhteiskunnallisen tehtävän hoitamisessa ja akateemisessa diskurssissa rajaamassa alan asiantuntijuuden aluetta, sekä asiakastyössä tavanomaisina työkäytäntöinä. Hännisen mukaan sosiaalityön vallankäyttö sekä yhteiskunnallisella että asiakastyön areenalla on huoltapitävää valtaa. Artikkelissaan Hänninen tarkastelee huoltapitävän vallan instituutiota sosiaalityön miestoimijoiden näkökulmasta. (emt. 77.)

Maskuliininen puoli sosiaalityössä liittyy suorittamiseen, toimenpiteisiin; sitä on esimerkiksi palvelujen tuloksellisuusajattelu, asiakkaiden luokittelu, byrokraattisuus ja työn arviointi. Femininiisempänä pidettyä puolta sosiaalityössä edustaa *hoiva*. Hoivalla tarkoitetaan inhimilliselle elämälle välttämätöntä, jatkuvaa ruumiillista työtä sosiaalialan ammattiteissa. ”*Huolenpito*” asettuu johonkin hoivan lähimaastoon, huolenpitotyö voi olla miltei synonyymi hoivatyölle. Huolenpidossa korostuu kuitenkin selvemmin vallankäytön aspekti kuin hoivaamisessa. Valta huolenpidossa, ”huoltapitävä valta”, ei ole lannistavaa, rajoittavaa vallankäyttöä asiakassuhteessa, vaan se on asiakasta subjektoivaa, tukevaa valtaa. Huoltapitävällä vallalla edistetään asiakkaan edellytyksiä sopeutua normaalina pidettyyn elämään yhteiskunnassamme. Hoiva- ja huolenpitotyö ovat lisäksi arkiymmärryksen tasolla yksinkertaisesti välittämistä, vastuun ottamista toisista ja eettis-perustaista toimimista heikommassa asemassa olevien puolustamiseksi. (Hänninen 2004; 82, 97.)

Toisen ihmisen hyvinvointiin identifioitumista ja vastuun tuntemista siitä, että omista toimista aiheutuu toisille ihmisille seuraamuksia, kutsutaan vastuurationaalisuudeksi (Hänninen 2004, 77; Sipilä 1996, 122-123). Vastuurationaaliseen ajatteluun kuuluu myös sen hyväksyminen, ettei vastuusuhte (työssä) ole vastavuoroinen. Monien ammattiauttajien ja hoivatyöntekijöiden

koulutuksessa on pyritty vastuurationaalisuuden ajatuksen omaksumiseen. (Sipilä 1996, 122-123.) Sipilän toteamukseen vastakysymyksenä voidaan toki kysyä, kuinka ”sisään kirjoitettuna” vastuurationaalisuutta pidetään naiseudessa ylipäänsä, ja miten vahvasti vastuurationaalinen ajattelu ohjaa hoiva-ammatteihin hakeutumista. Onko vastuurationaalisuutta mahdollista opettaa, vai täytyykö sen olla ”valmiiksi” ihmisessä?

Anneli Pohjolan (2002) pahan säikeisiin ja Richard Sennettin (2003) myötätunnon etiikkaan kiinnittyen vastuurationaalisuus voi sosiaalityössä olla paradoksaalisesti jopa toiseen henkilöön kohdistuvan vallankäytön perustelu. Moraalisen hyvän tekemisellä perustellaan ”sivuvaikutukset”. Toisaalta on nähtävissä myös se, että koska vastuurationaalisuus tarkoittaa aina tietyssä määrin henkilökohtaisista intresseistä luopumista toisten hyväksi, kasvaa vastuurationaalisuuden taakka helposti kestäättömäksi. Vastuun kantamisen periaate asiakkaan taakkaa helpottaakseen ei salli ottaa etäisyyttä tai aikalisää ongelmiin. Siten sosiaalityössä sekä monilla hoiva-aloilla voimakas vastuurationaalinen ajattelu on usein yksi työuupumukseen johtava tekijä. (Sipilä 1996, 122-123.) Tästä nousee mieleeni heti seuraava kysymys siitä, onko vastuun kantamisen velvoitteen kokemus huoltapitävän vallan käänköpuoli? Toki arkisessa ajattelussamme korostetaan aina valtaan sisältyvän myös suuren vastuun, mutta päteekö sama väistämättä myös sosiaalityössä? Onko mahdollista tehdä sosiaalityötä tuntematta painavaa vastuuta omista moraalisisista ratkaisuisista, jotka vaikuttavat suuresti asiakkaiden elämään?

Myös Päivi Petrelius (2004; 49, 55 ja 2005; 40-42, 49) nimittää tiettyjä hoiva-ammatteihin liittyviä piirteitä paitsi hoivaeettisiksi, myös naistapaisiksi käsitteiksi. Hoivan ajatellaan monissa kulttuureissa asemoituvan perinteisesti naiseuden yhteyteen. Naistapaisia hoivaeettisiä ilmiöitä ovat esimerkiksi halu auttaa toista ihmistä, tarjota empatiaa sosiaalisessa kanssakäymisessä autettavan kanssa ja henkilökohtaisen vastuun tunteminen toisen ihmisen (asiakkaan) hyvinvoinnista. Niin sanottu nais erityisyys hoivan etiikassa on johtanut jopa siihen, että hoivaa koskevia eettisiä teorioita on nimetty feminiinisiksi etiikan teorioiksi. Joidenkin mielipiteiden mukaan feminiinisen etiikan tulisikin keskittyä tutkimaan juuri hoivaan, empaattisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyviä moraalikysymyksiä (emt. 59). Petrelius haluaa kuitenkin tehdä selväksi, että sosiaalityö ei hänestä ole niin sanottu hoiva-ammatti,

vaikka siihen hoivan elementti liittyy. Käsitys naiseudesta hoivan ja huolenpidon subjektiivana tuottaa yhä uudestaan kulttuurista käsitystä siitä, että sosiaalityö on huolenpitoa ja siten naisille kuuluvaa työtä, eikä vallankäyttöä, joka yhdistetään miehisyteen (Petrelius 2005, 40-42).

Huoltapitävän vallan käsite on mielestäni yksi rakentava tapa lähestyä sosiaalityön tuen ja kontrollin välistä ristiriitaa. Samassa ajatuksessa myönnetään sekä sosiaalityön hoivaava, auttamisesta nouseva luonne, että vallankäyttö – ja vallankäyttö pyritään näkemään mahdollisuutena, positiivisena ja ikään kuin pehmeämpänä, hoivan käsitteen viereltä noustessaan. Huoltapitävä valta myöntää vieläpä ”normalisoimisen” pyrkimyksen osaksi sosiaalityötä (Hänninen 2004, 82-83). Omasta näkökulmastani näiden ristiriitaisten, erilaisten elementtien tunnistaminen osaksi sosiaalityön olemusta on hyvä lähtökohta moraalisesti hyvin tehdyille sosiaalityölle. Sosiaalityöntekijän on syytä ymmärtää, mitä vaikutuksia omalla työllä voi olla, sekä yhteiskunnallisesti että yksilötasolla. Ajatus vallankäytöstä omiin työkäytäntöihin piiloutuneena voi aiheuttaa sosiaalityöntekijälle vaikeita henkilökohtaisia moraalisia pohdintoja, mutta tietoisuus omasta vallankäytöstä on joka tapauksessa ensimmäinen askel avoimeen itsen sekä työn reflektointiin ja sitä kautta huoltapitävän, tuottavan vallan tuottamiseen rajoittavan ja kontrolloivan vallan sijaan.

Tässä tutkielmassa Hännisen (2004, 77) käsite huoltapitävästä vallasta luotaa osaltaan sosiaalityölle ominaisen tuen ja kontrollin elementtien välisen ristiriidan maailmaa. Hänninen kirjoittaa, että 1990- ja 2000-luvuilla keskustelu sosiaalityön vallasta ja kontrollista ei ole ollut yhtä aktiivista kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksessa kirjoitetaan jopa hämmästyttävän vähän vallasta (emt. 79-80).

Samankaltaiseen viitekehykseen liittyvää keskustelua on käyty myös ulkomaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Seuraavaksi luon katsauksen erityiseen 'välittämisen moraaliin', joka on Päivi Petreliuksen (2004, 58) suomenkielinen vastine englanninkieliselle käsitteelle 'ethics of care'. Itse käytän näkemykseni mukaan hyvin suoraa käännöstä 'hoivan etiikka', mikä esiintyy suomenkielisissä teksteissä ehkä useammin kuin Petreliuksen käyttämä ilmaus.

3.2 Hoivan etiikka

Hoivan etiikan käsitteestä ovat kirjoittaneet muun muassa Virginia Held (2006) ja Nigel Parton (2003). Held toteaa, että hoivan etiikan kautta saadaan uudenlaista näkemystä oikean ja väärän kysymyksiin. Hoivan etiikka (tai välittämisen moraali) on Heldin mielestä moraaliteoria, tai ainakin erityinen lähestymistapa moraalien käsitteen teoreettiseen tarkasteluun. Hoivan etiikka eroaa muista eettisistä ajattelutavoista ensinnäkin siinä, että sen moraalikäsitys perustuu yksinomaan huolenpidolle, kun yleensä moraalikäsitkset periytyvät oikeudenmukaisuuden tai hyödyllisyyden periaatteista. (emt. 2006, 3-4.)

Parton (2003, 10) määrittelee samankaltaisesti, että modernissa maailmassa universaalit normit ovat tunkeutuneet huoltapitäviin töihin. Eettisesti hyvänä, oikeana, on pidetty neutraaliutta, ilmiöiden abstrahointia, rationaalisuutta, ehdotonta tasapuolisuutta ja onjktiivisuutta. Voimakkain yksilön moraalivalintoihin vaikuttava tekijä on ollut velvollisuudentunto toisintaa universaaleja moraalikäsitkisiä ja löytää niistä sovellettavat ohjeet tasapuolisesti kaikkiin tilanteisiin. Modernin, maskuliinisen etiikkakäsityksen sosiaalityössä (ja muissa huoltapitävissä ammateissa) on haastanut postmoderni, feministinen hoivan etiikan teoria. Sen mukaan mukaan eettisyys auttamistyössä tarkoittaa prosessimaista tietämistä, ymmärtämistä ja kokemista yhdessä jaetussa, dialogissa asiakkaan kanssa. Eettisesti hyviä tekoja voivat olla joustavat, totutun rajoista poikkeavat, kuhunkin tilanteeseen sopivaksi "räätälöidyt" ratkaisut. (Parton 2003, 10-11.) Dialogisuudesta huolimatta hoivan etiikassa korostuu myös yksilöllisyys, sekä asiakkaan että työntekijän kokemuksessa että auttamistyön toteutuksessa.

Held (2006, 30) lähestyy hoivan etiikkaa erittelemällä 'hoivan' ja 'huolenpidon' olemusta. Hoiva on sekä jostakusta huolehtimisen *konkreettisia tekoja* että *välittämistä*, emotionaalista suhtautumista asioihin tai toisiin ihmisiin. Näitä kahta aspektia ei voi täysin erottaa toisistaan. Huolenpitämisen tekoihin liittyy hyvin usein voimakas emotionaalinen välittäminen – ehkä tämän vuoksi Päivi Petrelius (2004, 58) on kääntänyt Heldin käsitteen 'välittämisen moraaliksi'. Tunnetason välittäminen vieläpä yleensä lisää hoivan "laatua", lisäämällä tekoihin inhimillistä lämpöä – kyseenalaista toki on, voiko hoivan laatua arvottaa ylipäänsä ollenkaan. Kyse on kuitenkin toimenpiteiden ja emootioiden yhteisvaikutuksesta. Vastaavasti tunnepitoinen suhtautuminen johonkin ilmiöön saa ihmiset yleensä toimimaan aktiivisesti tärkeänä kokemansa asian edistämiseksi positiiviseen suuntaan. Vähintäänkin subjektiivinen välittäminen voi saada ihmisen toimimaan asiansa suhteen niin, että toiminnasta koituisi mahdollisimman vähän vahinkoa ilmiön tai muiden ihmisten kannalta. (Held 2006, 30.)

Held (2006, 30-31) ei halua ottaa yksiselitteistä kantaa siihen, täytyykö toisista ihmisyyksilöistä huolehtiviin tekoihin aina välttämättä liittyä tunneside autettavia kohtaan. Held käsittää huolenpidon laajassa kontekstissa. Hän varoittaa rajoittamasta käsitettä vain perinteisiin hoivasuhteisiin, kuten äitiyteen, tai tiettyihin hoiva-ammatteihin. Huolenpidon elementtejä sisältyy yhtä hyvin erilaisten kotitaloustyöntekijöiden, opettajien kuin terveydenhuollon ammattien työhön – miksei siis myös sosiaalityöhön! Toisaalta Nigel Parton (2003, 10) toteaa yksiselitteisesti, että hoivan käsite kuuluu ilman muuta sosiaalityön ytimeen. Ominaista *kaikelle* hoivatyölle tarkemmista rajauksista riippumatta on se, että huolenpitoon sisältyviä toimintoja olisi yleisesti ottaen erittäin vaikea korvata koneellisella työllä (Held 2006, 36). Hoiva viittaa myös standardeihin, joita vasten työkäytäntöjä voidaan arvioida. Tässä suhteessa vaikuttaisi siis mahdolliselta liittää hoivatyöhön laadun käsite. Lopulta Held tulee siihen tulokseen, että *hoivassa on kyse huoltapitivistä (ihmis)suhteista* (emt. 2006, 36).

Hoivan etiikka perustuu sen tunnustamiselle, että kaikki ihmiset tarvitsevat toisten ihmisten hoivan tekoja vähintäänkin lapsuudessaan. Toisista huolta pitäminen on elintärkeää ihmisille. (Parton 2003, 10; Held 2006, 10-11.) Velvollisuus pitää huolta tarvitsevista voi eri ihmisten moraalisten tarpeiden järjestelmässä olla erilaisissa asemissa. Yksilölliset ajattelutavat huomiotta jättäen hoivan etiikka yleisesti tarkoittaa sitä, että velvollisuus huolehtia heikommassa asemassa olevista on moraalisesti erittäin huomattava. Velvoitetta huolehtia tarvitsevista ei monien näkemysten mukaan tarvitse edes punnita esimerkiksi yleistä oikeudenmukaisuuden tai ”ansaitsemisen” etiikkaa vasten – moraalinen velvoite hoivaan on vahvin kaikista velvoitteista. (Held 2006, 10-11.)

Tunteisiin perustuva moraaliteoria on varsin poikkeuksellinen hyväksyessään sen, että ihmiset voivat tehdä tunne-elämykseen perustuvia päätöksiä oikeasta ja väärästä. Yleensä emootiot on jätetty eettisten keskustelujen ulkopuolelle, ratkaisujen on nähty perustuvan rationaalisuuteen. Kuitenkaan yksin emootiot eivät riitä ohjaamaan hoivatyötä, vaan sitä varten tarvitaan erityinen moraalijärjestelmä; hoivan, välittämisen ja myötätunnon moraalit. Hoivatyön arjessa erilaiset emootiot ovat jatkuvasti läsnä, vaikka työtehtävät kohdistuisivat ensikädessä materiaaliin tekoihin. Ylipäänsä länsimaiseen ajatteluun kuuluu nykyään tunne-elämän käsittäminen kiinteäksi osaksi sosiaalista ympäristöämme. (Hugman 2005, 48-49; Held 2006, 10-11.)

Tavanomaiset etiikan teoriat väittävät, että moraalisia kysymyksiä pystyy käsittelemään mahdollisimman puolueettomasti, kun ongelmanasettelut ovat abstraktilla tasolla, irrallaan konkreettisesta elämästä. Hoivan etiikka sitä vastoin hyväksyy arjesta nousevat eettiset pohdinnat. Se kyseenalaistaa universaaleille moraalikäsitteille annettua painoarvoa, ja korostaa tilannesidonnaisuuden inhimillisyyttä. (Parton 2003, 10-12; Held 2006, 12-13.) Hoivan etiikka korostaa myös ”toiseuden” tunnustamista. Työntekijä on toinen suhteessa asiakkaan kokemukseen, eikä työntekijän ymmärtämisen pyrkimys voi enää tarkoittaa samalla pyrkimystä vallankäyttöön. Auttaja ja autettava konstruoivat yhteisessä dialogissa tilanteen, ongelman luonteen, määrittelevät auttamisen tarpeen ja toimenpiteet. Hoiva tarkoittaa siis sosiaalisia käytänteitä, joissa kontekstisidonnaisella harkinnalla ja samoin tilannekohtaisella moraalilla on avainasema. (Parton 2003; 4, 10-11.)

Toki työntekijä päättää konkreettisesti valinnoistaan, samoin kuin asiakas ”päättää” tunteeko hän tarvitsevansa apua. Oleellista on kuitenkin ymmärtää, että molemmat osapuolet vaikuttavat toistensa kokemukseen ja merkityksenantoon. Hoivan etiikan kautta hyväksi määritellyssä työssä työntekijä tunnustaa olevansa sivullinen, mitä tulee autettavan kokemukseen. Työntekijä arvottaa eettisesti oikeaksi ratkaisuksi sellaisen, missä hän tuntee vastaavansa autettavan subjektiiviseen tarpeeseen. Työntekijä ei siis välttämättä käsitä oikeaksi ratkaisuksi sitä, joka lähimpänä vastaisi universaalia, rationaalista käsitystä hyvästä. Todellinen ammattitaito, hyvä ammattietiikka, tarkoittaa rationaalisuuden rajojen ylittämistä sekä sosiaalisten ongelmien ainutkertaisuuden ja niihin liittyvän epämääräisyyden hyväksymistä (Parton 2003, 12).

Modernin auttamisen etiikan ja postmodernin hoivan etiikan vastakkainasettelu jatkuu individualististen valinnan mahdollisuuksien toteuttamisen ja humanin maailmankatsomuksen kohdalla. Perinteisesti eettiset ongelmat nähdään asemoituvan näiden kahden ääripään välille, tai tarkemmin ilmaistuna itse asiassa näihin ääripäihin. Eettisiä ongelmia ei ole nähty näiden vaihtoehtojen välimaastossa. Hoivan etiikan näkökulmasta auttamisammateissa työskentelevät ihmiset eivät toteuta puhtaan egoistisia pyrkimyksiä eivätkä myöskään pelkästään altruismia, vaan rakentavat moraalinsa johonkin sinne välille. (Held 2006, 12-13.) Henkilökohtainen moraalidentiteetti on myös käsitettävä jatkuvaksi prosessiksi, eikä staattiseksi ominaisuudeksi. Moraali kehittyy ja muotoutuu toistuvissa sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutustilanteissa. (Parton 2003, 11.) Suomen keskusteluissa muun muassa Martti Lindqvist (1992, 24-25) on kirjoittanut samankaltaisesti, mitä kävin läpi jo ammattietiikkaa käsittelevässä luvussa.

3.3 Sosiaalityön etiikkakeskustelujen paikannuksia ajassa

Tässä luvussa käyn lyhyesti läpi sosiaalityön etiikasta käytyjen, sekä suomalaisten että kansainvälisten tutkimuskeskustelujen sijoittumista aikajanelle. Tutkimusdiskurssien sijoittuminen ajan yhteiskunnallisiin konteksteihin taustoittaa ymmärrystä vaihtelevista tutkimustrendeistä. Ajallisen katsauksen kautta käy ilmi joitain huomioita akateemisen kentän suhtautumisesta etiikkaan sosiaalityön tutkimuskohteena.

Donna McAuliffe ja John Sudbery (2005) kirjoittavat artikkelissaan, että 1980-luvun puolivälistä lähtien on tasaisesti alkanut ilmestyä sosiaalityön ammatti- ja tutkimuskirjallisuutta, jossa tiedostetaan sosiaalityöhön liittyvät eettiset kysymykset, ja jossa aihepiiriä käsitellään tutkimuskohteena. 1980-luvulle tultaessa empowermentin ja osallistavan työtteen arvostus olivat vallalla sosiaalityön ammattikäytäntöjä koskevissa arvostuksissa. Sosiaalityöntekijöiden eettinen vastuu kulminoitui tuolloin heidän asiakkaidensa ongelmiin liittyvien yhteisöllisten, rakenteellisten, ilmiöiden kyseenalaistamiseen asiakkaiden auttamiseksi. Kautta 1990-luvun nämä arvot näkyivät keskeisinä sosiaalityön ammattia ja opetusta säätelevissä eettisissä koodistoissa. Tietyt teemat, kuten työntekijän vaikeus vastata kahden eri tahon tarpeisiin näiden erilaisten intressien ja oikeuksien ollessa keskenään ristiriidassa, ovat olleet aina ja ovat edelleen tavallisimpia eettisten kysymysten esimerkkejä sosiaalityön opetuksessa ja tutkimuksessa. (emt. 2005, 21 – 22.)

Kyösti Raunion (2004, 73) mukaan suomalaisissa sosiaalityön kentän keskusteluissa arvot ja etiikka on huomioitu 1970- ja 1980-luvuilta lähtien, vaikkakaan ne eivät välttämättä ole olleet runsaiden tutkimusten ensisijaisia innoittajia. Raunio hahmottelee keskustelun aikajanaa; 1990-luvulla kiinnostus eettisiä kysymyksiä kohtaan sekä tutkimuksessa että muussa sosiaalityön julkisessa keskustelussa oli vielä vähäisempää kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Toisin sanoen, aihepiiri kiinnosti enemmän 1970- ja 1980-luvuilla kuin 1990-luvulla. (emt. 2004, 73.) Jorma Sipilä (1996, 171) tosin kirjoitti vuonna 1996, että ”viime vuosikymmeninä” arvot ja normit olivat olleet vähäisessä suosiossa kaikissa sosiaalityöteissä. Vähäisissä keskusteluissa, varsinkin amerikkalaisessa sosiologiassa, oli

Sipilän mielestä korostettu liikaa arvojen ja normien universaaliutta ja aukotonta yhteisöllisyyttä. Eri yhteiskuntaryhmien toisistaan poikkeavat suhtautumiset arvoihin ja normeihin oli jätetty huomioimatta.

Raunion (2004, 73-74) mukaan 1990-luvun alkuvuosien laman myötä sosiaalityön tekemisen reunaehdot kiristyivät Suomessa, mikä jätti jälkensä taas eettisiin käsityksiin sosiaalityön tehtävistä. Sosiaalityön eettiset haasteet nähtiin nyt yhteiskunnallisessa kontekstissa, eikä huomiota kiinnitetty juurikaan sosiaalityöntekijöiden tekemän konkreettisen työn ammattieettisiin kysymyksiin. 2000-luvun keskustelut taas ovat painottuneet sosiaalityön asiantuntijuuden paikantumiseen suhteessa muiden ammattikuntien asiantuntijuuteen. Osana professio-keskusteluja ovat näkemykset arvojen ja etiikan merkityksestä sosiaalityölle. (emt. 2004, 73-74.)

Myös Jorma Hänninen (2004, 79-80) kirjoittaa, kuten jo aikaisemmin todettua, että muutamia vuosikymmeniä sitten tukemisen ja vallankäytön välisestä suhteesta käytiin vilkkaampaa keskustelua kuin nykyään. Ymmärrän siis, että nykyinen trendi tutkimusdiskursseissa on keskittyä sosiaalityön asiantuntijuuteen ja ehkä edelleen sen yhteiskunnallisiin tehtäviin, sekä tarkastella sosiaalityön etiikkaa universaalien, yhteiskuntajärjestystä ylläpitävien moraalivelvoitteiden valossa. Näyttää siltä, että moraalisia kysymyksiä ei juuri nykyisin tutkita sosiaalityöntekijöiden kokemusten kautta. Muun muassa sen vuoksi pidän omaa tutkimusaiheeni tärkeänä.

Toisaalta koen, että lähellä sosiaalityön arkea käytävissä suomalaisissa keskusteluissa hoivan etiikka on tällä hetkellä läsnä linssinä, jonka läpi sosiaalityötä käytännössä katsotaan. Eettisyys ei tarkoita samaa kuin oikeudellisuus. Sosiaalityötä määrittävän lainsäädännön tuntemisen ei voida katsoa korvaavan erillisiä eettisiä pohdintoja työssä. Etiikan merkitystä korostetaan esimerkiksi työntekijöiden ammattitaidon osana. Eettisesti kestävää sosiaalityötä on vaikea tehdä sosiaalityöntekijöitä jatkuvasti painostavan kiireen ja taloudellisten vaateiden keskellä.⁴ Uhkana on, että rasittunut työntekijä hylkää aktiivisen eettisen harkinnan

---

⁴ Ajankohtaista julkista keskustelua sosiaalityön tilasta esimerkiksi Tarvainen 2004, Tarvainen 2007 ja Ängeslevä 2008.

työtehtävissään ja palaa mekaaniseen suorittamiseen. Tällöin hoivan etiikka ei toteudu käytännössä, vaikka se ajatuksena asettuisi sosiaalityöntekijöiden tavoitteisiin hyvästä ammatillisuudesta.

3.4 Sosiaalityön moraalidilemmat ja niiden ratkaiseminen eettisissä ohjeissa

Nyt pysähdyn tarkastelemaan sitä, mistä kirjallisuus on nähnyt sosiaalityön eettisten ongelmien aiheutuvan, ja millaisia moraalikysymysten ratkaisumalleja sosiaalityöntekijöille on tutkimuskeskusteluissa esitetty. Eri ammattien ja ammattietiikan tasoilta palataan nyt siihen peruskysymykseen, millaiset eettiset ongelmat ovat juuri sosiaalityölle ominaisia.

Kuten aikaisemmin todettua, tuen ja kontrollin suhde sosiaalityössä on perinteisimmäksi tai tyypillisimmäksi mielletty eettisiä ristiriitatilanteita aiheuttava ilmiö. Mahdollisesti huomattavan suuri osa kaikista sosiaalityön arjessa askarruttavista moraaliseikoista voidaan palauttaa lopulta tuen ja kontrollin oikukkaaseen suhteeseen. Väitän kuitenkin, että on muitakin ilmiöitä ja kokemuksia, jotka voivat asettaa sosiaalityöntekijälle haastavia moraalisten valintojen tilanteita. Kansallisesti ja kansainvälisesti on laadittu sosiaalityön ammatillisia eettisiä ohjeistuksia ohjaamaan sosiaalityön peruseriaatteiden toteutumista. Ohjeistojen kautta voi helposti havainnoida, millaisia tilanteita ja konteksteja tavallisesti pidetään sosiaalityössä eettisesti arveluttavina.

Ammatillisten eettisten ohjeiden funktioita on pohdittu, kritisoitu ja puolustettu eri keskusteluissa runsaastikin. Erik Blennberger (2005, 386-387) näkee eettisten ohjeistojen tehtäviksi 1) kehittää ammatti-identiteettiä ja vahvistaa kollegiaalista yhteenkuuluvuutta, 2) rohkaista eettiseen rehtyyteen ja herkkyyteen osana ammatillista kehitystä, 3) tuottaa ammatille profession statusta, 4) tarjota kaikille kansalaisille varmuutta siitä, ettei eri auttamiskäytännöissä voida kohdella asiakkaita mielivaltaisesti, sekä 5) tarjota työntekijöille konkreettista hyödyttävää, todellista apua eettisesti vaikeissa tilanteissa.

Erityisesti viimeiseen Blenbergerin nimeämään kohtaan on liittynyt runsaasti kriittistä keskustelua. Eettisten, ammatillisten ohjeiden katsotaan käsittelevän etiikkaa hyvin yleisellä tasolla ja helposti ajatellaan, että ohjeistukset eivät ole sovellettavissa ohjaamaan erityisissä, yksittäisissä asiakastyön tilanteissa toimimista. Blenberger (2005, 386-387) tuo esiin niinkin kriittisen näkökulman, jonka mukaan kirjalliset ohjeistukset voivat jopa olla esteenä työntekijöiden yksilölliselle moraalille kehitykselle. Mikäli eettisistä ohjeista saa toimintaohjeita korrektiin toimintaan, saattavat erilaisiin tuloksiin johtavien asenteiden ja tavoitteiden merkitykset jäädä työntekijän mielessä irrallisiksi kysymyksiksi. Tavallinen ammattieettisiin ohjeisiin kohdistuva kritiikki myös väittää ohjeiden toimivan ammattien oman edun tavoittelun välineinä ja kaikkivoipaisuuden vahvistajina, eikä asiakkaiden eettisen kohtelun varmistajina. Yksi riski on vielä huomion kiinnittyminen pelkästään eettisiin kysymyksiin ammatillisen osaamisen ja -taitojen kustannuksella.

Oman tutkimukseni kannalta on mielenkiintoista kuunnella sitä kritiikkiä, jota on kohdistettu ammattieettisten ohjeiden sovellettavuuteen arkisessa työssä. On jopa väitetty, että eettiset ohjeistot ovat arkistojen uumeniin unohdettuja, nykypäivässä täysin merkityksettömiä tekstejä (Blenberger 2005, 387). Tavallisin sosiaalityön ammattieettisten ohjeiden hyödyllisyyteen kohdistuva epäily koskettelee juuri sovellettavan tuen ja neuvojen tarvetta asiakastyön tilanteissa. Sarah Banks (1995, 90-91) ehdottaa eettisten koodistojen täydentämistä kunkin organisaation omilla eettisillä linjauksilla, jotta ne voisivat paremmin auttaa työntekijöitä arkisissa moraalivalinnoissa. Tärkeää olisi myös sisällyttää sosiaalityön opintoihin enemmän keskustelua yleisistä sosiaalityön arvoista ja harjoittaa tulevia sosiaalityöntekijöitä analysoimaan annettuja ohjeistuksia. Opintojen kautta eettiset kysymykset suodattuisivat entistä luontevammin työkäytäntöihin. (emt. 90.) Ylipäänsä joidenkin näkemysten mukaan sosiaalityön piirissä tulisi antaa enemmän tilaa hoivan etiikan mukaiselle ajattelulle, eettisten kysymysten käsittelylle yksilöllisesti, tilannekohtaisesti, sosiaalisen vuorovaikutuksen lähtökohdista käsin. Niin sanotun eettisen refleksiivisyyden eli avoimen keskustelun käyminen auttaisi ylläpitämään sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteettiä auttamistyötä tekevinä

työntekijöinä. Avoin diskurssi myös edistäisi sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia jaksaa työn moraalisesti vaikeita aspekteja ja selviytyä niihin liittyvistä psyykkisesti kuormittavista emootioista jakamalla kokemuksia kollegoiden kanssa. (Banks & Williams 2005; 1011-1012, 1019-1020.)

Eettisiin ohjeistoihin palataksemme suomalaiset sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet (2005) sisältävät katsauksia eettisiin menettelytapoihin asiakastyön konteksteissa asiakkaan oikeuksien kunnioittamisen kautta, sosiaalityön asemaan yhteiskunnallisena vaikuttajana ja työntekijän oikeuteen huolehtia omasta turvallisuudestaan sekä jaksamisestaan. Kansainvälinen sosiaalityöntekijöiden liitto IFSW, International Federation of Social Workers, on listannut sosiaalityön eettiset periaatteet, joita sosiaalityöntekijöiden tulee aina lähtökohtaisesti kunnioittaa työssään. Periaatteisiin kuuluvat ihmisarvo, ihmisoikeudet ja itsemääräämisoikeus, yhteiskunnallinen sosiaalinen oikeudenmukaisuus, osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen, asiakkaan oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti, syrjinnän ja väkivallan vastustaminen, asiakkaan oikeus yksityisyyteen sekä sosiaalityöntekijän velvollisuus huolehtia omasta ammatillisesta ja henkilökohtaisesta hyvinvoinnistaan hyvien sosiaalipalvelujen tuottamiseksi jatkossakin. (IFSW.)

Sosiaalityön eettisten periaatteiden läpi katsottuna eettisiä vaaranpaikkoja piilee lukuisissa yhteyksissä. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on esimerkki periaatteesta, joka helposti joutuu käytännön työssä punnituksi. Voiko yhtä aikaa kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja alistaa hänet vastentahtoisille pakkotoimille? Entä miten toteutuu asiakkaan yksityisyys, kun hänen asioitaan käsitellään laajoissa viranomaisverkostoissa? Lisäksi epäilen, että arkisen työn moraalisia ongelmia voisivat olla esimerkiksi valitseminen lapsen edun ja vanhemman tahdon välillä, tai luottamuksellisuus alaikäistä lasta kohtaan, jos hänen parhaan etunsa tavoittelu tarkoittaisi samalla hänen luottamuksellisesti kertomansa asian paljastamista jollekulle toiselle työntekijälle tai lapsen läheiselle.

Kirjallisuudessa on nostettu esiin esimerkinomaisina ongelmakohtina myös asiakkuussuhteen rajat työntekijän ja asiakkaan välillä (Shardlow 1995), vähäisten resurssien asettamat rajoitukset (Reamer 1990, 134-140 ja Gambrell 2006, 47) ja yleisen, yhteisöllisen edun ajaminen (Banks 1995, 14). Kiperiä moraalisen valinnan paikkoja kätkeytyy sosiaalityöhön lähestulkoon mihin tahansa – kuten kaikessa elämässämme.

Kun pysähdytään tarkastelemaan edellä kuvattuja ongelmia, nähdään ylemmällä tasolla niissä kaikissa olevan kyse sosiaalityöntekijän ristiriitaisista velvollisuuksista eri tahoja kohtaan. Sosiaalityöntekijän on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja vapautta, sekä edistettävä tämän osallisuuden toteutumista hänen omissa asioissaan. Toisaalta sosiaalityöntekijällä on samanaikaisesti velvollisuus ylläpitää osaltaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja edistää yleistä etua pidättäytymällä yhteisesti hyväksytyissä säännöissä ja kohtelemalla kaikkia yhteisön jäseniä samalla tavalla. Kokoavasti sosiaalityön *eettinen dilemma* voidaan käsittää tilanteeksi, jolloin sosiaalityöntekijän on tehtävä eettisiä periaatteita koskettava valinta kahden yhtä epätyytyttävän vaihtoehdon välillä. Tällöin kumpikaan vaihtoehdoista ei näyttäydy toista selvemmin moraalisesti oikeana valintana, ja tilanteessa on toisilleen vastakkaisina vaikuttimina yksilön (asiakkaan) etu ja laajempi yleinen etu. (Billig et al. 1988, 9; Banks 1995, 12 ja 158-164.) Eettisesti haastavaan ongelmatilanteeseen joutunut työntekijä tuntee olonsa tavallisesti epävarmaksi, kyvyttömäksi ennustamaan valintansa lopullisia seurauksia, alkaa herkästi kyseenalaistaa omaa ammatillista osaamistaan ja on haluton kohtaamaan vastaavia haasteita enää tulevaisuudessa (McAuliffe & Sudbery 2005, 23).

Edellä olen läpikäynyt sosiaalityön ammatillisia eettisiä ohjeita. Monesti juuri ne nähdään, kritiikistä huolimatta, viimesijaisiksi ohjeiksi, joiden avulla sosiaalityöntekijän tulisi selvittää työn haastavista tilanteista. Muutakaan ohjeistusta työhön sisältyvien moraalikysymysten ratkaisemiseksi ei sosiaalityöntekijöille juuri ole tarjolla. Voidaankin ajatella, että modernin etiikkakäsityksen mukaisen yleisluontoisten ohjeiden noudattamisen, postmodernin hoivan etiikan periaatteiden ja yksilön henkilökohtaisen etiikan prosessin yhdistelmän tulee yhdessä muodostaa se tietovaranto, josta ratkaisumalleja on mahdollista etsiä. Ylipäänsä ymmärrys eettisten ongelmien syntymekanismeista auttaa suhtautumaan niihin realistisesti. Sen vuoksi

olisi tärkeää käydä kriittistä, reflektivoivaa keskustelua sosiaalityön moni-ilmeisestä, kompleksisesta tehtävästä eri tahojen vaatimusten ristitulessa. Avoin keskustelu auttaisi sosiaalityöntekijöitä moraalisisissa valintatilanteissa antamalla heille vähintäänkin varmuutta ja rauhallisuutta, voimaa uskoa ammattinsa asiantuntijuuteen. Itsensä paikantaminen osaksi keskusteluja myös todennäköisesti vähentäisi moraalisesti vaikeisiin valintoihin usein liitettyjä ahdistuneisuuden ja syyllisyyden tunteita. (Banks 1995, 164.) Lisäksi Donna McAuliffe ja John Sudbery (2005, 23-24) tekevät mielestäni kaksi erittäin tärkeää huomautusta sosiaalityön eettisesti haastavista tilanteista. Ensinnäkin he toteavat, että sosiaalityöntekijöillä on ehdoton oikeus saada itselleen tukea näin vaativissa tilanteissa toimimiseen. Toiseksi olisi ehdottoman tärkeää kerätä tutkimustietoa sosiaalityöntekijöiden todellisista kokemuksista työn eettisestä vaativuudesta, jotta voitaisiin määritellä, millaisesta avusta työntekijät kokisivat aidosti hyötyvänsä.

Käytännön tasolla erilaisten valinnan mahdollisuuksien vertailuja tehdään keskusteluissa kollegojen, esimiesten tai työnohjaajien kanssa. Eettisiä näkökohtia on mahdollista käydä läpi myös henkilökohtaisissa, työn ulkopuolisissa verkostoissa, mutta yksityiskohtaisemmat työn dilemmatilanteet pyritään käsittelemään työn viitekehyksessä, jo sosiaalityöntekijää sitovan vaitiolovelvollisuuden vuoksi. Tutkimusten kautta esimiesten tuki moraalisisissa valintakysymyksissä näyttäisi nousevan korkealle merkitystasolle – niin toteutuessaan kuin poissaolollaan loistaessaankin. (McAuliffe & Sudbery 2005, 21; 27; 31-37.)

Tämän pro gradu –työni empiirisessä osuudessa tutkin, konstruoivatko sosiaalityöntekijät kokemuksistaan kertovassa puheessa sosiaalityön moraalisisia ongelmia todella tämänkaltaisiin ilmiäsuihin, vai muodostuvatko ne kenties joistakin aivan muista osatekijöistä. On mielenkiintoista tutkia, selittyvätkö kaikki eettisesti haastaviksi koettavat tilanteet lopulta kahden kilpailevan velvoitteen mallilla. Samoin etsin lisää vastauksia siihen, miten sosiaalityöntekijät ratkaisevat eettisiä ongelmiaan työssä ja millaisin keinoin, sekä mistä, he etsivät ohjausta ratkaisuihinsa. Ratkaisustrategioiden huomattavan vähäisyyden myötä mielessäni on herännyt kysymys siitä, miten olisi mahdollista lisätä luovia tapoja lähestyä eettisiä kysymyksiä. Miten tuoda moraalikysymykset lähemmäs sosiaalityön arkea ilman, että ne aiheuttaisivat epävarmuutta, pelkoa ja ahdistusta? Sosiaalityö ammattina on erittäin

kuormittavaa useimmilla areenoillaan. Eettisten pohdintojen ei ole tarkoitus lisätä työn vaativuutta, vaan päinvastoin löytää keinoja keventää työn kuormittavuutta kehittämällä toimintatapoja.

4 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Seuraavassa käyn läpi pro gradu –tutkielmani tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteutuksen. Esittelen tutkimuskysymysten muotoutumista nykyiseen muotoonsa. Totean sekä tutkimuskysymysten että tutkimusaiheen rajauksen. Esittelen tutkimuksen toteutuksen aiheen valinnasta lähtien, aineistonkeruun kautta sen sisällönanalyysiin ja johtopäätöksiin. Tutkimukseni edustaa laadullista sosiaalityönteiden tutkimusta, joten luon tutkimusprosessini läpikäynnin yhteydessä katsauksen kvalitatiivisen tutkimuksen tekemisen vakiintuneisiin tapoihin.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tässä opinnäytetyössä tutkin laadullisin analyysimenetelmin, miten sosiaalityöntekijät konstruoivat eli jäsentävät puheessaan työssään kohtaamia eettisesti haastavia tilanteita. Lähtötason kysymykseni ovat siis *mitä eettisesti haastavat ongelmatilanteet ovat sosiaalityöntekijän työssä ja mitä tapoja sosiaalityöntekijöillä on näistä tilanteista selviytymiseksi*. Näiden konkreettisten kysymysten kautta kuitenkin etenen tarkastelemaan sitä, *miten aiheesta kerrotaan tämän yhteiskunnan ja tämän aikakauden kontekstissa*. Erittelen tarkemmin kvalitatiivisen tutkimuksen ymmärtämisen pyrkimystä ja –tapoja aineistoni analysointia käsittelevässä luvussa.

Tutkimuskysymykseen sisältyy se, millaisissa ilmiöissä sosiaalityöntekijät näkevät eettisten ongelmatilanteiden työssään esiintyvän, mistä kokevat niiden johtuvan, mitä keinoja he tunnistavat käyttävänsä ongelmatilanteiden ratkaisemisessa ja mitä merkityksiä he antavat yleensä eettisille kysymyksille työssään. Tutkimukseni peilautuu aiemmassa tutkimuksessa

esitettyihin tulkintoihin sosiaalityön eettisistä kysymyksistä. Tarkoitukseni on kuitenkin tässä työssä sekä kysyä eettisistä dilemmoista että vastata tutkimuskysymyksiin sosiaalityöntekijöiden omakohtaisesti kokeman työn arjen näkökulmasta.

Yleinen käsitys on, että sosiaalityöntekijöitä – myös muiden niin sanottujen professioammattien edustajia, kuten lääkäreitä ja pappeja – ohjaavissa ammattien eettisissä ohjeistuksissa annetaan kattava ohjeistus kyseisen ammatin tehtävien suorittamiseen. Ohjeilla ikään kuin pyritään kartoittamaan etukäteen mahdollisia eettisiä pulmia, ja antamaan työntekijälle valmiiksi toimintaohjeet sellaisiin tilanteisiin. Tässä opinnäytteessä haluan pysähtyä osittain tarkastelemaan, kohtaavatko sosiaalityön eettiset ohjeistot ja käytännön työ todellisuudessa. Käytetäänkö eettisiä ohjeita ongelmatilanteiden ratkaisemisessa apuna, vai onko sosiaalityöntekijöillä muita selviytymisen välineitä kiperiin, eettistä harkintaa vaativiin tilanteisiin? Kysymyksenasettelulla pyrin jättämään tilaa juuri sosiaalityöntekijöiden omille, mahdollisesti esiin tuomille erilaisille, luoville ratkaisumalleille – siksi en tyydy kysymään pelkästään esimerkiksi sitä, millaisina ohjenuorina sosiaalityöntekijät kokevat alan yleiset, eettiset ohjeet. Toisaalta en myöskään voi etukäteen arvioida, että eettisillä ohjeilla olisi sosiaalityöntekijöiden puheessa erityinen sijansa, että niille annettaisiin tiettyjä merkityksiä aiheen käsittelyssä. Eettisten ongelmien ratkaiseminen voi sosiaalityöntekijöiden puheessa rakentua aivan toisin.

Sosiaalityön etiikka tutkimuskohteena on kiinnostanut tutkijota aiemmin siinä missä muutkin aspektit sosiaalityön kentällä. Myös sosiaalityötä itsessään on tutkittu erilaisista näkökulmista, mutta nähdäkseni tutkimuksen piirissä on vielä hyvin tilaa sosiaalityön etiikalle. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden subjektiivisia tapoja käsittää työnsä eettisyyttä ei ole tutkittu ”loppuun”. Kansainvälinen sosiaalityön tutkimuksen mielenkiinto näyttää kohdistuneen alan niin sanottuihin laajoihin kysymyksiin, yhteiskunnalliseen kontekstiin. Sosiaalityöntekijöiden työssään kohtaamien, yksilöllisten ongelmatilanteiden subjektiiviset merkitykset eivät nouse tutkimuksessa esiin. Ei myöskään se, mitä sosiaalityöntekijät itse tarkoittavat käsitteillä ”etiikka” ja ”arvot”. (McAuliffe & Sudbery 2005, 23; Clark 2000, 36.)

Sosiaalityöntekijöiden suhtautumista työnsä eettisiin lähtökohtiin on tutkittu esimerkiksi standardoiduin kyselyin tai käyttäen apuna fiktiivisiä, mutta mahdollisia asiakastapauksia. Heidän toimimistaan eettisessä viitekehyksessä on havainnoitu todellisissa asiakastilanteissa. (Clark 2000, 36-38.) Näyttää kuitenkin todella siltä, ettei eettisiin kysymyksiin liittyvässä sosiaalityön tutkimuksessa ole ollut tilaa alan työntekijöiden kokemuksille tai heidän omille määrittelyilleen, merkityksenannoilleen.

Aiemmassa sosiaalityön eettisistä kysymyksistä tehdyssä tutkimuksessa on Donna McAuliffen ja John Sudberyn (2005, 23) mielestä selvä aukko, mitä tulee yksittäisen sosiaalityöntekijän psykososiaaliseen, subjektiiviseen kokemukseen työhönsä liittyvästä etiikasta. Käytettävissä ei juuri ole ollut empiiristä tutkimustietoa aiheesta. McAuliffe ja Sudbery pitävät todennäköisenä, että yksilöiden eettiseen päätöksentekoon liittyvät vahvasti turvallisuuden, toisten ihmisten tuen ja hyväksynnän saamisen kokemukset. Ainoana poikkeuksena työntekijän henkilökohtaisia näkemyksiä käsittelevästä, olemattomasta kirjallisuudesta McAuliffe ja Sudbery mainitsevat Coltonin ja Vanstonen tutkimuksen vuodelta 1996. Siinä tarkastellaan poikkeuksellisesti tutkimuskohteiden omia selontekoja kokemastaan, oman hoiva-ammattinsa harjoittamiseen liittyneestä eettisestä epäonnistumisesta. (Colton & Vanstone 1996, McAuliffe & Sudberyn 2005, 23 mukaan.) McAuliffen ja Sudberyn oma tutkimus käsittelee sitä, mistä sosiaalityöntekijät kokevat saavansa ammatillisuudelleen tukea eettisessä ongelmatilanteessa, millaisen tuen he kokevat hyödylliseksi ja mitkä ovat mahdollisia syitä sille, että sosiaalityöntekijä päättää olla keskustelematta ongelmatilanteestaan kenenkään kanssa. (emt. 2005; 21, 25.)

Pohjoismaisessa kontekstissa esimerkiksi Håkan Jenner (1993) on käsitellyt sosiaalityön eettisiä kysymyksiä. Jenner on tutkinut sitä, millaiset arvot ohjaavat sosiaalityöntekijän roolissa toimimista. Jenner kiinnittää huomiota siihen, ovatko arvot absoluuttisia vai suhteellisia, sekä siihen, miten sosiaalityöntekijät käsittelevät eettisiä ongelmia työssään. (emt. 1993, 4.) Jenner kysyy tarkasti, *mitä* sosiaalityöntekijät ovat *tehneet* eettisesti haastavissa tilanteissa, millä tavoin tai minkä strategian avulla he ovat ratkaisseet ne. Kuitenkin sosiaalityöntekijöiden subjektiivisten kokemusten konsturoinnin analyysin puuttuminen näyttäytyy tässäkin tutkimuksessa. Tutkimuksessa kysytään ensisijaisesti, millainen on

sosiaalityön arvopohja. Näin ollen tutkimus liittyy siihen perinteeseen, joka on ollut kiinnostunut yhteisöllisten moraalikäsitteiden ja normien julkilausumisesta sosiaalityötä määrittäviksi ohjeiksi ja koodistoiksi. (Lindqvist 1992, 61; Raunio 2004, 71.) Suomessa Ilona Venola (2006) on tehnyt melko ajankohtaisen pro gradun lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden etiikka- ja ihmiskäsityksistä. Tämä opinnäytetyö on lähellä omaa tutkimusaiheeni, mutta rajautuu yhtäältä vain tiettyyn osa-alueeseen sosiaalityötä ja toisaalta käsittelee sosiaalityöntekijöiden ihmiskäsityksiä, eikä siis sitä, kuinka eettisesti mietittyäneiden työtilanteiden merkityksistä kerrotaan.

Yhteiskunnallisen viitekehyksen ohella kiinnostava näkökulma sosiaalityöhön onkin sen merkitys sosiaalityöntekijöiden itsensä elämässä. Useimmiten tutkitaan sosiaalityön interventioita asiakkaiden näkökulmasta. Myös esimerkiksi sosiaalityön vaikuttavuutta voidaan arvioida sen perusteella, miten toimenpiteillä vaikutetaan sosiaalisten ongelmien muuttumiseen yksilöllisellä tai yhteisöllisellä tasolla. Yleensä kuitenkin kollegoiden käsitysten jakaminen kollektiivisesti ja omien tuntemusten reflektointi suhteessa niihin tuntuu hyödylliseltä. Sosiaalityöntekijöille on tärkeää voida identifioitua osaksi ammattikuntaa ja siten edelleen osaksi omaa aikakauttaan, oman yhteiskuntansa kulttuuria, ja nähdä oma työ sosiaalisen maailmamme tuotteena. Tutkimustieto voi tuoda julki asioita, joista harvemmin puhutaan. Omien tuntemusten suhteuttaminen yleiseen keskusteluun voi olla hyvin merkityksellistä esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin kannalta. (Tarvainen 2007, 9.).

Aluksi opinnäytetyötä suunnitellessani olin kiinnostunut sosiaalityöstä vallankäytön ilmentymänä. Tutkimusideani lähti liikkeelle perinteisestä tuen ja kontrollin välisestä kysymyksestä. Pohdin, kuinka on mahdollista tehdä eettisesti hyvää sosiaalityötä, kun työkäytäntöihin liittyy aina vallankäyttöä ja vallan epätasaista jakautumista työntekijän sekä asiakkaan välisessä vuorovaikutussuhteessa. Olin myös hyvin kiinnostunut feministisistä lähestymistavoista sosiaalityön teoriataustaan. Lopulta pohdintani vallankäyttötilanteiden hahmottamisesta ja arvottamisesta kiteytyivät kysymyksiksi moraalisten valintojen merkityksistä. Feminististä näkökulmaa tutkimukseeni tuo hoivan etiikan viitekehys,

vaikkakaan tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista syventyä feministisiin sosiaalityön keskusteluihin.

4.2 Kvalitatiivisen aineiston olemus ja aineistonkeruu

Tutkimukseni aineisto koostuu yhdeksän sosiaalityöntekijän vapaamuotoisesta kirjoitelmasta, jotka käsittelevät eettisesti haastavia tilanteita sosiaalityöntekijän ammatissa. Pyysin sosiaalityöntekijöiltä kirjoitelmia sähköpostitse.⁵ Kirjoituspyynnössä esitin tunnelmaan virittäviä kysymyksiä. Vaihtoehtoisesti tarjosin mahdollisuutta vastata suoraan näihin kysymyksiin tai kirjoittaa niiden innoittamana täysin vapaasti sosiaalityön etiikan herättämistä ajatuksista. Halusin jättää tehtävänannon melko vapaaksi muutamasta syystä. Ensinnäkin määrittelemällä tiukasti, mitä tarkoitan ”eettisesti haastavalla tilanteella” tai ”eettisellä ongelmalla”, olisin todennäköisesti rajoittanut tutkimukseen vastaavien tapoja kirjoittaa omasta kokemuksestaan. Tutkittavat olisivat voineet yrittää muokata kirjoitelmiaan niin, että ne olisivat heidän arvionsa mukaan olleet ”sopivia” tekemiini määritelmiin. Toiseksi pelkkien vastausten pyytäminen kysymyksiin – mahdollisesti vielä useampiin kysymyksiin – olisi ollut käytännössä haastattelua sähköpostitse.

En valinnut aineistonkeruumenetelmäksi kuitenkaan haastattelua enkä kyselylomaketta. Halusin tutkia sosiaalityöntekijöiden tapoja jäsentää käsillä olevaa kysymystä heidän vapaamuotoisen puheensa, eli oman tekstinsä, kautta. Myös haastattelut ovat toki teksteinä analysoitavia. Joka tapauksessa tässä tutkimuksessa olin kiinnostunut siitä, millaisia erilaisia jäsenystapoja vapaa tehtävänasettelu tuottaisi. Jonkinasteinen esioletukseni oli, että kaikki ihmiset käsittävät etiikkaan ja moraalialia koskettelevat kysymykset jossain kohdin hyvin yksilöllisesti. Täten pidin todennäköisenä saada vapaiden kirjoitelmien kautta vaihtelevuudessaan mahdollisimman todenmukaisia konstruktoita sosiaalityön etiikasta.

Lähetin aineistopyynnön viidellekymmenelle sosiaalityöntekijälle, jotka ovat toimineet kanssani erilaisissa ammatillisissa kohtaamisissa sekä muissa henkilökohtaisissa verkostoissani. Vastauksia tuli asettamaani määräaikaan mennessä siis vain yhdeksän, eli vain

---

⁵ Aineistopyyntö liitteenä

murto-osa lähettämieni pyyntöjen määrästä. Useat sosiaalityöntekijät lähestyivät minua erilaisin viestein ennen määräajan päättymistä ja pyysivät lisää aikaa kirjoitelman tekemiseen. Kaikki lisää aikaa pyytäneet kokivat aiheen erittäin mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi, mutta eivät löytäneet työnsä tai muun henkilökohtaisen arkensa lomassa mielestään aikaa saattaa ajatuksiaan kirjalliseen muotoon. Olin valmistautunut aikataulun muutoksiin siten, että saatoin antaa viikon lisää aikaa sitä pyytävälle. Suurin osa kirjoitelman lähettäneistä hyödynsikin antamaani lisää aikaa, kuka yhdellä päivällä, kuka viikolla. Lopulta päätin yhdeksän kirjoitelman riittävän aineistoksi. Hieman tuonnempana palaan vielä siihen, millaisia kirjoitelmat ovat ilmiasultaan ja millaisen aineiston ne muodostavat.

Kysymys laadullisen tutkimuksen aineiston määrästä on usein toistuva, ja hankalasti vastattava. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, missä tapauksessa aineiston lukumäärällisellä laajuudella olisi eri lailla merkitystä. Laadullisen tutkimuksen keinoin pyritään kuvaamaan ja tulkitsemaan jotakin ilmiötä, tapahtumaa tai toimintaa. Tällöin aineiston määrällä ei ole ratkaisevaa merkitystä tutkimuksen onnistumisen kannalta. (Eskola & Suoranta 1999, 60-62; Tuomi & Sarajärvi 2002, 87.)

Tuomi ja Sarajärvi (2002, 87-88) kiinnittävät huomiota siihen, että tutkimukseen valituilla tutkimuskohteilla (henkilöillä) tulisi olla tutkittavasta ilmiöstä mieluusti mahdollisimman paljon tietoa tai kokemusta, jotta he olisivat tutkimuksen kannalta sopivia informanteja.

Laadullista aineistoa tuottavien tutkimushenkilöiden valitsemiseen on kaksi erityistä menetelmää, niin sanotut *eliittiotanta* ja *lumipallo-otanta*. Eliittiotannassa tutkittaviksi valikoidaan sellaiset henkilöt, joilla oletetaan olevan runsaimmin tietoa tutkittavasta asiasta. Lisäksi ”parhaat tiedot” voivat kulminoitua kykyyn ilmaista itseään suullisesti tai kirjallisesti, tai johonkin vastaavaan ominaisuuteen, jonka perusteella tutkija olettaa henkilön olevan tutkimuksen kannalta erityisen hedelmällinen tiedonantaja. Lumipallo-menetelmää käyttäessään tutkija lähtee liikkeelle yhdestä tai muutamasta niin sanotusta avainhenkilöstä, joka saattaa tutkijan tekemisiin uusien tiedonantajien kanssa, ja aineiston määrä kasvaa tätä reittiä. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 88-89.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen aineistot ovat ilmiäsultaan tekstiä; esimerkiksi haastatteluja, päiväkirjoja, esseitä, kuvallista materiaalia tai äänimateriaalia (Eskola & Suoranta 1999, 15). Kaikkiin näihin aineistomuotoihin voidaan soveltaa sisällönanalyysimenetelmiä. Yksityisten dokumenttien käyttö aineistona voi olla haastavaa, koska niiden tuottaminen asettaa kovat odotukset dokumentin tuottajan (kirjoittajan) itseilmaisukyvyille (Tuomi & Sarajärvi 2002, 86). Tutkijan pyytämät esseet eivät välttämättä osoittaudu tutkimuksen kannalta hedelmällisiksi. Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruussa tätä vaaran paikkaa voi välttää käyttämällä tietoista harkintaa tutkimushenkilöiden valinnassa. Onkin tavallista, että tutkija pyrkii saamaan informanteiksi henkilöitä, joiden olettaa tai tietää olevan innokkaita sekä verbaalisesti kykeneviä, ellei suorastaan keskimääräistä lahjakkaampia, ilmaisemaan itseään. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 88-89.)

Näiden syiden vuoksi päädyin käyttämään omassa tutkimuksessani eliittiotantaa. Olen tietoisesti valinnut tutkimukseni avainhenkilöiksi sosiaalityöntekijöitä, jotka tunnen työelämän kautta henkilökohtaisesti ja jotka tiedän kykeneviksi erittelemään näkemyksiään kirjallisen ilmaisun keinoin. Tietenkään kaikki sosiaalityöntekijät, joille lähetin kirjoitelmapyyntöni, eivät ole verbaalisesti poikkeuksellisen lahjakkaita. Toisaalta en myöskään jättänyt lähettämättä pyyntöä jollekulle, koska olisin arvioinut vastaanottajan joitakuuta muita huonommaksi kirjoittajaksi. Lähtökohtaisesti oletan, että sosiaalityöntekijät ovat työssään tottuneita ilmaisemaan itseään kirjallisesti, siis myös ilmiöiden jäsentäminen käsitteellisesti on heille opintojen ja työn kautta tuttua. Kaikki kyselyverkostooni sijoittuvat henkilöt ovat työskennelleet sosiaalityöntekijän tehtävissä vähintään muutaman vuoden, lisäksi tiesin heistä valtaosan olevan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain mukaisen sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavia (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005). Näin ollen pidin heitä sopivina ”eliitti-informantteina” tutkimukseeni.

Tutkimushenkilöiden itseilmaisutapojen ohella ymmärrykseeni heidän merkityksenannoistaan on luonnollisesti vaikuttanut myös omat kokemukseni sosiaalityöntekijän ammatista. Omat moraalin ympärille kietoutuneet pohdintani työn viitekehyyksessä ovat toimineet alkuperäisenä sysäyksensä tämän pro gradun toteuttamiselle. Lisäksi uskon pystyväni tavoittamaan

tutkimushenkilöiden kokemukset hyvin läheisesti, koska jaan heidän kanssaan samankaltaisen ymmärryksen ammattimme arjesta. Samanlaisista lähtökohdista käsin en pystyisi tutkimaan esimerkiksi sairaanhoitajien tai insinöörien kokemuksia heidän työstään. Käsite- ja kokemusmaailmamme olisivat selvästi erilaisia. En tarkoita kokemusten jakamisella sitä, että sosiaalityöntekijöiden kertomuksista tekemäni johtopäätökset olisivat luotettavampia kuin kenen tahansa muun saavutettavissa olevat tutkimustulokset, mutta omakohtaisten kokemusteni kautta oli paitsi erittäin mielenkiintoista, myös ”tuttuudessaan” vaivatonta lähteä analysoimaan sosiaalityön ilmiöistä kertovaa puhetta. Tutkijan asemoitumista lähelle tutkimuskohdettaan ei laadullisessa tutkimuksessa pidetä ongelmallisena (Eskola & Suoranta 1999, 15-16).

Suurin osa kirjoitelmapyyntöni saaneista henkilöistä työskentelee sosiaalityöntekijän tehtävissä kunnallisissa sosiaalitoimistoissa, mutta mukana oli myös järjestöjen tai muiden kolmannen sektorin toimijoiden, työvoiman palvelukeskusten, terveydenhuollon ja kuntien opetustoimen tai psykososiaalisten palvelujen piirissä työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalitoimistoissa tehtävä kuntouttava sosiaalityö ja lastensuojelutyö ovat ehkä lähimpänä sitä, mitä suurin osa ihmisistä arkikielessä käsittää sosiaalityöntekijän työksi. En kuitenkaan katsonut relevantiksi rajoittaa tutkimukseen osallistuvien sosiaalityöntekijöiden joukkoa heidän tämänhetkisten työtehtäviensä perusteella, mikäli henkilöt joka tapauksessa työskentelevät sosiaalityöntekijän nimikkeellä ja -tehtävissä. Suurin osa kaikista työikäisistä, kuten tämän tutkimuksen avainhenkilöistä, on työskennellyt työuransa aikana myös muissa kuin nykyisissä tehtävissään, joten kaikilla potentiaalisilla vastaajilla oli mielestäni henkilökohtaisen työhistoriansa valossa erilaista, arvokasta näkemystä käsillä olevasta teemasta. Työuran eri vaiheissa eri tavoin näyttäytyneet eettiset ja moraaliset ammatilliset kysymykset voivat antaa antoisaa perspektiiviä ilmiöiden käsittelyyn.

Kirjoitelman palauttaneista yhdeksästä sosiaalityöntekijäistä viisi toimii tällä hetkellä kunnallisissa sosiaalitoimistoissa ja neljä työskentelee terveydenhuollon sosiaalityössä. Kunnallisissa palveluissa työskentelevistä kaksi ilmoitti työskentelevänsä tällä hetkellä

lastensuojelun tehtävissä, kaksi aikuissosiaalityössä tai kuntouttavassa sosiaalityöstä⁶ ja yksi maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijänä, jonka työtehtävät koostuvat sekä kuntouttavasta- että lastensuojelutyöstä. Yksi vastanneista oli palauttanut kirjoitelmansa täysin anonyyminä perinteisen postin välityksellä enkä siten voinut jälkikäteen tunnistaa hänen henkilöllisyyttään. Silti hänkin oli maininnut kirjoitelmansa yhteydessä työskentelevänsä tällä hetkellä kuntouttavan sosiaalityön tehtävissä.

Kirjoitelman laatineista sosiaalityöntekijöistä kuudella oli kirjoitelman laatimishetkellä sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain⁷ mukainen sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Heillä kaikilla oli työkokemusta sosiaalityöntekijän tehtävistä usealta vuodelta; tässä joukossa lyhin työkokemus oli neljä vuotta, pisimmän ollessa kaksikymmentäkahdeksan vuotta. Kolmella vastaajalla ei ollut lain tai sitä tarkentavan asetuksen⁸ mukaista kelpoisuutta. Heistä kahdella oli puolentoista ja kahden vuoden työkokemukset, ja yhdellä noin seitsemäntoista vuoden työura takanaan. Tutkimushenkilöiden sijoittuminen sosiaalityön asiantuntijatehtäviin, heidän kelpoisuusehtojen täyttämisenä ja työkokemuksensa pituus eivät sinällään ole relevantteja seikkoja tutkimukseni kannalta. Pyysin kuitenkin mainitsemaan kirjoitelman yhteydessä näistä tekijöistä, koska ajattelin etukäteen näiden yksityiskohtien kenties selventävän jotakin seikkaa vastaajien kirjoitelmissa. En tiedä, johtuuko se pyynnöstäni vai jostakin muusta seikasta, mutta useimmissa vastauksissa vähintään sivuttiin nykyisten työtehtävien lisäksi aikaisempia omakohtaisia kokemuksia, ellei niihin viitattu juuri esimerkkikertomuksen tapahtumaympäristönä. Usea vastaaja mainitsi selväsanaisesti tekstissään, että katsoo oman käsityksensä sosiaalityön etiikasta muodostuneen erilaisten työtehtävien yhteisvaikutuksesta – tosin edelleen on muistettava, että näin suppean aineiston kohdalla on kyseenalaista ja jopa hieman tarpeetonta käyttää ilmaisuja ”usea” tai ”lähes kaikki”.

---

⁶ Tutkimushenkilöt käyttivät teksteissään molempia termejä, aikuissosiaalityö ja kuntouttava sosiaalityö, puhuessaan aikuisväestön parissa tehtävästä kunnallisesta sosiaalityön palvelusta, joka liittyy sekä työllisyyskysymyksiin, aktivointiin että toimeentulokityöhön.

⁷ Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.4.2005/272

⁸ Valtioneuvoston asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.7.2005/608

Laadullisen aineiston riittävän määrän määrittelyn mahdottomuudesta huolimatta aineistolle on asetettu tiettyjä kriteerejä, joista tavallisesti puhutaan laadullisen tutkimuksen yhteydessä. Aineistoa voidaan ajatella olevan tarpeeksi, kun uudet tapaukset – haastattelut, kirjoitukset, kuvataallenteet – eivät enää tuota uutta tietoa tutkimusongelman tarkasteluun. Tällöin puhutaan aineiston kylläntymisestä eli saturaatiosta. Saturaatio-ilmiö tarkoittaa käytännössä sitä, että aineistoissa alkaa useimmiten tietyn määrän jälkeen toistua havainnot sekä puhettavat ilmiöstä. Saturaatiopistettä on kuitenkin vaikea määritellä etukäteen numeerisesti. (Eskola & Suoranta 1999, 62-63). Kylläntymisen havaitsee konkreettisesti aineistoa läpikäymällä.

Yleensä tutkija kiinnittää aineistoa läpikäydessään huomiota johonkin kiinnostavaan yksityiskohtaan tai puhetapaan, ja alkaa sen pohjalta etsiä samankaltaisia piirteitä muista aineiston teksteistä, ja väistämättä joskus tässä suhteessa aineisto saavuttaa saturaatiopisteensä. (emt. 1999, 63)

Oman aineistoni kohdalla en väitä, että täydellistä saturaatiota olisi välttämättä havaittavissa. Pidän täysin mahdollisena, että useimmat kirjoitelmat olisivat hyvinkin saattaneet tuottaa varsin poikkeavia huomioita. Toisaalta on mahdoton väittää sitäkään tosiasiioletukseksi – en voi koskaan varmasti tietää, ajatteeko suurin osa tutkimukseeni vastanneista tai vastaamatta jättäneistä keskenään samankaltaisesti, vai löytyykö jommastakummasta joukosta huomattavia individualisteja. Tietysti kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoitus ei olekaan tyytyä aineiston samankaltaisuuksien tai poikkeavuuksien osoittamiseen, vaan ymmärtää miten kyseessä oleva ihmisjoukko konstruoi käsiteltävää ilmiötä puheessaan (Alasuutari 1993; 11, 13, 16, 21-26).

Poikkeuksilla aineistossa on kaikesta huolimatta omat merkityksensä tutkimuksen kannalta. Jos tarkoituksena on keskittyä juuri eroavaisuuksiin, saturaatio ei olekaan sovelias määre aineiston riittävyydelle. Mikä on ”tarpeeksi”, on määriteltävä toisin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 91.) Mikäli aineistoa pyritään lajittelemaan eli luokittelemaan tiettyjen teemojen mukaan, tutkija on yleensä ennalta käsin tehnyt oletuksia ainakin joistakin luokista, joiden olemassaololle hän toivoo aineistosta nousevan vahvistusta. Tällöin saturaatiosta voidaan puhua, kun kaikkien oletuksena olleiden luokkien kohdalle tulee havaintoja. Toisaalta luokittelun tarve ja luokat itsessään voivat nousta vasta aineistosta, ilman etukäteisoletuksia, jolloin tutkijalla ei ole ollut etukäteen arviota käytettävien luokkien määrästä. Tuomi ja

Sarajärvi (2002, 91-92) huomauttavat, että tyypitellessä aineistoa täytyy kiinnittää huomiota rationaaliseen suhteeseen luokkien ja aineiston määrän eli havaintojen määrän välillä. Luokittelua käytettäessä aineiston täytyy olla melko runsas. (Tuomi ja Sarajärvi (2002, 91-92.)

Laadullisen tutkimus- ja analyysimenetelmän valinta on perusteltua siksi, että haluan tutkia sosiaalityöntekijöiden yksilöllisiä *kokemuksia*. Laadullisella tutkimusotteella jätän tilaa tutkimushenkilöiden omille merkityksenannoille, luokitteluille ja tulkinnoille, enkä etukäteen oletuksin rajoita sitä, miten sosiaalityön eettisistä kysymyksistä voisi olettaa puhuttavan. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähdetäänkin kvantitatiivista tutkimusta tyypillisemmin liikkeelle ilman ennakko-odotuksia tutkimuksen tuloksista, toisin sanoen tutkijalla ei välttämättä ole hypoteesia, jonka hän pyrkii todistamaan tai kumoamaan tutkimuksellaan. Laadullisesta tutkimuksesta nousevat havaintoni eivät voi olla laajoja yleistysiä koko sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan suhtautumisesta työn eettisiin kysymyksiin, vaan ne kertovat tiettyjen tutkimushenkilöiden kokemuksista tietyssä aikana, tietyssä kontekstissa. Tutkija tekee tutkimusraportissaan tulkintoja haastateltavien jo kertaalleen tekemistä tulkinnoista. Tämä on laadullisen tutkimuksen ydinolemus, mutta tutkijan täytyy pystyä osoittamaan, miten on päätelmiinsä päätynyt. (Hiller-Ikonen.)

Aineistoni muodostavien kirjoitelmien pituudet vaihtelivat yhdestä koneella kirjoitetusta, tiiviistä liuskasta neljään liuskaan. Kaikista vastaajista vain yksi oli vastannut aineistopyynnössä esittämiini, tunnelmaan virittäviin kysymyksiin mahdollisimman konkreettisesti. Hänkin oli liittännyt kysymysten vastauksen erillisellä liuskalla vapaamuotoisen kirjoitelmansa jälkeen. Kuten aiemmin todettua, yksi vastanneista halusi pysyä anonyyminä ja palautti kirjoitelmansa postitse vailla yhteystietoja, mihin olin tarjonnut mahdollisuuden. Kahdeksan vastaajaa palautti kirjoitelmansa sähköpostitse, jolloin heidän henkilöllisyytensä paljastui minulle. En katso tarpeelliseksi raportoida tässä yhteydessä enää tarkemmin tutkimukseeni osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden taustatietoja, jotta kunnioittaisin mahdollisimman hyvin heidän henkilöllisyytensä sekä työpaikkansa salassa pysymistä satunnaisen lukijan edessä.

Seuraavaksi etenen yksityiskohtaisemmin yleisiin kvalitatiivisen tutkimuksen analyysimenetelmiin, ja selvitän niiden kautta oman tutkimukseni toteutusta analyysin tasolla. Analyysin tuloksena tekemäni päätelmät seuraavat omassa luvussaan.

4.3 Laadullinen sisällönanalyysi

Saatuani tutkimusaineiston käsiini aloitin analyysin yksinkertaisesti lukemalla kirjoitelmia toistuvasti. Otin kirjoitelmista muutamia tulosteita tai kopioita, ja tein spontaaneja merkintöjäni lukiessani tekstejä. Aineiston luokittelu ikään kuin alkoi tästä. En ollut etukäteen hahmotellut, millaisiin luokkiin kirjoitelmissa esiintyvät teemat tai kirjoitelman tyyppinä voisivat jakaantua. Kvalitatiiviselle tutkimukselle onkin ominaista prosessimaisuus. Se tarkoittaa tutkimussuunnitelman, aineistonkeruun, analysoinnin, tulkinnan ja raportoinnin kietoutumista yhteiseksi hankkeeksi, jota ei ole aina mahdollista erottaa toisiaan seuraaviin, erillisiin vaiheisiin. (Eskola & Suoranta 1999, 15-16.) Eli aineiston saamisen jälkeinen palaamiseni tarkastelemaan asettamiani tutkimuskysymyksiä on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle; tutkimussuunnitelma voi hyvin jopa muuttua kvalitatiivisen tutkimusprosessin edetessä.

Aineistoni luonnetta ajateltaessa voi vielä kiinnittää huomion siihen, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytäänkin monesti varsin pieneen määrään tapauksia eli havaintoja. Näitä havaintoja pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston suuri määrä ei tarkoita automaattisesti sen tieteellisyyttä. Tärkeämpää on aineiston käsitteellinen kattavuus. (Eskola & Suoranta 1999, 18.)

Laadullinen analyysi koostuu Pertti Alasuutarin (1993, 22) sanoin kahdesta vaiheesta; havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen, tutkimusongelman, ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistämisessä lähdetään liikkeelle niistä aineiston esimerkeistä, jotka kertovat samasta ilmiöstä. Tekstejä voidaan tutkia esimerkiksi katsomalla, noudattavatko kertomukset tiettyä samankaltaista rakennetta tai montako erilaista juonityyppiä kertomuksista on erotettavissa.

Havaintojen pelkistäminen on siis koko aineistoon pätevien sääntörakenteiden hahmottelua. Kuitenkaan havaintoja yhdistävien piirteiden nimeäminen ei tarkoita pelkästään tyyppitapauksien löytämistä, eikä sen tule olla laadullisen analyysin päätavoite. (Alasuutari 1993, 22-26.)

Palataanpa vielä hetkeksi kvalitatiivisen analyysin alkumetreille. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1999, 19) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysissä ei välttämättä lähdetä liikkeelle ennakko-oletuksesta eli hypoteesista. Tyypillistä on *aineistolähtöinen analyysi*. Tutkittavasta ilmiöstä pyritään rakentamaan teoriaa empiirisestä aineistosta käsin. Tutkijalla ei ole hypoteesia koskien tutkimuskohdetta, eikä myöskään olettamuksia tutkimuksen tuloksista. Toki tutkijalla ihmisenä on aikaisempaan kokemusmaailmaansa perustuvia ajatuksia häntä kiinnostavasta ilmiöstä – kuten edellä kertasin esimerkiksi omia kokemuksiani sosiaalityöntekijän työstä – mutta ne eivät rajoita tai ohjaa tutkimuksen tekemistä. Tutkijan tarkoitus on aineistonsa kautta oppia jotain uutta tutkimuskohteestaan. Aineistoa, tutkittavien tapaa kertoa kokemuksestaan, on siis todella *kuunneltava*. (emt. 19-20.) Kattava kvalitatiivinen analyysi tarkoittaa kokonaisuuden hahmottamista aineistosta (emt. 216).

Erilaisuudet ja poikkeamat aineistossa suhteutetaan laadullisessa analyysissä aineiston kokonaisuuteen. Poikkeus ikään kuin kumoaa säännön. Poikkeus voi osoittaa, että asiaa täytyy harkita uudelleen. Uudelleen harkinta ei vuorostaan tarkoita samaa kuin analyysin epäonnistuminen. Päinvastoin, erot havaintoyksiköiden välillä ohjaavat palaamaan tutkimuksen prosessissa toiseen vaiheeseen. Voi esimerkiksi pohtia, onko käsillä olevasta aineistosta mahdollista saada vastauksia tutkimuskysymyksiin, vai onko tutkimusasetelmaa tarpeellista tarkistaa. Analyysissä ei pidä tyytyä toteamaan itsestäänselvyyksiä. Laadullisessa tutkimuksessa päätelmät pyritään esittämään siten, että ne avaavat lukijalle tutkittavien tapaa jäsentää ympäröivää todellisuuttaan. (Alasuutari 1993, 22-26.) Tässä tutkielmassani palataan siis etsimään vastausta kysymykseen ”millainen viitekehys näyttää jäsentävän näiden yhdeksän sosiaalityöntekijän puhetta sosiaalityön eettisestä vaativuudesta”.

Laadullisessa sisällönanalyysissä käytetään usein tekniikkana *teemoittelua* ja *tyypittelyä*. Teemoittelussa aineistoa jaetaan ryhmiin, jotka antavat tiettyjä näkökulmia tutkimusaiheeseen. Teemoittelu ei kuitenkaan ole pelkkää ”nimilapun” asettamista havaintojen päälle, vaan teemoittelua käytettäessä kuunnellaan *mitä* teemasta sanotaan. Tyypittelyssä taas aineisto jaetaan tiettyihin tyypeihin, jotka valottavat sitä, *miten* aiheesta lausutaan. Tyypittely voi perustua samankaltaisuuksien etsimiselle aineistosta; samankaltaiset kertomukset ryhmitetään yhdeksi tarinatyyppiä. Laadulliselle tutkimukselle on tavallista, että aineistoa ensin teemoitellaan ja analyysia jatketaan tyypittelyllä. Edelleen analyysin tulisi edetä tulkintaan, johtopäätöksiin ja pohdintaan. (Eskola & Suoranta 1999, 175-183; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 7.3.5; Tuomi & Sarajärvi 2002, 94-96.)

Oman aineistoni analysoinnissa nojaan pitkälti Sarah Banksin ja Robin Williamsin (2005) tutkimuksessaan käyttämään tapaan. Banks ja Williams ovat haastatelleet sosiaalialan työntekijöitä samankaltaisista teemoista, joista itse pyysin sosiaalityöntekijöitä kirjoittamaan. Haastatteluja Banks ja Williams ovat analysoineet narratiiveina, eli kertovina teksteinä. Analyysin ytimessä on siis se, miten tutkittavat henkilöt kuvaavat ja jäsentävät kokemuksiaan puheessa. Tutkimuskohteena ei ole se, mitä kertomuksen tilantessa on (tosiasiallisesti) tapahtunut. Kyseessä ei ole myöskään etnografinen, tutkijan havainnointiin perustuva tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutussuhteista. Aineistokaan ei täten ole kohtaamistilanteiden nauhoituksia ja litteraatioita, eikä tutkijan havaintopäiväkirjoja. (emt. 1007.) Aineistoksi on kerätty varta vasten tekstilaatuja, jotka antavat tutkijalle tietoa sosiaalityöntekijöiden *tulkinnoista eri tilanteiden kontekstissa*. Banksilla ja Williamsilla kertomukset ovat haastattelunarratiiveja, itselläni kirjoitelmia.

Yksi mahdollisuus aineiston analyysiin olisi ollut myös kertomusten tulkinta muistoina. Tällaista menetelmää on käyttänyt esimerkiksi Päivi Petrelius (2005). Muistojen tutkimisessa korostuu kuitenkin hieman tutkittavien omaelämäkerrallisuus. Päätin, että omaelämäkerrallisuuden kautta tutkimuksen fokus kääntyisi liaksi sosiaalityöntekijöiden tapoihin määritellä omaa subjektiivuttaan ja identiteettiään, minkä osarakenteena toimisi sosiaalityöntekijän ammattirooli. Kaikissa teksteissä käsitellään yhteisiä, kulttuurisia

sosiaalisen todellisuuden jäsentämistapojamme oman itsen kautta, mutta tässä pro gradussa en halunnut nostaa näin selvästi etusijalle sosiaalityöntekijän henkilökohtaisen identiteetin kehittymisprosessia.

Banks ja Williams (2005, 1008) raportoivat havainneensa tutkimusprosessin kuluessa, että tutkimushenkilöiden kertomukset olivat hyvin vaihtelevia sekä sisällöltään että ilmiösultaan, muodoltaan. Tämä on tietenkin kvalitatiivisten aineistojen tapauksessa odotettavaa. Oleellista kuitenkin oli, että aineiston karttuessa jouduttiin kehittämään täysin uusi tapansa jäsentää sitä. Banks ja Williams olivat odottaneet haastatteltavien käsittelevän työn eettisiä ongelmia tai dilemma-tilanteita, jotka tavallisesti käsitetään vaikeaksi koetuiksi moraaliseksi valinnoiksi kahden vaihtoehdon välillä. Aineiston kautta kävi kuitenkin nopeasti selväksi, että itse asiassa sosiaalialan työntekijöiden kertomuksissa olikin kyse eettis-sävytteisten *teemojen*, moraalisten *ongelmien* ja *varsinaisten dilemموjen* konstruoinnista. Aineisto siis tavallaan pakotti tutkijat muokkaamaan uudelleen esioletuksiaan. Heidän oli lähestyttävä sosiaalialan eettisiä ongelmia laajemmasta näkökulmasta. Banks ja Williams jakoivat aineistonsa mainittuihin kolmeen luokkaan. (emt. 1008-1009.)

Oman tutkimukseni kannalta tämä jako eettisten teemojen tai ilmiöiden, ongelmallisiksi käsitettyjen tilanteiden sekä eettisten dilemموjen kuvauksiksi on edelleen pätevä. Alun perin olin oletanut, kuten Banks ja Williams (2005), että kirjoitelmista olisi löydettävissä yksi narratiivityyppi; juonellinen kuvaus moraalidilemman ratkaisuun päättämisestä. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa ollut. Joissakin kirjoitelmissa harjoitettiin laaja-alaista pohdintaa sosiaalityöhön liitetyistä eettisistä kysymyksistä. Joissakin aihetta lähestyttiin kyllä esimerkin kautta, mutta jouduin toteamaan Banksin ja Williamsin tavoin, että loppuen lopuksi vaikutta olevan äärimmäisen harvinaista, että sosiaalityöntekijät jäsentäisivät työn eettistä haastavuutta yksittäisten, puhtaiden moraalidilemموjen kautta. Toisin sanoen, sosiaalityön eettiset kysymykset vaikuttavat harvoin kiteytyvän kahden vaihtoehdon arvottamiseen toinen toistaan ”oikeammaksi”.

4.4 Tutkimusetiikka

Tässä luon vielä lyhyen katsauksen tutkimusetiikkaan. Koska pro gradu –tutkielmani käsittelee sosiaalityön etiikkaa, olisi erikoinen valinta sivuuttaa tutkimuksen itsensä eettisyyttä koskeva pohdinta.

Usein yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa käsitellään aiheita, jotka ovat arkaluontoisia. Tutkimuskohteet voivat olla poliittisesti latautuneita, tai ne voivat kosketella vähemmistöjen tai muuten heikoimmassa asemassa olevien ihmisten elämää hyvin läheisesti. Tutkija on suuressa vastuussa jo valitessaan tutkimusaihettaan ja lähestymistapaansa. Yhteiskunnallisen tutkimuksen periaatteena on aina ollut ihmisarvon kunnioittaminen. Tutkimus ei saa loukata ihmisarvoa yleensä, eikä kenenkään yksittäisen henkilön tai ihmisryhmän arvoa. (Heikkilä 2002, 165-171 ja 174.) Samaten tutkijan tulee arvioida tutkimukseen liittyviä riskejä yleisen edun ja pienempien ihmisryhmien tai yksilöiden kannalta. Tutkimus ei saa aiheuttaa kenellekään kohtuutonta vahinkoa (Pietarinen 2002, 62). Itsestään selvää on myös tutkimustulosten raportointi rehellisesti. Tässä korostuu mielestäni myös kvalitatiivisen tutkimuksen aineistolähtöisyys. Tutkija ei voi rajata, mitä aineistosta nousee esiin ja mistä taas ei pystytä tekemään päätelmiä. Aineistoa ei voi pakottaa taipumaan omien mielipiteiden perusteluksi. Hyvään tutkimusetiikkaan kuuluu avoimuus ja totuudenmukaisuus raportonnissa. Mahdollisesti kumoutuneiden alustavien tutkimussuunnitelmien kanssa täytyy suunnata kohti uusia, eri menetelmin toteutettuja tutkimusasetelmia. (Pietarinen 2002, 65-66.)

Yleensä tällaisia tutkimuseettisiä kysymyksiä ajatellaan juuri vähäosaisten ihmisten oikeuksien kunnioittamisen kautta. Sosiaalityön tutkimuksen piirissä on käyty periaatteellisia keskusteluja tutkijoiden oikeutuksesta tuoda sosiaali- ja hyvinvointipalveluiden käyttäjien elämää julkisen kiinnostuksen kohteeksi, tutkijoiden omista intresseistä käsin. Tämä ongelmallinen näkökohta on tutkimuksessa yleensä kuitattu sillä, että tutkija pyrkii saattamaan tutkimusraportissa tutkittaviensa äänen

mahdollisimman hyvin kuuluville (Heikkilä 2002, 167). Sosiaalityön tutkimisessa työnä on nähty riskinsä siinä, mitä tutkimus voi paljastaa asiakkaiden elämästä, ilman näiden kommentointimahdollisuutta.

En kuitenkaan näe tällaisia kysymyksiä kovin relevantteina tämän opinnäytetyöni kohdalla. Tarkoitukseni on ollut tutkia sosiaalityöntekijöiden käsityksiä omasta työstään, ei asiakkaiden asioista eikä varsinaisesti edes kohtaamistilanteista asiakkaiden kanssa. Aineistopyyntöni vastaaminen on ollut mahdollista ilman niin sanotun casen, tapausesimerkin, käyttämistä. Pelko yksittäisen asiakkaan henkilöllisyyden paljastumisesta on siis käytännössä olematon. Lisäksi olen erään tutkimukseen osallistuneen sosiaalityöntekijän pyynnöstä harjoittanut erityistä harkintaa hänen kirjoitelmansa erään osion suhteen niin, että en tässä tutkimusraportissani viittaa siihen suoraan. Tavoitteena on juuri asiakkaan yksityisyyden varjeleminen.

Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät taas ovat toimittaneet kirjoitelmansa vapaaehtoisesti tietäen, missä yhteydessä ja miten tulen aineistoa käyttämään. Tutkimusetiikka on oletukseni mukaan ollut kaikille vastanneille melko tuttu aihe ilman sen tarkempaa ruotimista aineistopyynnössä, sillä kaikki vastaajat ovat opintojensa kautta perehtyneet sosiaalityön, muiden yhteiskuntatieteiden tai sosiologian tutkimusperinteeseen. Tarkoitukseni on ollut käsitellä informanttieni tekstejä ensisijaisesti heidän henkilökohtaisina tuotteinaan. En siis ole kiinnostunut esimerkiksi siitä, millaisena he kokevat tämänhetkisen työpaikkansa ilmapiirin tai työn vakiintuneet käytännöt eettisyyden näkökulmasta – en ole lukenut kirjoitelmia niin, että olisin ottanut ne arviointeina työpaikoilla toteuvista eettisten periaatteiden noudattamisesta. Osittain tämän vuoksi en ole hakenut erillisiä tutkimuslupia tietyiltä työnantajaorganisaatioilta. Tutkimuksen kohteena ovat yksittäisten, sosiaalityöntekijän ammatissa toimivien ihmisten käsitykset ja kokemukset. Käsittääkseni jokaisella sosiaalityöntekijällä on oikeus osallistua yksityishenkilönä mihin tahansa tutkimukseen siinä missä jokaisella rakennusmestarilla, lähihoitajalla tai eläinlääkärilläkin. Jokaisella on myös ollut oikeus

jättää osallistumatta tutkimukseen valintaansa selittelemättä. Sosiaalityöntekijät, joille aineistopyyntöni osoitin, eivät myöskään identifioitu tietyn kunnan tai tietyn organisaation palveluksessa oleviksi, joten käytännössä tutkimuslupien hakeminen ei olisi palvellut mitään tarkoitusta.

5 KIRJOITELMIEN ANALYYSI JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Edellä olen kuvannut kvalitatiivisen tutkimuksen sisällönanalyysin mahdollisuuksia. Olen kertonut alustavasti valitsemastani lähestymistavasta oman tutkimukseni aineistoon. Seuraavassa alan käydä läpi itse analyysia. Esittelen, mitä ovat tutkimuskysymyksiini vastaavat päätelmäni ja miten olen päätenyt juuri sellaisiin tulkintoihin.

Tulkintojeni tekemisen prosessia läpikäydessä käytän esimerkkeinä suoria sitaatteja aineistoni kirjoitelmista. Merkitsen sitaatit sisennyksellä ja kursivoinnilla. Kirjaan sitaatit tässä sanatarkasti. Ainoastaan sitaattien katkaiseminen asiayhteyksien vaihtuessa on omaa tuotostani. Katkaistut asiayhteydet merkitse kahdella viivalla. Pysin kuitenkin esittämään kirjoittajan tarkoittamat asiakokonaisuudet mahdollisimman täydellisesti, lainauksen käytännöllisen pituuden puitteissa. Olen koodannut kirjoitelmat yksinkertaisesti numeroin yhdestä yhdeksään. Sitaattien yhteydessä mainitsen koodin, mutta muuten jätän tarkoituksellisesti yksilöimättä lukijalle tarkemmin, mihin kirjoitelmiin kukin sitaatti kuuluu. Merkittävää ei ole se, kuka vastaajista sanoi mitäkin, vaan se, miten vastaajat ilmaisivat kokemuksensa.

5.1 Teemat ja tyypit – sosiaalityön eettisten ongelmien jäsentyminen aineistossa

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitelmista oli ensin helposti havaittavissa muutamia erityisiä teemoja, joiden kautta kirjoittajat käsittelevät etiikkaa. Teemoja olivat kootusti ilmoittaen eettisten aspektien huomioimisen suuri merkitys sosiaalityössä, asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, asiakkaan ja varsinkin lapsen edun arvioimisen haastavuus, asiakkaiden tasapuolinen ja inhimillinen kohtelu sosiaalipalveluissa, tuen ja kontrollin ristiriita asiakkaan sanktioinnin kautta, taloudellisten arvojen vaikutus sosiaalitoimen toimintamahdollisuuksiin suhteessa moraalisiin velvoitteisiin, sosiaalityöntekijän velvollisuus huolehtia niistä, joista mikään muu ammattiryhmä ei huolehdi sekä velvollisuus puolustaa asiakkaan etua eri foorumeilla, sosiaalityöntekijän ristiriitainen asema asiakkaan ja yhteiskunnan etujen yhtäaikaisena valvojana, lainsäädännön noudattaminen sekä sosiaalityöntekijöiden välisen ammatillisen reflektoinnin merkitys oman ammattietiikan vahvistajana. Myös sosiaalityöntekijän tunteet nousivat teemana esiin, siten että eettisistä kysymyksistä koettiin usein aiheutuvan ahdistuneisuutta, itsesyytöksiä ja epävarmuutta omista ratkaisuista.

”Jälkeen päin minulle jäi tapaamisesta huono tunne. Seuraavana päivänä tietenkin lapsen vanhemmat soittivat raivoissaan ja kyseenalaistivat tapamme toimia. - - Puhelun aikana huomasin, että aloin itsekin epäröidä - - ”
(Kirjoitelma 3)

”Yleensä kysymys on siitä, että tiedän, että asiakkaan (tai asiakasperheen) rahat eivät todellisuudessa riitä, mutta useat sen hetkisistä laskuista ovat sellaisia, ettei niitä voi hyväksyä toimeentulotukilaskelmaan. Siis yksityishenkilönä haluaisin myöntää toimeentulotukea huomattavasti usemman kuin käytännössä voin myöntää. - - Harkinnanvaraa voi tietnekin käyttää, mutta ei sitäkään ylettömästi. Pätevät perustelut pitää olla.”
(Kirjoitelma 6)

”Ehkä merkittävimmät kokemukset ovat tulleet lastensuojelun sosiaalityöstä vastavalmistuneena sosiaalityöntekijänä, kun olen pätkötöissä joutunut koskelle vaativia huostaanottoprosesseja ilman mielestäni asianmukaista esimiehen ja kokeneiden työtovereiden tukea. Nuoret työntekijät jätettiin liian yksin eteneekin tunteiden kanssa.”
(Kirjoitelma 1)

”Eettisten periaatteiden mukaan näidenkin äitien [päihdeäitien, tutkijan huomautus] kohdalla tulee kunnioittaa ihmisarvoa ja korostaa henkilökohtaista vastuuta. Mutta eettisistä periaatteista itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta ei voi sosiaalityöntekijän roolissa tukea, vaan niitä haluaisi jopa suuresti rajoittaa. Näiden äitien kohdalla tuntee suurta voimattomuutta ja avuttomuutta, kun haluaisi taistella syntymättömän lapsen puolesta. Olemmeko jo menettämässä lapsen terveyden suhteen jotain tärkeää?”

(Kirjoitelma 8)

Muun muassa Håkan Jenner (1993; 77, 86) toteaa oman tutkimuksensa tuloksissa samoin, että ristiriitoja aiheutuu asetelmista, joissa eri osapuolten intressit ovat keskenään ristiriidassa ja asia on päätettävä toisen osapuolen ”hyväksi”, ehkä toisen osapuolen edun kustannuksella. Sosiaalityöntekijän vastuu yhteiskuntaa ja työnantajaorganisaatiota kohtaan velvoittaa huomioimaan ekonomiset realiteetit ja pyrkimään toimimaan taloudellisesti. Esimerkiksi tämä vaade vaikuttaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin tehdä työtään subjektiivisten eettisten standardiensa mukaisesti.

Kaikki nämä teemat olivat oikeastaan odottamiani. Ilona Venola (2006, 115-116) on pro gradussaan nimennyt omasta aineistostaan löytyviä teemoja sosiaalityön eettisiksi ristiriitatilanteiksi ja luokitellut ne suomalaisten sosiaalialan ammattilaisen eettisten ohjeiden esimerkin mukaisesti. Venola on lisännyt luokitteluun kaksi luokkaa, salassapitovelvollisuuden ristiriidat ja sosiaalialan ammattilaisen subjektiivisten tunteiden ristiriidan suhteessa objektiivisuuteen ja moraalisesti oikein toimimiseen. Oman aineistoni nopeasti nimettävissä olevat teemat asettuvat myös luonnollisesti näihin luokkiin.

Seuraavaksi lähdin tarkastelemaan kertomuksia tyyppeinä. Tyyppien suhteen aineisto jakautui epätasaisemmin, toisin sanoen kirjoitelmia ei ollut enää helppo yksinkertaistaa tiettyihin kertomuskategorioidiin. Kuten aikaisemmin luvussa 4.2 huomautin, ei laadullisessa tutkimuksessa ole järkevää poimia suppeasta aineistosta lukuisia teemoja ja kertomustyyppejä. Tyypittely kuitenkin paljastaa aiheesta puhunnan tapoja. Päädyin nimeämään kirjoitelmista muutamiksi tyyppiesimerkeiksi *itsekriittisen pohdiskelun*, niin sanotun *umpikujatarinan* tai *pakkotarinan* sekä juonellisen *ongelmanratkaisutarinan*.

”Itsekriittisen pohdiskelun” tyypillä tarkoitan kirjoitelmia, joissa kirjoittaja kävi ikään kuin itsensä kanssa keskustelua siitä, millaisia sosiaalityön eettiset velvoitteet ovat ja mitä mahdollisuuksia arkityössä on vastata näihin velvoitteisiin. Tällaisen pohdintatyyppin kautta muodostui tulkinta siitä, että kirjoittajat kokivat asiakkaan oikeuksista huolehtimisen hyvin voimakkaasti velvoittavaksi eettiseksi periaatteeksi työssään.

”Miten asiakas voi valittaa tekemästani toimeentulotukipäätöksestä, kun hän kokee valittavansa minusta = henkilöstä, johon luottaa ja joka ainoana tietää asiat. Onko se eettisesti oikein? Pitäisikö minun kannustaa, kehoittaa, patistaa asiakasta tekemään niin? Kenen etua minun tulee ajan ja kenen parasta ajatella? Asiakkaan. Mutta olen monessa suhteessa jäävi.”

(Kirjoitelma 2)

Kirjoitelmissa tarkasteltiin kriittisesti omaa ammatillista toimintaa. Erityisesti kiinnitettiin huomio niihin tilanteisiin, joissa kirjoittajat eivät mielestään olleet syystä tai toisesta onnistuneet pitämään kiinni asiakkaan edun ajamisen periaatteesta. Työntekijän kokemattomuus oli yksi löydetty syy oman, vahvan näkemyksen puutteellisuudelle.

”-noina alkuaikoina eräs vanhempi kollega tokaisi jossain yhteydessä, että meidän pitää katsoa kaupungin etua. Mielessäni (ääneen en sanonut mitään, häpeä tunnustaa) huusin vastaan, että ei se nyt niin ole! Minusta meidän tehtävä on nimenomaan huolehtia asiakkaiden eduista, että he saavat tarvitsemaansa apua.”

(Kirjoitelma 7)

Toisaalta kriittinen pohdinta kohdistui samoissa kirjoituksissa selvästi myös sosiaalityön tekemisen reuna-aiheisiin. Tulkitsin kirjoittajien kokevan, että heidän työssään ei ole tarpeeksi tilaisuuksia eettisten kysymysten rauhalliselle, refleksiiviselle pohtimiselle työyhteisötasolla. Silloin vastuun eettisistä periaatteista ”luistamisesta” katsottiin jakautuvan enemmän työnantaja- ja esimiestasoisille, vaikka ensikädessä työntekijöillä itsellään katsottiin olevan vastuu vaatia kohtuullisia resursseja laadukkaasti työn tekemiseksi.

”Ajanpuute ja resurssien niukkuus ovat mielestäni yksiä pahimpia vitsauksia sosiaalityössä. Tilanteet ovat hankalia ja monimutkaisia; ratkaisut ja toimintatavan miettiminen vaativat mielestäni paneutumista. Kyse on nähdäkseni konkreettisesta kiireestä ja asiakaspaljoudesta, mutta myös siitä, mikä nähdään tärkeäksi. Eikö oikeasti ole mahdollisuutta suunnitella työtänsä paremmin ja jättää jotain pois? Missä on akateemisten sosiaalityöntekijöiden halu ja mahdollisuus vaikuttaa työhönsä? - - On mielestäni työn ja asiakkaiden aliarvostamista, jos perehdytykselle ja asioiden siirrolle ei varata tarpeeksi aikaa.”
(Kirjoitelma 1)

”Laajemmin työyhteisön ”eettinen ja moraalinen” ilmapiiri minua ajoittain huolestuttaa kovastikin. Tuntuu, että ”kovat taloudelliset arvot” alkavat entistä enemmän jyllätä myös sosiaalitoimessa, ja se näkyy mielestäni erityisesti siinä, miten monessa tilanteessa kirjallisessa toimeentulotuki-haussa suhtaudutaan asiakkaisiin. Kärjistetysti voi sanoa, että välillä tulee sellainen tunne, ollaanko todella töissä sosiaalitoimessa vai jossain ihan muualla. - - Esimiehen ”esimerkki” tällaiseen suhtautumistapaan ruokkii mielestäni etuuskäsittelyssä ajattelua entistä enemmän ”raadollisempaan suuntaan”: ei tarvitse eikä pidä ajatella liikaa asiakkaan tilanteesta, vaan mahdollisimman tehokkaasti ja nopeasti tehdä päätös.”
(Kirjoitelma 9)

Ennen kuin olin saanut tämän tutkimusaineiston, olin itse pitkään epäillyt, että kiire ja siitä juontuva stressi työssä nousisi esille sosiaalityöntekijöiden kokemien ongelmatilanteiden yhtenä osatekijänä. Aineisto vaikutti vahvistavan tämän oletukseni. Analyyttisen keskustelun merkitystä korostettiin kirjoituksissa voimakkaasti.

”Umpikuja”- tai ”Pakkotarina”-tyyppi lähestyy klassisen eettisen dilemman kuvausta (Banks & Williams 2005, 1011). Kirjoittajat kuvasivat valintoja yhtä epämieluisina näyttäytyvien vaihtoehtojen välillä, tarkoituksenaan tehdä asiakkaan edun kannalta mahdollisimman oikea päätös. Valinta kuvastui kuitenkin aina epätydyttävänä, mikään vaihtoehto ei olisi ollut kiistatta hyvä.

”- - aloin itsekin epäröidä sitä, oliko toimintamme tilanteessa ollut kohtuullista ja eettisesti oikein. Olimmeko olleet tarpeeksi hienovaraisia? Emme varmastikaan, jos katsoo tilannetta lapsen silmin. Toisaalta tiesin velvollisuutemme selvittää perhettä koskevat huolet riittävän nopeasti ilmoitusten vastaanottamisen jälkeen. Tässä emme olleet onnistuneet ja jollain tavoin velvollisuutemme oli varmistua, ettei lapsen kasvuolosuhteet vaaranna hänen kehitystään. - - jäin miettimään, olimmeko toimineet eettisesti tarkasteltuna parhaalla mahdollisella tavalla. Toisaalta en onnistunut löytämään sillä hetkellä mitään muutakaan toimintatapaa tässä tilanteessa, joka vaati jollain keinolla lapsen tilanteen selvittämisen ja varmistamisen.”
(Kirjoitelma 3)

Myön ”ongelmanratkaisutarinassa” on tavallaan kyse perinteisen eettisen dilemman ratkaisemisesta. Tässäkään tyypissä dilemma ei esiintynyt puhtaimmassa muodossaan, vaan kirjoitelmissa kuvattiin enemmänkin vaihtoehtoisia ratkaisuja vaikeaan tilanteeseen silloin, kuin sosiaalityöntekijä koki omien toimintavaltuuksiensa ja –mahdollisuuksiensa olevan jopa olemattomat. Olennaista näille tarinatyypille oli se, että niissä selvimmin kuvattiin yksittäistä tilannetta, jossa kirjoittaja oli joutunut pohtimaan aktiivisesti moraalikysymyksiä konkreettisia toimintoja valitessaan. Erotuksena niin kutsumaani ”umpikujatarinaan” on se, että ongelmanratkaisutarinoissa painottuivat muut kuin sosiaalityöntekijän tekemät toimenpiteet tilanteen laukaisijana.

”En muista miten naisen asia silloisen holhouslain ja kehitysvammalain keinoja käyttäen ratkaistiin. Jonkun - - kehitysvammalaitokseen tulon yhteydessä (seurakunnan kehitysvammaisten diakoini toi naisen hätätapauksena ja vähissä vaatteissa) muistaakseni kunnan virkaholhoojan avustuksella hänelle hankittiin edunvalvoja ja tälle määräys edustaa henkilöä myös yksilöä koskevissa hoitoratakisuiissa. Kovin hyviä tyyliä tyypisteitä sosiaalityöstä ja sosiaalihuollosta ei tästä mielestäni voinut antaa. Olisi pitänyt toimia asiakkaan edun mukaisesti jo aiemmin. Liian pitkään pelattiin isän määrittämällä ehdoilla.”
(Kirjoitelma 5)

Edeltävä sitaatti on kirjoituksesta, jossa kirjoittaja käyttää esimerkkinään täysi-ikäisen, kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen vaikeutta, kun ei päästä yksimielisyyteen hänen kyvystään vastata itseään koskevista päätöksistä ja hänen vanhempansa huolehtii täten aikuista lastaan koskevista asiasta. Kirjoittaja tunsu toimintamahdollisuutensa sosiaalityöntekijänä äärettömän rajallisiksi, mutta löysi ratkaisun sosiaalihuollon ulkopuolisista, riippumattomista palveluista.

5.2 Suhtautumistavat ja ratkaisut eettisiin kysymyksiin

Kuten todettua, aineiston teemoittelun ja tyypittelyn kautta ei kuitenkaan päästä vastaamaan täysin tyydyttävästi siihen kysymykseen, miten eettistä harkintaa vaativia tilanteita jäsennetään ja toisinnetaan puheen, eli tarinan muodostamisen, keinoin. Banks ja Williams (2005, 1010-1011) päätyivät narratiivien juonellisuuteen perustuvan tyypittelyn sijaan jakamaan aineistonsa kolmeen sen mukaan, miten eettiset kysymykset niissä käsitettiin. Toisintamistapoja olivat ensinnäkin aiheen käsittely sellaisen tilanne-esimerkin kautta, johon liittyi eettisiä ulottuvuuksia, mutta mikä ei saanut merkitystä kertojan henkilökohtaisen päätöksenteon kautta. Toinen jäsennyystapa oli käsittää eettinen ongelma vaikeaksi tai ehkä epämukavaksi koetuksi tilanteeksi, jossa työntekijän oli pakko tehdä jonkinlainen moraalinen päätös. Näissä jäsennyksissä kertojalle oli kuitenkin huomattavan selvää, mikä valinta oli moraalisesti oikein. Kertoja ei siis tarkastellut etiikkaa päätöksenteon pohtimisen kautta. Kolmatta vaihtoehtoa edustavissa tarinoissa kyseessä oli selvä eettinen dilemma, eli haastateltavat olivat kertoneet kertomuksen kokemuksistaan liittyen tilanteeseen, jossa heidän itsensä oli tehtävä moraalinen päätös kahden yhtä epätydyttävän valinnan välillä. Se, kumpi valinta olisi moraalisesti toista suositeltavampi, ei ollut käynyt kertojille helposti selväksi.

Oman aineistoni analysointiin sopi hyvin Banksin ja Williamsin (2005) valitsema lähestymistapa. Kysehän on lopulta siitä, mitä eettisillä ongelmilla tai eettisesti vaativalla harkinnalla ylipäänsä tarkoitetaan. Tekstien jakaminen näihin kolmeen kokonaisuuteen varsinaisen luokittelun tai tyypittelyn sijaan kertoo enemmän siitä, millaisia sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä etiikasta ovat. Pelkkien tarinatyypien kautta nähdyt jäsennykset olisivat mielestäni voimakkaammin oman tulkintani värittämiä – nimeänsä minä tutkijana luokat, tyypit, joihin tarinat sijoittelen. Jo tyyppien nimeämisessä tuotan omaa tulkintaani. Toki kaikki tekstien lukeminen, eli puhutun kuunteleminen tai kirjoitetun lukeminen, on aina tulkintojen tulkitsemista, mutta mielestäni Banksin ja Williamsin (2005) lähestymistavalla päästään lähelle sosiaalityöntekijöiden subjektiivisia tapoja puhua työnsä etiikasta.

Banks ja Williams (2005, 1010) huomauttavat, että sosiaalialan työntekijöiden haastatteluista havaittiin kaksi tapaa käsitellä etiikan teemaa kielellisellä tasolla. Joissakin tapauksissa eettisyydestä ja ”oikein toimimisesta” kerrottiin käyttämällä runsaasti näihin ilmiöihin tavallisesti liitettyjä sanoja kuten oikeudenmukaisuus, valinta, oikeudet, rehellisyys ja luottamuksellisuus. Haastateltavat puhuivat konkretian tasolla esimerkiksi eri ihmisryhmien keskenään kilpailevista intresseistä, ja nimesivät eri osapuolten toimien oikeutuksia sekä arvoja. Toisena vaihtoehtona eettisyydestä puhumiselle oli yleisten moraalikäsitteiden kautta selvästi rakentuvat konstruktiot ilman erityisen ”etiikkaterminologian” käyttämistä. Esimerkiksi haastateltava oli voinut kuvata tilannetta, jossa hänen oli täytynyt rikkoa lupauksensa ja täten osoittaa epäkunnioitusta asiakkaalleen. Haastateltava ei kertomuksessaan kuitenkaan ollut käyttänyt lainkaan ilmaisuja lupauksesta, velvollisuudesta tai kunnioituksesta.

Omassa aineistossani on havaittavissa samanlaiset tavat puhua sosiaalityön etiikasta. Toisissa kirjoitelmissa käytetään esimerkiksi sosiaalialan ammattilaisten eettisistä ohjeista löytyviä käsitteitä kuvaamaan henkilön subjektiivisia moraaliperiaatteita. Vastaavasti läheskään kaikissa kirjoitelmissa ei käsitellä suorasanaisesti eettisten periaatteiden toteutumista, mutta puhumisen tapojen kautta on havaittavissa kertojan jäsenyyksiin selvästi vaikuttavat yleiset yhteiskuntamme ja sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan käsitykset hyvästä moraalista.

Myös eettisesti vaativien tilanteiden ratkaisemista sosiaalityöntekijän työssä on mahdollista tarkastella näiden kolmen kertomistavan valossa. Niissä kirjoitelmissa, jotka asemoituvat käsittelemään eettistä teemaa ilman moraalisen valinnan tarvetta, viitataan eettisten ongelmien ratkaisemiseen yleisellä kollegiaalisen keskustelun tasolla. Tekstien huomio ei kiinnity siihen, miten kertoja ratkaisisi visaisen tilanteen. Eettiset kysymykset on ehkä hieman ulkoistettu itsestä kauas näissä kertomistavoissa. Maininnat työnohjauksen merkityksestä sopivat mielestäni myös näihin tapoihin puhua etiikasta. Työnohjauksesta puhutaan yleisen eettisen ”evästyksen” saamisen paikkana, tärkeänä keskustelufoorumina – mutta ei yksittäisten tilanteiden toiminnanohjauksen lähtöpisteenä.

Toisen tyyppin kertomuksissa eli eettisen ongelman kautta tapahtuvissa jäsentelyissä kuvataan runsaimmin kollegojen ja esimiesten mielipiteiden arvottamista oman päätöksenteon tueksi. Tämän näkökulman mukaan sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa korostuu tapa käsittää oma,

yksilöllinen moraalitapa ja oma tapa tehdä ammatillis-moraalisia päätöksiä ikään kuin parhaaksi tavaksi vastata eettisiin haasteisiin. Kertomistavoissa jätetään kuitenkin jonkin verran tilaa kaikkien osapuolten moraalitapa prosessinomaiselle kehitykselle. Kollegojen ja esimiesten suhtautumistapojen peilaamisen kautta katsotaan saatavan tukea itselle, mutta nähdäkseni näihin ilmaisutapoihin sisältyy lisäksi ajatus henkilökohtaisen moraalitapa julkittamisesta yhteisen hyvän edistämiseksi.

Yksittäisten eettisten dilemموjen kertomistavoissa korostuu puolestaan yksittäisen sosiaalityöntekijän valta ja vastuu tehdä valintansa viimein hyvin itsenäisesti. Ratkaisut on usein tehtävä nopeasti, liian nopeasti, eikä esimiehen, työhöjääjän tai kollegan tukea ole saatavilla juuri akuutissa tilanteessa⁹.

”Esimies on ehkä konkreettisesti – tai ainakin hätäisesti ainaisen kiireen vallitessa – antanut suuntaviivoja, mitä tulee tehdä, mutta asiaa ei ole tarpeeksi voitu puida yhdessä. Mikä johtaa mihin, mitä kaikkea tulisi ottaa huomioon, olisiko mitään toisin toimimisen mahdollisuuksia? Työtovereiden tuki on ollut mielestäni tällöin niin hyvää kuin se vaan voi sillä kokemuksella ja ajankäytöllä olla. - - Mietin jälkeinpäin, että näitä huostanottoja olisi ko. tilanteissa voinut viivästyttää ja ottaa aikalisää. Taustalla oli juuri kokonaissuunnittelun puute ja työntekijöiden vaihtuvuus; ihmisten elämä oli jo tosi pitkään ollut sellaista, että siihen olisi tukevamminkin pitänyt puuttua. Sitten asia ”korjattiin” kertarysäyksellä ottamalla lapset mahdollisimman kiireesti huostaan. - - Jälkeinpäin eettisesti arvelluttavana voisin pitää tiedonpuutteestakin johtuvaan nopeaa suorittamista, jossa olen lähtenyt mukaan muiden ammattikuntien painostukseen tehdä nopeita päätöksiä - -” (Kirjoitelma 1)

Jorma Sipilä (1996, 207) väittää, että sosiaalitoimistoja kuvaavissa tutkimuksissa on havaittu työtovereiden ja työyhteisön muodostuvan sosiaalityöntekijöille poikkeuksellisen tärkeiksi tekijöiksi työn teossa. Tutkimustulokset esittävät sosiaalityöntekijän yhtenäisenä ryhmänä, joka ei saa työnsä tukea esimiehiltä eikä asiakkailta. Tämän vuoksi työpaikan epäviralliset sosiaaliset suhteet nousevat tärkeimmäksi tuen saamisen kanavaksi. Negatiivisemmalta katsantokannalta tämä luo työpaikalla edelleen epävirallista kulttuuria, jonka johtohahmoiksi nousevat epäviralliset johtajat. Kollegoiden epävirallisella työpaikkakulttuurilla torjutaan ja

---

⁹ Ks. myös McAuliffe & Sudbery 2005; 27-28, 38.

pyritään lievittämään työhön kohdistuvia paineita, sekä pitämään työyhteisöä koossa. Lopputuloksena tällainen sisäänpäin kääntyvä työpaikkakulttuuri voi kuitenkin luoda kriittisen ilmapiirin, joka määrittelee tiukasti työn sisällön ja työhön liittyvät asenteet, eikä salli yksilöllisiä, innovatiivisia työtapoja tai muutosehdotuksia. (Sipilä 1996, 207.)

Omien päätelmiäni perusteella olisin taipuvainen yhtymään Sipilän käsityksiin kollegoiden merkityksestä. Kaikissa kirjoituksissa, joissa työtoverit mainittiin tuen hakemisen lähteinä, heidän merkityksensä näytti ylittävän jopa esimiehen merkityksen. Aineiston kautta ei kuitenkaan muodostunut kuvaa siitä, miten sallittuja poikkeavat, individualistiset moraaliratkaisut ovat sosiaalitoimiston arjessa. Kuinka kovan paikan eteen työntekijä mahtaisi joutua, jos ei saisi kollegoilta vahvistusta ajatuksilleen, vaan joutuisi päinvastoin puolustamaan näkökantaansa työtovereille? Havaintojen puuttumisesta ei voi tässä yhteydessä tehdä varsinaisia johtopäätöksiä. En voi siis kumota Jorma Sipilän näkemystä, sillä tutkimusaineistoni oli varsin suppea. Pidän mahdollisena, että lukumäärällisesti laajemman aineiston kautta olisi hyvinkin voinut paljastua, että eriävät näkemykset eivät ole kovinkaan sallittuja sosiaalityön tiiviissä työyhteisöissä. Toisaalta, kahdessa kirjoitelmassa tuotiin esille esimiehen kautta, että työntekijän on entistä vaikeampi tehdä ratkaisuaan moraalivalinnan suhteen, jos hän kokee esimiehen ohjeiden olevan ristiriidassa oman moraalikäsitelmänsä kautta. Eli tavallaan ainakin esimiehen kautta tulee painostusta toimia kuten ”meillä on tapana toimia”, tai tulee esimerkiksi hyvin henkilökohtaisesti koettuja paineita taloudellisten seikkojen arvottamiseen päätöksiä tehtäessä.

Jenner (1993, 42) kirjoittaa, että hänen tekemissään haastatteluissa näkyi selvästi, että sosiaalityöntekijät hakivat tukea päätöksilleen niin sanotulla yhdistelmämallilla. He etsivät neuvoja päätöksentekoon sekä tarkistamalla voimassa olevien lakien linjaukset että keskustelemalla kollegojen ja esimiesten kanssa. Suuri merkitys annettiin yhteistyölle toisten sosiaalityöntekijöiden kanssa, vaikkakin eräs vastaajista oli myös painottanut kuinka tärkeää on ottaa vastuu omista päätöksistään. (emt. 1993, 42-44.) Vastaaja ikään kuin selvitti, että työssä on toimittava itselleen rehellisesti, oman etiikan mukaan – tulkitsin vastaaja puheenvuorosta, ettei työntekijä voi hänen mielestään olla määrättömiin asti uskollinen työnantajaorganisaatiolle, koska tällöin hän olisi vain tahdoton kumileimasin. Joka

tapauksessa vastaajat painottivat sitä, että käsiteltäessä itseä askarruttavia kysymyksiä kollegojen kanssa sai toisilta keskustelijoilta luovia, erilaisia näkemyksiä ja ratkaisumalleja ongelmaan (Jenner 1993, 44).

McAuliffen ja Sudberyn (2005; 27-28, 38) tutkimuksessa todettiin, että kaikki vastaajat mainitsivat jollakin tasolla pitävänsä esimiehen tukea tai työnohjauksellista tukea erittäin merkittävänä eettisten ongelmatilanteiden ratkaisun kannalta. Kaikilla vastaajilla oli mahdollisuus ammatilliseen työnohjaukseen¹⁰, vaikkakin muutamat vastaajista hankkivat itse työnohjauksensa työyhteisönsä tai työnantajaorganisaationsa ulkopuolelta. Sen määrittelyyn, kenellä työpaikalla katsottiin olevan johtava asema, oli vastaajien mukaan yhtä lailla virallisia kuin epävirallisiakin käytänteitä.

Hyvä johtaminen ja työnohjaus nähtiin McAuliffen ja Sudberyn (2005) tutkimuksessa oleelliseksi osaksi ammatillista, vastuullista sosiaalityötä. Käytännössä kuitenkin kaikki eivät kokeneet saavansa ”hyvää johtajuutta” oman ammatillisuutensa tueksi. Kolmestakymmenestä vastaajasta vain 18 ilmoitti joskus keskustelleensa eettisestä ongelmasta esimiesasemassa olevan työntekijän kanssa. Omassa aineistossani korostui kyllä selvästi lähimpien kollegoiden merkitys tuen lähteenä, mutta McAuliffen ja Sudberyn tuloksiin verrattavaa suoranaista esimiesten merkityksen vähättelyä tai laskuista jättämistä en aineistostani tunnista. Paremminkin siis esimiehen mahdollisuuksia toimia eettisesti hyvän sosiaalityön tekemisen esimerkkinä alaisilleen painotettiin, mutta mikäli tässä suhteessa ilmeni vastaajien mielestä puuttellisuuksi, eivät he kuitenkaan suostuneet sivuuttamaan asiaa. Esimiehelle annettiin itsestäänselvästi suuri vastuu eettisten kysymysten käsittelyssä.

---

¹⁰ Artikkelissa käytettiin englanninkielisiä termejä supervision ja professional supervision. Hieman epäselvästi käsitteillä viitattiin nähdäkseni sekä esimiestyöskentelyyn että työnohjauksellisiin tilanteisiin. Suurimmalta osin käsitän asiayhteyksistä päätellen McAuliffen ja Sudberyn tarkoittavan lähinnä samaa, kuin Suomessa tarkoittamme työnohjauksella. Työnohjaukseksi kääntämisen näkökulmasta artikkelissa korostuu esimiehen ja työnohjaajan ero.

McAuliffen ja Sudberyn (2005; 27-28, 38) tuloksissa sosiaalityöntekijät pitivät lisäksi varsin merkittävänä tekijänä esimieheissä tai työnohjaajassa sitä, oliko tällä koulutusta, työkokemusta tai muunlaista tuntemusta sosiaalityöstä. Kaikilla vastaajien organisaatioiden esimiehillä ei ollut välttämättä lainkaan ymmärrystä sosiaalityön erityiskysymyksistä. Tämä vaikutti suuresti vastaajien kokemaan tarpeeseen hankkia työnohjauksellista tukea itselleen oman työpaikan ulkopuolelta. Suomalaisessa sosiaalityön kentässä en usko tämän aspektin olevan nykypäivänä huomattavan relevanttia. Esimiehiä velvoittaa pääsääntöisesti sama laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuudesta kuin sosiaalityöntekijä.

Omassa aineistossani esimies nähtiin kiistatta auktoriteetiksi, jolla on tai ainakin pitäisi olla laaja-alaisinta tietoa eettisten ongelmien ratkaisemiseksi. Mielenkiintoinen yksityiskohta McAuliffen ja Sudberyn tutkimukseen verraten on silti se, ettei omassa aineistossanikaan kukaan kirjoittajista viitannut esimieheensä esimerkiksi nimikkeellä ”johtava sosiaalityöntekijä”. Säännönmukaisesti käytettiin nimitystä ”esimies”. Tätä kautta suomalaisesta sosiaalityön järjestelmästä tietämättömälle voisi kyllä helposti tulla se käsitys, että sosiaalityön esimiehet ovat ammattijohtajia, joilla ei välttämättä ole sosiaalityön erityiskysymysten substanssiosaamista.

Oman tutkimusaineistoni kautta piirtyy nyt vaikutelma siitä, että erilaisten sosiaalityön etiikasta puhumisen tapojen taustalla vaikuttaa hoivan etiikan mukaiset käsitykset hyvästä moraalista ja oikein toimimisesta – vaikkakaan tutkimukseeni kirjoittaneet sosiaalityöntekijät eivät luonnollisesti puhu tästä suoraan teksteissään eivätkä käsittele nimellisesti hoivatyön olemusta tai hoivan etiikkaa erityisenä moraaliteorianana.

Sosiaalityöntekijöiden tavoissa puhua työnsä etiikasta toistuu tarve kohdata autettava yksilönä, pyrkiä vastaamaan hänen ainutkertaisiin tarpeisiinsa ja tehdä moraaliset päätökset asiakkaan kanssa kohtaavan ymmärryksen pohjalta.

”Sosiaalityön on parhaimmillaan minun mielestä asiakkaan eli kanssaihmissen rinnalla kulkemista, ei mitään ”virkailemista” tai paremmin tietämistä tai yläpuolelle asettumista.”

(Kirjoitelma 7)

Lain kirjaimen, hengen tai totuttujen työkäytäntöjen noudattamista ei nähdä kirjoitelmissa tyydyttäväksi ohjenuoriksi moraalisen päätöksenteon tilanteissa.

”Siis eettisten ohjeiden mukaan sosiaalityöntekijän tulisi tukea ja puolustaa heikompiosaisia, mutta lakien, säännösten ja linjausten mukaan ei sitten saakaan sitä tehdä.” (Kirjoitelma 6)

”Minusta jokaiselle tekemälleni päätökselle työssäni sosiaalityöntekijänä tulisi löytyä eettisenkin tarkastelun kestävä perustelu. Laadukasta sosiaalityötä ei ole vain se, että päätöksemme täyttävät lain kirjaimen, niiden tulisi täyttää myös lain henki ja olla eettisesti oikeita.” (Kirjoitelma 3)

Eettisesti hyvin, oikein, toimiminen saa sosiaalityöntekijöiden konstuoinneissa merkityksensä siitä, että työntekijä yrittää parhaan, avoimen, rehellisen osaamisensa kautta löytää kompromissin asiakkaan edun ja mahdollisesti tämän kanssa vastakkaisten inressien välilimaastosta. Sitä, onko tämä asiakkaan näkökulmasta moraalisesti riittävää, ei kirjoitelmissa erikseen pohdita. Pääasiallisesti sosiaalityön eettisiä vaatimuksia merkityksellistetään tuottamaan subjektiivista omantunnon tyydytystä, jotta tasapaino sosiaalityöntekijän ammattiroolin ja yksityishenkilön moraaliagentin roolin välillä säilyisi, eikä ristiriitaisista rooli-dotuksista muodostuisi työntekijälle mahdotonta taakkaa.

”Käytännössä sosiaalityöntekijä joutuu monesti olemaan puun ja kuoren välissä. Aina ei pysty auttamaan siten kuin haluaisi. Yksi tärkeä asia, joka mulle ainakin on valjennut vasta tämän työn tekemisen myötä vuosien kuluessa, on se, että voidakseen tehdä tätä työtä on voitava katsoa itseään peiliin ja voitava todeta, että kaikkiin asiakkaiden tarpeisiin ei psyty vastaamaan (vaikka ne omasta mielestä olisi oikeutettujakin). Sen on riitettävä, että tekee kussakin tilanteessa parhaansa kulloinkin käytettävissä olevilla keinoilla.” (Kirjoitelma 7)

Mielenkiintoinen, yksittäinen huomio sinällään on se, ettei kukaan tutkimukseni vastaajista teksteissään kyseenalaistanut periaatteellisella tasolla sosiaalityön tehtävää puuttua toisten ihmisyksilöiden elämään. Toisin sanoen, sosiaalityöntekijät eivät jäsentäneet eettiseksi ongelmaksi sitä, että tällä ammatilla katsotaan yhteiskunnassamme olevan valta ja tehtävä muuttaa tiettyjen ihmisten elämää, ”normalisoida” toisia. Olin pitänyt mahdollisena, että sosiaalityöntekijöiden pohdinnoissa kyseenalaistettaisiin ammattimme oikeus pitää yllä yhteiskuntamme käsityksiä normaaliudesta ja sanktioida siitä poikkeavia. Sitäkään, onko sosiaalityöntekijällä velvollisuus pyrkiä auttamaan jokaista hänen yhteiskuntajärjestyksensä mukaan avuntarvitsijaksi määrittyvää henkilöä, vaikka tämä itse kokisi asemansa kaikkea

muuta kuin apua tarvitsevana, ei kukaan vastaajista nostanut suoraan käsittelyynsä. Onko siis niin, että sosiaalityön tehtävä auttamisammattina on sosiaalityöntekijöille itsestäänselvyys? Onko se itsestäänselvyys, joka kuitenkin rinnastuu tai ehkä paremminkin jopa alistuu yksilön itsemääräämisoikeudelle ja vapaan valitsemisen oikeudelle? Joskus myös pohditaan toisaalta, pyhittääkö tarkoitus keinot sosiaalityössäkin, eli oikeuttaako huolenpitotyön hyvä tarkoitus vastentahtoisen asiakkaan ”pakkoauttamisen”.

Mikäli auttamistyötä tarkastellaan tältä pohjalta käsin, törmätään tietenkin olennaisiin kysymyksiin siitä, missä sitten kulkevat autettavan itsemääräämisoikeuden rajat? Kuka lopulta vetää rajan viranomaisten auttamisen varjolla tapahtuvan päätösvallan ja autettavan valinnanvapauden välille? Tutkimusaineistossani tätä teemaa lähestyttiin hieman terveydenhuollon sosiaalityön katsantokannalta. Rajanveto luettiin kuitenkin ensisijaisesti terveydenhuoltoa määrittelevän lainsäädännön tehtäväksi. Käsityksessä palataan jälleen hoivan etiikan mukaiseen *tapauskohtaiseen harkintaan*, mikä on myös omasta mielestäni lähinnä ainut tapa vastata näihin rajanveto-kysymyksiin.

”Potilaslain mukaan alaikäinen voi tehdä hoitoaan koskevia päätöksiä, mikäli hän on ikäänsä [ja, tutkijan huomautus] kehitystasoonsa nähden kykenevä niitä tekemään. Suomessa keskussairaaloissa näyttää olevan erilaisia käytäntöjä, tehdäänkö alaikäisen raskaudenkeskeytystapauksissa lastensuojeluilmoitus. Pääosin käytetään tapauskohtaista harkintaa. - - Sairaalasta ilmoitusta vanhemmille ilman tytön suostumusta ei tehdä vaitiolovelvollisuuden vuoksi. (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista, 9§ 2mom)” (Kirjoitelma 8)

6. LOPUKSI

Näyttää siis siltä, että tämän pro gradu –työn pienimuotoiseen empiiriseen tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät konstruoivat ammattinsa etiikkakäsitystä hoivan etiikan viitekehyksen kautta, vaikka eivät sitä itse arkipuheessa näin nimeäkään. Sosiaalityön ”hyvä moraalit” tai ”eettisesti oikeat valinnat” ovat niitä, joissa sosiaalityöntekijä ikään kuin neuvottelee ainutkertaisen, asiakkaan perusoikeuksia kunnioittavan ja häntä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti auttavan ”eettisen toiminnan sopimuksen” vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen, arvostamiemme käyttäytymis- ja elämäntapanormien, asiakkaan moraalikäsitteiden ja oman henkilökohtaisen etiikkakäsityksen välisessä vuoropuhelussa. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa tuotetaan tavoitteita pyrkiä sekä modernistisen sosiaalityön mukaiseen vakiintuneiden toimintatapojen ja ohjeiden – myös ammatillisten eettisten ohjeiden – noudattamiseen, että konstruktivistisen sosiaalityön mukaisen hoivan etiikan relativistisuuteen, inhimillisyyteen ja neuvoteltavuuteen. Käsitteet ”hyvästä etiikasta” toisintuvat kontekstisidonnaisina.

Auttamistyön oikeutusta sellaisenaan ei sosiaalityöntekijöiden toimesta kyseenalaisteta. Viime kädessä se, kuka tarvitsee sosiaalityöntekijän tai muiden ammattiauttajien apua, määritellään yhteiskunnallisista arvoista ja jaetusta moraalista käsin. Yhteisesti tunnustetut arvot liittyvät ”normaalin” käsitteeseen. Sosiaalityöntekijät tuottavat työllään pyrkimystä normalisoida kansalaisten elämää tämän käsitteen mukaiseksi. Normalisoinnin oikeutusta ei kuitenkaan erikseen pohdita sosiaalityöntekijöiden kokemuskuvauksissa. Sosiaalityöntekijät katsovat kuitenkin sovittavansa hyvän etiikan periaatteiden mukaisen asiakkaiden ihmis- ja itsemääräämisoikeuksien kunnioittamisen tämän yhteisöllisen tehtävänsä yhteyteen. Sosiaalityöntekijän ammattiin luetaan kuuluvaksi yleinen velvoite tarjota hoivaa sitä tarvitseville sekä huolehtia eri osapuolten tasavertaisesta kohtelusta (McAuliffe & Sudbery 2005, 26-27).

Auttamiseen kuuluu myös olennainen tavoite välttää pahan tekemistä ja tuottamista. Kovin aktiivisesti pahan läsnäoloa ei kuitenkaan sosiaalityöntekijöiden jäsenyksissä pohdita, tai sitä ei ainakaan eksplisiittisesti lausuta siksi. Toisaalta ”moraalisesti huonon” (valinnan, toiminnan) katsotaan sisältävän pahaa, negatiivisuutta, ja hoivan etiikan mukaisesti auttamisessa pyritään positiivisen tuottamiseen. Tähän kuitenkin kuuluisi ymmärrys pahan mahdollisuuksien sisällyttämisestä auttamistyöhön ja moraalinkin, ja pahan torjumiseksi tulisi sen läsnäolon riskejä käsitellä avoimesti.

Edelleen voidaan kysyä, onko tosiaan tuen ja kontrollin välinen ristiriita sosiaalityössä aina, joka tilanteessa, eettisiä ongelmia aiheuttava tekijä? Tutkimieni sosiaalityöntekijöiden puhetapojen perusteella sanon, että asetelma näyttää sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä aiheuttavan aina vain vakavaa, eettistä pohdintaa, mutta toisaalta sosiaalityöntekijät ovat löytäneet tavan tehdä työtä hyväksyen tämän aspektin olemassaolon osaksi sosiaalityötä. Tuen ja kontrollin ristiriidan ylitse pyritään pääsemään kunnioittamalla erilaisia käsityksiä hyvästä elämästä. Sosiaalityöntekijät myös pyrkivät hoivaeettisin keinoin lievittämään byrokraattisen vallankäytön mekaanista vaikutusta asiakkaiden elämään; he yrittävät muodostaa käsityksensä asiakkaan tilanteesta aktiivisessa vuorovaikutuksessa yhdessä tämän kanssa, ja perustella asiakasta kontrolloivat toimensa yhteisesti jaetuilla normeilla. Tavallaan sosiaalityöntekijät jäsentävät työnsä etiikkaa sitä kautta, että ymmärtävät erilaisten toimijoiden erilaiset käsitykset oikeasta ja väärästä, ja edelleen yrittävät muistuttaa myös asiakkaita tästä asiasta, jotta yhteistyössä päästäisiin molempia osapuolia tyydyttävään lopputulokseen.

Margaret Rhodes (1986, 45) on väittänyt, että voidakseen tehdä eettisesti hyvin harkitun päätöksen, sosiaalityöntekijän täytyy olla paitsi selvittänyt itselleen omat henkilökohtaiset näkemyksensä eettisistä kysymyksistä, myös hankkinut yleissivistystä yhteiskunnan poliittisista ja sosiaalisista näkemyksistä koskien ”hyvää elämää”. Tästä johtuen voidaan esittää kysymys, onko etiikka siis pohjimmiltaan yhtä kuin kulttuuri? Onko olemassa esimerkiksi toisistaan eroavaa suomalaista tai kiinalaista etiikkaa? Oman yhteiskuntamme tasolla voidaan näin nimeten nähdä erilaisia kulttuureita ainakin auttajien ja autettavien etiikan suhteen. Sosiaalityöntekijät ovatkin haastavan tehtävän edessä sukuloidessaan erilaisten etiikkakäsitysten kulttuurien keskellä.

Etiikasta puhuttaessakin vedotaan joskus relativistisuuteen, mikä mielestäni linkittyy hoivan etiikan ajatukseen. Tavallisesti relativismilla tarkoitetaan sitä näkemystä, että jokaisen yksilön eettisyys juontuu sen yhteisön kulttuurista, jossa hän elää. Relativistisen näkemyksen mukaan ei ole mahdollista arvostaa toisen yksilön tai kulttuurin moraalialueita paremmaksi kuin toisen. Vastakkaisen eli subjektiivisen käsityksen mukaan oman kulttuurin moraalialueita pidetään ainoana oikeana, ja muiden kulttuurien versioita pidetään jollakin tavoin väärinä. (Rhodes 1986, 45-46.)

Niin kutsuttu hoivan etiikka tunnustaa ihmisten inhimilliset tunteet ja tarpeet osana huolenpito- ja auttamistöiden eettisyyttä. Hoivan etiikan mukaan ei ole mahdollista toimia ”kliinisen”, mekaanisen oikein niin, että moraaliset päätökset syntyisivät objektiivisesti. Auttamistyötä tekevä työntekijä sisällyttää valintoihinsa kaiken inhimillisen, mikä on ohjannut hänen moraalinsa kehittymistä, ja valinnat ovat väistämättä subjektiivisia. Hoivan etiikan periaatteen mukaisesti tämä ei siis tee valinnoista moraalisesti huonoja. Auttamissuhteiden inhimillisyyden hyväksyminen auttaa torjumaan pahan säikeitä työn toteuttamisessa. Mielestäni sosiaalityöhön sopiva eettinen ajattelutapa paikantuu luontevasti huoltapitävän vallan ja hoivan etiikan keskusteluihin. Sosiaalityö on sosiaalisessa vuorovaikutussuhteessa tapahtuvaa auttamistyötä, jolloin siihen liittyy kaikki subjektiivisuuteen liittyvät riskitekijät.

Puhdasta altruistista auttamista tuskin on olemassa. On järkevää pyrkiä tunnistamaan auttajan rooliin liittyvät heikkoudet ja omiin moraalisiin valintoihin johtaneet kehitystekijät, jotta pystyy toimimaan yleisen moraalikäsitteen mukaisesti mahdollisimman oikeudellisesti. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että sosiaalityöntekijät ovat työssään melko yksin moraalisten kysymysten kanssa, kollegoiden ja esimiesten kanssa käytävästä keskustelusta huolimatta. Selviä ohjeita eettisiin kysymyksiin on mahdotonta antaa. Viime kädessä hoivatyön etiikassa toteutetaan yksilöllisiä moraalivalintoja.

Sosiaalityön eettisiä kysymyksiä olisi toki ollut mahdollista tarkastella monella erilaisellakin tutkimusotteella, kuin mitä tämän pro gradu –työn puitteissa on tehty. Kvalitatiivinen tutkimusotteeni on joka tapauksessa pyrkinyt kuvaamaan ja ymmärtämään sosiaalityöntekijöiden tapoja puhua työnsä etiikasta. Määrällisen tutkimuksen keinoin voisi saada ”mekaanisempaa” tietoa esimerkiksi todellisista mahdollisuuksista hankkia itselleen tukea päätöksentekoprosesseissa tai eettisten kysymysten esiintymisestä vaikkapa työnohjaustilanteissa. Haastattelututkimuksen etu olisi ollut tarkentamisen ja lisäkysymysten mahdollisuudessa, mitä en nyt kirjoitelmien muodossa kerättyyn aineistooni liittänyt. Eettiset kysymykset ovat kuitenkin aina ajankohtaisia, niin sosiaalityössä kuin muillakin elämänalueilla ja muissa ammateissa, joten esimerkiksi haastattelututkimuksen keinoin on mahdollista jatkaa niiden merkitysten selvittämistä eri näkökulmista. Tutkimukseeni vastanneiden sosiaalityöntekijöiden eräs selkeä viesti kirjoitelmissaan oli, että eettiset kysymykset ovat heidän kokemuksissaan hyvin tärkeitä, eikä niiden käsittelylle jää arkityössä tarpeeksi aikaa. Näin ollen tutkimuksen keinoin olisi mahdollista hankkia lisätietoa aiheesta. Yhteinen tiedon jakaminen edistäisi yksittäisten sosiaalityöntekijöiden identifioitumista ammattikuntaansa ja sen yhteiskunnalliseen tehtävään. Käytännön työssä moraali- ja etiikkakysymysten jakaminen vähentäisi yksittäisen työntekijän henkisesti kuormittavaa yksinäisen päätöksenteon taakkaa. Uskon myös, että sosiaalityön ammattietiikan tarkalla reflektoinnilla eri näkökulmista on mahdollista saavuttaa entistä parempia tapoja tehdä eettisesti laadukasta sosiaalityötä, asiakkaiden parhaaksi ja sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamiseksi, sekä myös sosiaalityön ammatin nauttiman yhteiskunnallisen arvostuksen lisäämiseks.

LÄHTEET

PAINETUT LÄHTEET

Aadland, Einar (1991): Sosiaali- ja terveydenhoitoalan etiikka. Helsinki: Otava.

Adams, Robert; Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) 2002: Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Second Edition. Basingstoke: Palgrave in association with The Open University.

Aho, Päivi (toim.) 1999: Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja 1999. Helsinki Werner Söderström Osakeyhtiö ja Sosiaalityöntekijäin Liitto ry.

Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino

Alasuutari, Pertti 2001: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus Kirja

Airaksinen, Timo 1991: Ammattien etiikan filosofiset perusteet. Teoksessa Airaksinen, Timo (toim.) 1991: Ammattien ja ansaitsemisen etiikka. Näkemyksiä ammattien, johtamisen ja liike-elämän arvoista. Helsinki: Yliopistopaino. Sivut 19-60

Airaksinen, Timo (toim.) 1991: Ammattien ja ansaitsemisen etiikka. Näkemyksiä ammattien, johtamisen ja liike-elämän arvoista. Helsinki: Yliopistopaino.

Banks, Sarah 1995: Ethics and Values in Social Work. Basingstoke: Macmillan

Banks, Sarah & Williams, Robin 2005: Accounting for Ethical Difficulties in Social Welfare Work: Issues, Problems and Dilemmas. British Journal of Social Work 35, 1005-1022

Billig, Michael; Condor, Susan; Edwards, Derek; Gane, Mike; Middleton, David & Radley, Alan 1998: Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking. London: SAGE Publications

Blennberger, Erik 2000: Etik för socialt arbete. Teoksessa Meeuwisse, Anna; Sunesson, Sune & Swärd, Hans (toim.) Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur Och Kultur, 217 - 235

Blennberger, Erik 2005: Etik i socialpolitik och socialt arbete. Lund: Studentlitteratur

Clark, Chris L. 2000: Social Work Ethics. Politics, Principles and Practice. Basingstoke: Macmillan.

Colton, M. & Vanstone, M. 1996: Betrayal of Trust. London: Free Association Books

Day, Peter R. 1981: Social Work and Social Control. London: Tavistock Publications

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino

Gambrill, Eileen 2006: Social work practice. A Critical thinker's guide. Second edition. Oxford: Oxford University Press

Heikkilä, Matti 2002: Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juha (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Sivut 165-176

Held, Virginia 2006: The Ethics of Care. Personal, Political, and Global. Oxford: Oxford University Press

Hugman, Richard ja Smith, David (ed.) 1995: Ethical issues in social work. London and New York: Routledge.

Hugman, Richard 2005: *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. New York: Palgrave Macmillan.

Hänninen, Jorma 2004: *Sosiaalityön miehet ja huoltapitävä valta*. Teoksessa Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo ja Petrelius, Päivi (toim.) 2004: *Sukupuoli ja sosiaalityö: sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004*. Jyväskylä: PS-kustannus. Sivut 77-100.

Jenner, Håkan 1993: *Socialarbetare om etik – en intervjuundersökning. Resultat och preliminär analys*. Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen. Uppsala: Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet

Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juha (toim.) 2002: *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus Kirja

Karvinen, Synnöve (toim.) 1993: *Sosiaalityön eettiset jännitteet*. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Painatuskeskus Oy ja Sosiaalityöntekijäin Liitto ry

Koskinen, Lennart 1993: *Mikä on oikein? Etiikan käsikirja*. Helsinki: Lasten keskus Oy

Kjorstad, Monica 2005: *Between professional ethics and bureaucratic rationality: the challenging ethical position of social workers who are faced with implementing a workfare policy*. *European Journal of Social Work* 8 (4), 381-398

Kuronen, Marjo 2004: *Valtaistumista vai voimavaraistumista – Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä*. Teoksessa Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo ja Petrelius, Päivi (toim.) 2004: *Sukupuoli ja sosiaalityö: sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004*. Jyväskylä: PS-kustannus. Sivut 277-293

Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo ja Petrelius, Päivi (toim.) 2004: *Sukupuoli ja sosiaalityö: sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laitinen, Merja ja Hurtig, Johanna (toim.) 2002: Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus

Lindqvist, Martti 1992: Auttajan varjo – pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki: Otava

McAuliffe, Donna & Sudbery, John 2005: 'Who Do I Tell?': Support and Consultation in Cases of Ethical Conflict. *Journal of Social Work* 5 (1), 21-43

Meeuwisse, Anna; Sunesson, Sune & Swärd, Hans (toim.) 2000: Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur Och Kultur

Mäntysaari, Mikko 1991: Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino

Parton, Nigel 2003: Rethinking Professional Practice: The contributions of Social Constructionism and the Feminist 'Ethics of Care'. *British Journal of Social Work* 33, 1-16

Petrelus, Päivi 2004: Naistapaiset hoiva- ja lähestymistavat sosiaalityössä. Teoksessa Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo ja Petrelus, Päivi (toim.) 2004: Sukupuoli ja sosiaalityö: sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus. Sivut 47-75.

Petrelus, Päivi 2005: Sukupuoli ja subjektiivisuus sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 266. Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto

Pietarinen, Juhani ja Poutanen, Seppo 1998: Etiikan teorioita. Helsinki: Gaudeamus

Pietarinen, Juhani ja Launis, Veikko 2002: Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juha (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Sivut 42-57

Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juha (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Sivut 58-69

Pohjola, Anneli 2002: Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Laitinen, Merja ja Hurtig, Johanna (toim.) 2002: Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus. Sivut 42-62

Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Kirja

Reamer, Frederic G. 1990: Ethical dilemmas in social service. Second edition. New York: Columbia University Press

Rhodes, Margaret L. 1986: Ethical Dilemmas in Social Work Practice. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.

Ryynänen, Olli-Pekka & Myllykangas, Markku 2000: Terveystieteiden etiikka. Arvot monimutkaisuuden maailmassa. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö

Räikkä, Juha 1998: Moraalin kanssa. Esseitä hyvästä yhteiskunnasta. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo

Satka, Mirja 1993: Hyvinvointivaltion sosiaalityöstä kansalaisten sosiaalityöksi. Teoksessa Karvinen, Synnöve (toim.) 1993: Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Painatuskeskus Oy ja Sosiaalityöntekijäin Liitto ry. Sivut 50-62.

Satka, Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) 2005: Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmeniakustannus

Saurama, Erja 2005: Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmeniakustannus. Sivut 259-276

Sennett, Richard 2003: Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino

Shardlow, Steven M. 1995: Confidentiality, accountability and the boundaries of client-worker relationships. Teoksessa Hugman, Richard ja Smith, David (ed.) 1995: Ethical issues in social work. London and New York: Routledge. Sivut 65-83

Shardlow, Steven M. 1998: Values, Ethics and Social Work. Teoksessa Adams, Robert; Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (ed.) 2002: Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Second Edition. Basingstoke: Palgrave in association with The Open University. Sivut 30-40

Sipilä, Jorma 1996: Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi

Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005. Arki, arvot, elämä, etiikka. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta.

Tarvainen, Minna 2004: Eettisesti valtakunnassa ei ole kaikki hyvin. Sosiaaliturva 92 (5), 4-5

Tarvainen, Minna 2007: Tunne on järkeä. Sosiaaliturva 95 (12), 8-9

Timms, Noel 1983: Social work values: an enquiry. Lontoo: Routledge & Kegan Paul

Turunen, Kari E. 1992: Arvojen todellisuus. Johdatus arvokasvatukseen. Jyväskylä: Atena kustannus

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi

Venola, Ilona 2006: Ihmisyyttä etsimässä. Lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavat arvot ja eettiset lähtökohdat. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Väänänen, Raija 1993: Kenen asia tämä oikein on? – Asiakas työskentelyn osapuolena. Teoksessa Karvinen, Synnöve (toim.) 1993: Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Painatuskeskus Oy ja Sosiaalityöntekijäin Liitto ry. Sivut 132-145.

Yliruka, Laura 2005: Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmeniakustannus. Sivut 124-143

Ängeslevä, Päivi 2008: Uupuneet auttajat. Helsingin Sanomat 13.1.2008, sivut D1-D2.

INTERNET-LÄHTEET

Hiller-Ikonen, Anne: Laadullinen sisällönanalyysi. Verkkojulkaisussa Tuumasta tekstiksi. Perusopas seminaari- ja opinnäytetyön tekijälle. Tampere: Tampereen yliopiston hoitotieteen laitos.

Saatavilla www-muodossa:

<<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5f.html>> (Viitattu 24.3.2008)

IFSW – Ethics in Social Work, Statement of Principles. International Federation of Social Workers:in julkaisemat sosiaalityön eettiset periaatteet.

Saatavilla www-muodossa:

<<http://www.ifsw.org/en/p38000324.html/>> (Viitattu 13.4.2008)

KvantiMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

Saatavilla www-muodossa: <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>> (Viitattu 16.3.2008.)

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.4.2005/272

Saatavilla www-muodossa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050272>> (Viitattu 13.4.2008.)

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla www-muodossa:

<<http://www.usd.uta.fi/menetelmaopetus/>> (Viitattu 16.3.2008.)

Tuumasta tekstiksi. Perusopas seminaari- ja opinnäytetyön tekijälle. Tampere: Tampereen yliopiston hoitotieteen laitos.

Saatavilla www-muodossa:

<<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5f.html>> (Viitattu 24.3.2008)

Valtioneuvoston asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista
29.7.2005/608

Saatavilla www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050608> (Viitattu
24.3.2008.)

LIITE 1

Kirjoitelmapyyntö sähköpostitse maaliskussa 2008

Tervehdys, arvoisa kollega!

Teen sosiaalityön graduani Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselle. Gradussani tutkin, mitä ovat eettisesti haastavat, harkintaa vaativat tilanteet sosiaalityön arjessa ja mitä keinoja sosiaalityöntekijät käyttävät näiden tilanteiden ratkaisemiseksi. Olen kiinnostunut sosiaalityöntekijöiden omista käsityksistä ja ajatuksista. Nyt pyydän Sinulta vapaamuotoista kirjoitelmaa. Kirjoitelman pituutta ei ole rajattu, voit kirjoittaa niin pitkästi tai lyhyesti kuin koet tarpeelliseksi. Jokainen vastaus on minulle erittäin arvokas.

Voit lähteä liikkeelle esimerkiksi tästä:

Muistele työuraasi sosiaalityöntekijänä. Onko Sinulla jossakin työtilanteessa ollut ristiriitainen olo sen suhteen, miten valitsisit toimintatapasi - oletko tuntenut olevasi epävarma, ovatko tekemäsi ratkaisut asiakkaan asioissa oikeita vai vääriä? Miten lopulta päädyit ratkaisuusi siinä tilanteessa? Oletko joskus törmännyt tilanteeseen, jossa olet kokenut olleesi sosiaalityöntekijän ammattiroolissa velvoitettu toimimaan eri tavoin kuin toimisit yksityishenkilönä?

Kuinka arvioit mikä on sosiaalityöntekijän työssä sopivaa, hyvää, toivottavaa, suositeltavaa toimintaa - tai ehdottomasti väärin, epäsopivaa? Mistä, miten tai keneltä pyrit työssäsi saamaan neuvoja ja tukea eettisiin ja moraalisiin kysymyksiin? Koetko saaneesi esimerkiksi opinnoistasi hyvän eettisen pohjan sosiaalityöhön? Käsitelläänkö eettisiä kysymyksiä työyhteisössäsi? Tunnetko Talentian ammattieettisen lautakunnan laatimat sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet? Ovatko eettiset kysymykset mielestäsi ylipäänsä oleellisia tai ajankohtaisia sosiaalityön arjessa?

Sinun ei tarvitse muistella vain nykyisen työsi tilanteita, vaan voit käyttää kirjoituksesi innoittajana mitä tahansa kokemaasi sosiaalityöntekijän työurasi varrelta. Voit myös kertoa esimerkiksi keskeneräisestä työprosessista, joka on mietityttänyt Sinua suuresti. Pohdintasi lähtökohtana ei ole pakko käyttää edellä esittämiäni kysymyksiä, voit vaihtoehtoisesti nostaa esiin mitä tahansa tärkeänä pitämäsi sosiaalityön etiikasta.

Käsittelen kaikki kirjoitukset ehdottoman luottamuksellisesti. Kirjoittajien henkilöllisyydet tai työpaikat eivät käy ilmi tutkimusraportistani. Voin kuitenkin käyttää lyhyitä sitaatteja kirjoituksista.

Voit lähettää kirjoituksesi minulle sähköpostitse osoitteeseen kaisa.mahlanen@jkl.fi tai kamahlan@cc.jyu.fi. Halutessasi pysytellä täysin nimettömänä, voit tulostaa kirjoitelmasi ja lähettää sen anonyymisti osoitteella:

Sosiaalityöntekijä Kaisa Mahlanen
XXXX sosiaaliasema
XXXXkatu X
XXXXXX Jyväskylä

Riippumatta siitä, vastaako anonymisti vai nimesi kera, merkitsethän kirjoituksesi yhteyteen millä sosiaalityön saralla työskentelet tällä hetkellä (kuntouttava sosiaalityö, terveydenhuollon sosiaalityö, lastensuojelu tms.), kauanko (vuosissa) olet toiminut sosiaalityöntekijän ammatissa ja onko Sinulla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain 272/2005 mukainen sosiaalityöntekijän kelpoisuus.

Pyydän ystävällisesti lähettämään kirjotuksesi minulle viimeistään (viikonpäivä) x.x.2008 mennessä.

Suurkiitos arvokkaasta avustasi!
Ystävällisin terveisin, Kaisa Mahlanen